

Práce z dějin Akademie věd

číslo 2
ročník 4/2012

Vydavatel: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, v. v. i.

Redakce

Vedoucí redaktorka: Marie Bahenská (MÚA AV ČR)

Výkonná redaktorka: Hana Kábová (MÚA AV ČR)

Redakční rada

Jan Bílek (MÚA AV ČR), Daniela Brádlarová (MÚA AV ČR), Marek Ďurčanský (ÚDUK – AUK), Jan Chodějovský (MÚA AV ČR), Milena Josefovičová (MÚA AV ČR), Jan Kahuda (NA), Karel Koucký (NA), Miroslav Kunštát (MÚA AV ČR), Robert Luft (Collegium Carolinum, Mnichov), Rita Majkowska (Archiwum Nauki PAN i PAU, Krakov), Magdaléna Pokorná (HiÚ AV ČR), Marie Ryantová (FF JU, České Budějovice), Emilie Těšínská (ÚSD AV ČR), Filip Tomáš (nakladatelství Filip Tomáš – Akropolis)

Příprava obrazového materiálu z fondů A AV: Vlasta Mádlová

Technická redakce: Josef Tichý

Adresa redakce: Gabčíkova 2362/10, 182 00 Praha 8

e-mail: kabova@mua.cas.cz; <http://www.mua.cas.cz/>

Grafická úprava a sazba: Dušan Růžička, Nová tiskárna Pelhřimov, spol. s r. o.

Tisk: Akcent, tiskárna Vimperk, s. r. o.

Distribuce pro předplatitele: Mediaservis, s. r. o., Zákaznické Centrum, Kounicova 976/2b, 659 51 Brno; příjem objednávek: tel. 541 233 232, fax: 541 616 160, e-mail: zakaznickecentrum@mediaservis.cz;

příjem reklamací: tel. 800 800 890

Registrace ev. č.: MK ČR E 18928

Vychází dvakrát ročně v Praze

Náklad 300 ks

Redakční uzávěrka tohoto čísla: 31. 8. 2012

Vydání tohoto čísla bylo podpořeno z výzkumného záměru MSM 0021620827

České země uprostřed Evropy v minulosti a dnes, jehož nositelem je FF UK v Praze.

Na obálce je využit motiv medaile Královské české společnosti nauk z r. 1784.

Jak psát dějiny Akademie věd?

MARTIN FRANC – MIROSLAV KUNŠTÁT

How to write a history of the Academy of Sciences

Abstract: This study deals with the various options for compiling a synthesis of CSAS history. It analyses the state of current research into the history of non-university research institutes in the Czech environment and in some neighbouring states and it outlines the possible structure of the work. It recommends division into four chronologically-arranged volumes: 1952–1962; 1962–1970; 1970–1985 and 1986–1992.

Keywords: Czechoslovak Academy of Sciences, history of science, history of institutions, history 1952–1992.

1. Úvod

O potřebě, podobě a rozsahu zpracování dějin Akademie věd jsou vedeny dlouhodobé, někdy intenzivní, jindy spíše krátkodeché diskuse.¹ Ty byly často vázány na podobu některých souvisejících projektů, které si zpracování dějin ČSAV a jejich předchůdců předsevzaly buď explicitně – např. v návaznosti na projekt Grantové agentury AV ČR *Dějiny Akademie věd České republiky – část I. Předchůdci AV ČR a mimouniverzitní výzkum do roku 1952*, jehož původně proponované cíle mohly být řešitelem – Archivem AV ČR – ovšem naplněny jen částečně, a to i v důsledku povodňové katastrofy v létě 2002, která ohrozila fyzickou existenci části relevantních archivních fondů v někdejší budově Archivu,² či je zahrnujly do témat širě založených projektů, formulovaných zpravidla ve spolupráci s dalšími vědeckými pracovišti (Ústav dějin UK a Archiv UK, Kabinet dějin vědy při Ústavu pro soudobé dějiny /ÚSD/ AV ČR), např. v roce 2010

- 1 Termín *Akademie věd* je v tomto příspěvku užíván pro historické předchůdce Akademie věd České republiky, v kontextu našich úvah pak především (ale ne jenom) pro Československou akademii věd (1952–1992).
- 2 V návaznosti na tento projekt byla např. publikována syntéza HOFFMANNOVÁ, Jaroslava. *Institucionální zázemí humanitních a sociálních věd v českých zemích v letech 1848–1952*. Práce z Archivu Akademie věd. Řada B, sv. 18. Praha: Archiv Akademie věd ČR, 2009. Naznačené střešní téma ovšem pokrývá i širší veřejnosti určená publikace, jejíž ideový rozvrh vznikl již v devadesátých letech: *Bohemia docta. K historickým kořenům vědy v českých zemích*. Ed. Alena Mišková, Martin Franc, Antonín Kostlán. Praha: Academia, 2010, nominovaná ve své kategorii na prestižní cenu Magnesia Litera.

připravovaného grantového projektu *Vědní politika a vědecké instituce v Československu mezi demokracií, nacismem a komunismem (1933–1992)* či o rok později tematicky i finančně realističtěji formulovaného projektu *České vědecké instituce a vysoké školství v systémových a společenských proměnách po roce 1945*.³ Již samy názvy těchto projektů naznačují snahu integrovat výzkum dějin někdejší ČSAV (příp. jejich bezprostředních předchůdců) do širšího proudu výzkumu dějin vědní a vysokoškolské politiky, přičemž starší z nich měl navíc výrazně komparativní charakter, zasazený do post- resp. antidemokratické dvojí „systémové transformace“ – nacionálně-socialistické a komunistické.

Programatický charakter mělo i založení samostatného Oddělení dějin Akademie věd v rámci Masarykova ústavu a Archivu AV ČR v roce 2009: jakkoliv je jeho schválená koncepce poměrně široce pojata, název tohoto oddělení je spjat s asociací výzkumu (především) poválečných dějin mimouniverzitní vědy u nás, resp. konkrétněji dějin Československé akademie věd jakožto její nejvýznamnější instituce v letech 1952–1992. Ve velmi skromném personálním obsazení navázalo toto oddělení na příslušné badatelské aktivity dřívějšího Ústředního archivu ČSAV, Archivu AV ČR a Výzkumného centra pro dějiny vědy (VCDV), které působilo v letech 2000–2004 jako společné pracoviště Archivu AV ČR (později Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR) a Ústavu dějin UK a Archivu UK.⁴ V samotném Archivu AV ČR (a to i po sloučení s Masarykovým ústavem AV ČR v jednu instituci v roce 2006) se vědecká činnost v tomto období soustředila především na studium vybraných vědeckých institucí a osobností, které však poněkud trpělo nedostatečným personálním zázemím a disparitností řešených projektů.

Založení Oddělení dějin Akademie věd v roce 2009 bylo chápáno jako výchozí integrující báze i ve vztahu k aktivitám obou již existujících archivních oddělení vědeckého útvaru Archiv (tj. Oddělení osobních a institucionálních fondů do r. 1952 a Oddělení institucionálních fondů od r. 1952), na niž by měly navázat rozsáhlejší pracovní projekty, a to především k dějinám Akademie věd a dalších institucí (především) mimouniverzit-

3 Ani jeden z uvedených, finančně poměrně nákladných projektů nakonec v grantové soutěži neuspěl.

4 Na někdejší VCDV navázalo od roku 2005 v personálně redukované podobě i Oddělení pro dějiny vědy při Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR (nyní Kabinet dějin vědy), které po delimitaci některých pracovních pozic z Archivu AV ČR vzniklo v roce 2002 a načas de facto vplynulo do VCDV. Toto oddělení se následně zabývalo obecnějšími tématy z dějin vědy na našem území, a to i v delší časové perspektivě, v některých projektech již od raného novověku. Důraz byl kladen na společensky mimořádně závažná témata z dějin české vědecké obce, např. perzekuci českých akademických elit za 2. světové války a v období komunismu (zde hlavně na problematiku vědeckého exilu), na multikulturní a multinacionální souvislosti vědy a na řadu dílčích témat z dějin astronomie, biologie, chemie, biochemie, fyziky a filozofie přírodních věd. Stranou zájmu nezůstaly ani vědecké instituce, především vysokoškolské. I zde je vidět, že existující triáda pražských vědeckých pracovišť, které se zabývají dějinami vědy, vědeckých institucí, osobností, týmů a dějinami vysokého školství (tj. Kabinet dějin vědy ÚSD AV ČR, Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Ústav dějin UK a Archiv UK v Praze) se svými aktivitami v některých tématech překrývá, jindy – a to většinou – však doplňuje, a to i na bázi společných projektů, což je zvláště cenné.

ního výzkumu v českých zemích.⁵ Nové pracoviště Archivu považovalo za nutné věnovat větší pozornost celkovému rámci vývoje podmínek pro mimouniverzitní výzkum a postavení jeho institucí ve vztahu k vědě pěstované na vysokých školách. Těmto úkolům také odpovídají novější publikační výstupy, jejichž frekvence v posledních letech významně narostla. Přispělo k tomu i oživení ediční řady *Práci z Archivu Akademie věd* (v sériích A–D), jakož i vznik nového, nyní již recenzovaného (peer reviewed) časopisu *Práce z dějin Akademie věd*, vydávaného od roku 2009.

V současné době pro zdůvodnění historiografického výzkumu v naznačených oblastech už nemůže stačit jednoduché vysvětlení, že se jím vyplní „bílé místo“ v poznání minulosti. A už vůbec nelze argumentovat pouze snahou významné instituce ukázat své starobylé a úctyhodné kořeny, pokud možno, v co nejlákavějším balení. Různí „dvorní dějepisci“ totiž nezřídka plodí díla, která mohou sloužit snad jako svody určitých dat, ale rozhodně ne jako inspirativní a nepředpojatý podklad pro poznání dynamiky vývoje nějakého jevu či instituce. Historické bádání musí především vycházet ze snahy nalézt možné (dílčí) odpovědi na otázky, které se aktuálně objevují ve veřejném prostoru. Nemělo by tedy jít o pouhou „bilanci úspěchů“ v těžkých dobách, či o nějaké zjednodušené konstatování kvantitativního či kvalitativního „pokroku“ ve vztahu k jedné instituci, nýbrž o plastický popis jejích dějin jako významné aktivity v sociální, politické a kulturní dimenzi.⁶

Komplexní a objektivní pohled na dějinný vývoj Akademie věd může výrazně ovlivnit i dlouhodobou debatu o povaze, potřebnosti a identitě mimouniverzitního výzkumu u nás a obohatit ji o rozměr, který dosud nebyl v dostatečné míře reflektován. Z tohoto hlediska se jeví snaha o zpracování dějin Akademie věd jako přirozený a žádoucí příspěvek historiků do současné, místy bouřlivě vedené debaty o vhodných modelech organizace a financování vědy v českých zemích. Tato diskuse má hluboké kořeny a vzhledem k její složitosti a komplexnosti nelze očekávat, že by mohla být v krátkém časovém horizontu jednoznačně ukončena. V jejím rámci bývá někdy Akademie věd ve své stávající podobě – reprezentované Akademii věd České republiky – představována jako cizorodý prvek, který sem byl v rozporu s dlouhodobými tradicemi i s vývojem vědy v demokratických zemích vnesen v rámci sovětizačních procesů v jednom z nejtemnějších období českých dějin, na počátku padesátých let.⁷ Právě argumentem

5 *Oddělení dějin Akademie věd v Masarykově ústavu a Archivu AV ČR*, v. v. i. (náčrt koncepce). Materiál zpracovaný Martinem Francem se zahrnutím připomínek Aleny Miškové, Jaroslavy Hoffmannové, Miroslava Kunštáta, Jana Janka a Jana Bílka pro Radu pracoviště Masarykova ústavu a Archivu AV ČR v listopadu 2008.

6 Jeden z možných teoretických rámců moderních dějin vědy a vědeckých institucí např. nabízí dnes rozšířená *sociologie vědění* (Wissenssoziologie), srv. BURKE, Peter. *Společnost a vědění. Od Gutenberga k Diderotovi*. Praha: Karolinum, 2007, s. 11–30.

7 Veřejně prezentované představy o domnělé či skutečné „sovětizaci“ vědy (a roli ČSAV v ní) často nereflektovaly ani skutečnost, dostatečně doloženou i v dosavadní literatuře a vzpomínkách pamětníků, že vznik ČSAV počátkem padesátých let provázal koncepční spor mezi zastánci převzetí sovětského modelu Akademie věd, o němž však tehdy u nás chybělo přesné a detailní povědomí,

o historické spjatosti Akademie věd s dobou stalinismu zdůvodňují někteří publicisté a politici svoje zpochybnování práva Akademie věd na další existenci. Často ho poněkud demagogicky podpírají zjednodušenými obrazy systému vědeckého výzkumu v zemích, které neprošly érou „státního socialismu“, především v USA a Velké Británii. Důkladně zpracované dějiny Akademie věd a jejich předchůdců v komparaci se zeměmi s odlišným politickým vývojem po druhé světové válce mohou ukázat výrazně jiný, složitější, ale právě proto skutečnosti přece jen bližší obraz. A právě takový obraz vnímáme jako důležitý, možná i klíčový příspěvek do současné debaty.

Lze samozřejmě namítnout, že pracoviště zabývající se dějinami Akademie věd, které je zároveň touto institucí financováno, nemůže zachovávat nezávislý pohled na věc. V čem se chceme odlišit od výše zmíněných „dvorních historiků“, jejichž díla mohou zpravidla zaujmout spíše jako příklady umné propagandy než jako vědecká díla? Nechceme tvrdit, že v dnešních diskusích o optimální síti vědeckých institucí a místě Akademie věd v jejím rámci zůstáváme zcela nezaujatými diváky. Už naším rozhodnutím začít pracovat v Akademii věd ČR jsme dali najevo přesvědčení, že i mimouniverzitní pracoviště mohou dnes vytvářet vhodné podmínky pro vědeckou práci. To však nutně neznamená, že bychom za každou cenu odmítali možnost vývoje a proměn, které by přispěly k lepším výsledkům, a tudíž i postavení české vědy jako celku. Akademii věd vnímáme jako součást systému, přispívající k jeho diverzifikaci. Právě s ohledem na období před rokem 1989 odmítáme – stejně jako většina účastníků odborných diskusí na toto téma – unitaristický model jediného (či monopolně chápaného) pracoviště pro příslušnou vědní oblast nebo problematiku), i když se takový model může jevit např. ekonomům poměrně racionální. Již dílčí poznatky, které jsme nashromáždili, nás přesvědčují, že vědě se nejlépe daří v prostředí, kde spolu i na národní úrovni soutěží více vědeckých týmů působících v různých institucích. Kritiky dřívějšího působení Československé akademie věd, které právem odsuzují snahy některých jejích představitelů zavést unitaristický model s jedinou vědeckou institucí, nemohou být podle našeho přesvědčení argumentem pro ustavení podobného modelu, byť s těžištěm přeneseným tentokrát na univerzity.

Zrovna tak zevrubně zpracované dějiny Akademie věd neprokáží zbytnost či naopak nezbytnost mimouniverzitního výzkumu v různých historických etapách, ale mohly by napomoci při současném hledání cest k jeho strukturální a institucionální optimalizaci, např. poukazem na určité podmínky, při nichž se vědě i samotným vědcům dařilo a pracovalo v rámci možností co nejlépe (i když při extrapolacích historie do současnos-

a mezi přívrženci jisté kontinuity s našimi staršími institucemi neuniverzitního výzkumu. Ostatně včlenění řady starších vědeckých institucí do nové ČSAV a nominace značné části sboru členů akademie „převedením“ ze starších institucí (České akademie věd a umění, Královské české společnosti nauk, Československé národní rady badatelské a Masarykovy Akademie práce) značnou míru kontinuity pod deklarovaným „sovětským pláštěm“ naznačují. Lze očekávat, že tento problém bude jednoznačněji popsán ve výstupech grantového projektu GA ČR *Akademie věd jako pro středek sovětižace vědy. Sovětižace středoevropských vědeckých institucí po nastolení komunismu*, který je v letech 2011–2013 řešen v Kabinetu dějin vědy ÚSD AV ČR pod vedením Doubravky Olšákové.

ti je třeba mít na paměti obrovské změny ve vědě i celé společnosti, na něž je obtížné aplikovat příklady z provizorií a omezení dob minulých). Mezi nutné prekonidice kvalitního bádání v oblasti společenských věd (ale i v oblasti věd přírodních a technických) patří i funkčnost demokratických principů a procesů v jednotlivých institucích. Ta se projevuje i v situacích, kdy se vědci začnou vyjadřovat k institucím samotným, jejich uspořádání a tradicím. V tom okamžiku se ukáže, zda stojí opravdu o vědecký výzkum nebo jenom o účelové argumenty. Podobné konfrontaci se mnozí vědci raději vyhýbají, snad i proto, aby se vyvarovali přílišného zklamání.

Nejvyšší představitelé současné Akademie věd České republiky dali opakovaně najevo, že se nebojí ani temných stránek minulosti instituce, kterou zastupují, naopak si uvědomují, že jejich objektivní prozkoumání může přinést výsledky pomáhající hledat nové cesty. Jasně se to projevilo i při přípravě nedávno vydané publikace *Bohemia docta*, která je prvním, byť populárně-vědeckým přehledem vývoje mimouniverzitní vědy v českých zemích od učených společností v období humanismu až po zánik Československé akademie věd.⁸ Společenský ohlas knihy jenom potvrdil, že takto pojaté dějepisné dílo má svůj význam. Na knize spolupracovali badatelé různých institucí a vedení Akademie věd se rozhodně nesnažilo jakýmkoliv způsobem jejich texty manipulovat, aby sloužily jejich argumentaci.

Práce na knize ovšem zároveň ukázala, že jednotlivé problémové okruhy a různá období byla dosud zpracována ve velmi rozdílné míře. Své limity měl i zvolený typ díla, který nedovolil, aby kniha suplovala skutečně syntetické a důkladné dějiny Akademie věd. I proto se nám jeví nutné, abychom se zamysleli nad tím, jakým směrem se má nyní pokračovat ve výzkumu, aby v dohledné době bylo téma dějin Akademie věd v českých zemích důkladněji prozkoumáno a zpracováno.

2. Stav dosavadního výzkumu a pramenné základny

Jakékoliv úvahy o syntéze dějin ČSAV mohou být legitimní jedině v situaci, kdy už dosavadní výzkum přinesl kvalitní předběžné výsledky a kdy pramenná základna, tj. především příslušné fondy v Archivu AV ČR (založení ČSAV, její řídicí orgány, výkonný aparát, jednotlivá pracoviště a relevantní osobní fondy), jakož i fondy souvztažných institucí státní správy a vládnoucí státostrany KSČ, jsou uspokojivým způsobem badatelsky zpřístupněny. Takové předpoklady lze však v současné době naplnit jen zčásti, a to jak v ohledu věcném, tak i časovém. Především padesátá a šedesátá léta představují víceméně kompaktní období, byť členěné několika zřetelnými milníky, kde lze na různě motivované výzvy k syntéze a komparaci s analogickými institucemi v zahraničí odpovědět kladně. Podrobnou inventuru dosavadního bádání lze přenechat autorům budoucí syntézy – na tomto místě budiž připomenuty pouze jeho základní motivy, trendy a tituly.

Pomineme-li starší pokusy a retrospektivy (zpravidla jubilejné-memoriálního charakteru), byla již v polovině osmdesátých let oficiálně formulována potřeba – řečeno slovy

8 Srv. úvodní texty předsedů AV ČR Jiřího Drahoše a Václava Pačese in: *Bohemia docta*, s. 7–11.

tehdejšího ředitele Ústředního archivu ČSAV Luboše Nového – „*cílevědoměji usilovat o historické zpracování různých stránek vývoje naší Akademie, zejména nejnovějšího období*“, čímž měl autor na mysli nejenom dějiny starších předchůdců ČSAV, ale i dějiny ČSAV po roce 1952. Stalo se tak u příležitosti vydání 1. svazku nové řady *Práce z dějin Československé akademie věd*, která měla na kvalitativně vyšší úrovni nahradit někdejší *Archivní zprávy ČSAV* téhož archivu (vycházely v letech 1970–1985), resp. některé jeho další publikační výstupy.⁹ Archiv tehdy viděl svůj úkol především ve zpracování dějin vědeckých institucí a pracovních kolektivů, přičemž dějiny vědních oborů ponechával především iniciativě příslušných ústavů ČSAV, popřípadě specializovanému pracovišti – Oddělení pro dějiny přírodních věd a techniky při tehdejší Ústavu československých a světových dějin (ÚČSSD) ČSAV, které vydávalo etablovanou řadu *Práce z dějin přírodních věd*.¹⁰ Ambici směřující k budoucí syntéze dějin ČSAV však v této době Luboš Nový otevřeně neformuloval. Ostatně většina následujících svazků uvedené řady (a paralelní ediční a archivně-inventární řady) se věnovala období před založením ČSAV.¹¹ Nicméně průběžné přejímání a postupná inventarizace archivních fondů ČSAV, resp. i některých souvisejících osobních fondů vedla ke stále většímu badatelskému zájmu o dějiny ČSAV, který se zvláště projevil po roce 1989, kdy bylo zapotřebí spojit aktuální úkoly transformace ČSAV (a dle některých i její kýžené likvidace), resp. založení AV ČR, s kritickou historickou reflexí, která by tehdejší rozepře a přirozené diference ve vzpomínkách pamětníků podpořila věcnou argumentací. S postupujícím časem a nevyhnutelnou historizací komunistického období našich dějin však převážily čistě vědecké motivy základního historického výzkumu dějin ČSAV, jakkoliv jeho výsledky mohou i dnes – ve vypjatých debatách o podobě organizace a financování vědy, jež kulminovaly

- 9 NOVÝ, Luboš. Předmluva. In *Práce z dějin Československé akademie věd*. Řada A, sv. 1. Praha: Ústřední archiv ČSAV, 1986, s. 5–11.
- 10 V jejím rámci také vyšly dva důležité konferenční sborníky, které představují komplexní, byť normalizačně okleštěnou bilanci některých oborů a ústavů ČSAV a jejich předchůdců (nikoliv společenskovědních, což ale souvisí i s názvem pracoviště resp. příslušné publikační řady). Srv. *Věda v Československu 1918–1952*. Dějiny geografie na Universitě Karlově. Geschichte der Geographie an der Karlsuniversität 1348–1967. Praha: Univerzita Karlova, 1967; FOLTA, Jaroslav, ROTTER, Miloš, TĚŠÍNSKÁ, Emilie. *Fyzika na Karlově univerzitě*. Praha: Univerzita Karlova, 1988 aj. Např. při někdejší Fakultě všeobecného lékařství UK působil i samostatný, dodnes existující Ústav dějin lékařství (s pozoruhodnou vědeckou produkcí a s tematickým záberem výrazně přesahujícím dějiny lékařství na pražské univerzitě), podobně na Matematicko-fyzikální fakultě UK působila čilá Komise pro dějiny matematiky a fyziky. Na půdě Archivu UK byly v osmdesátých letech obnoveny přípravy více-svazkové syntézy dějin univerzity, a to již s výhledem na oslavy univerzitního jubilea v roce 1998.

v letech 2009–2010 – mít nepřímou i kolaterální, praktický význam. Tomuto současnému výzkumu, a to nejenom na půdě Archivu AV ČR, napomáhá i jedinečná orálně-historická kolekce, soubor tzv. pamětnických rozhovorů s nejrůznějšími, občas i velmi „problematičtějšími“ aktéry dějin ČSAV, jež jsou součástí zdejší audiosbírký.¹²

V polistopadové perspektivě vznikla celá řada projektů, studií a vědeckých konferencí, které zkoumaly nejrůznější aspekty dějin ČSAV a jejich předchůdců především v širším ukotvení historické reflexe moderních českých kulturních dějin (v jejich současném velmi širokém pojetí), kam bezpochyby patří i „vnější“ dějiny vědy a jejich institucí (tj. širší ideový a kulturní kontext, dějiny vědeckých a vzdělávacích institucí, ale i vztah vědy a politiky), na rozdíl od „vnitřních“ dějin vědy, sledujících vnitřní vývoj jednotlivých oborů, jejich paradigmat, pojmosloví, vědeckých výsledků atd. Přirozenou půdou pro tento výzkum byla trojice již zmíněných institucí (Archiv Akademie věd ČR, Výzkumné centrum pro dějiny vědy resp. Oddělení pro dějiny vědy / Kabinet dějin vědy ÚSD AV ČR, kontextuálně i Ústav dějin UK a Archiv UK) a Oddělení dějin vědy a techniky v Národním technickém muzeu v Praze, které v této souvislosti nejčastěji spojovaly své kapacity, resp. své publikační možnosti a platformy. Pro dějiny ČSAV to byly především modifikované publikační řady reorganizovaného Archivu AV ČR (řada A – studie a články, B – monografie, C – příležitostné sborníky, D – inventáře a aktuality), po vzniku VCDV pak stále existující řada *Práce z dějin věd / Studies in the history of sciences and humanities*, která od roku 2005 vychází péčí Oddělení resp. Kabinetu dějin vědy ÚSD AV ČR. Řada zásadních studií byla publikována i v jiných historických časopisech a sbornících, nepominutelné jsou především časopis *Dějiny věd a techniky* (DVT), vydávaný od roku 1968 jako členský (avšak recenzovaný) časopis Společnosti pro dějiny věd a techniky (SDVT) či publikační řada Národního technického muzea *Práce z dějin techniky a přírodních věd*.¹³ Tento institucionální a publikační půdorys samozřejmě není úplný, jeho rozšíření na půdě Archivu AV ČR po roce 2009 bylo naznačeno výše (jde především o nový časopisecký titul *Práce z dějin Akademie věd*).

Dosavadní výzkum se v chronologickém záběru věnoval – tu systematictější, jindy jen ad hoc – prakticky celému čtyřicetiletí existence ČSAV. Zatímco základní parametry

12 Tato sbírka vznikla dávno předtím, než se u nás od devadesátých let inaugurovala tzv. *oral history* na stabilnějších metodologických základech. Srv. např. PODANÝ, Václav, SCHWIPPEL, Jindřich. Koncepce soustředování fonodokumentace pro dějiny věd v ÚA ČSAV. *Archivní zprávy ČSAV*, 1985, sv. 16, s. 59–67 (a další články k této materii v osmdesátých letech). Nejnověji SCHWIPPEL, Jindřich, BOHÁČEK, Jan. Pamětníci a spoluvůrci dějin ČSAV. Sbírká rozhovorů v Archivu Akademie věd ČR. *Práce z dějin Akademie věd*, 2011, roč. 3, s. 53–86 (včetně jejich soupisu a podrobnější charakteristiky).

13 Pro naše téma jsou relevantní zejména její poslední dva svazky (sv. 24, 25): *Věda a technika v Československu v letech 1945–1960*. Ed. Igor Janovský, Jana Kleinová, Hynek Střiteský. Praha: Národní technické muzeum, 2010; *Věda a technika v Československu v 60. letech 20. století*. Ed. Ivana Lorenčová, Michal Novotný. Praha: Národní technické muzeum, 2011. Oba svazky zachycují do určité míry i často opomíjenou sféru resortního a podnikového výzkumu a vývoje.

a tendence vědní a vysokoškolské politiky státu v padesátých letech jsou předmětem některých právě probíhajících projektů, již publikovaná žeň je spíše disparátní a týká se především politiky vysokoškolské.¹⁴ Další studie se zaměřily na otázky kontinuity a diskontinuity v počáteční fázi ČSAV (personální, týmové, institucionální). Jakkoliv se všechny faktory a okolnosti vzniku této po dlouhou dobu dominantní instituce nepodařilo vysvětlit, je zřejmé, že ne vše lze chápat jako recepci sovětských vzorů.¹⁵ Mezi desiderata dosud patří i komplexnější zpracování otázky sítě resortních a podnikových výzkumných pracovišť, kde v této době došlo k bouřlivému rozvoji. Komplikovaným, stále ne úplně zmapovaným způsobem se vyvíjel vztah mezi českou a slovenskou vědou, přičemž se prosadil asymetrický model organizace neuniverzitního výzkumu (s ne zcela rovnocennou Slovenskou akademií věd /SAV/, navazující i na instituce válečného slovenského státu), který přetrvával až do počátku devadesátých let.¹⁶

S tímto obdobím jsou spojeny i další otázky. Ačkoliv byla ČSAV zřízena jako instituce pro oblast základního výzkumu, dobový požadavek na spojení vědy s praxí tuto charakteristiku často relativizoval. Právě ČSAV byly po usnesení strany a vlády z 22. února 1956 a následným zákonem č. 52/1957 Sb. (novela zákona o Československé akademii věd) svěřeny rozsáhlé pravomoci v oblasti koordinace a plánování výzkumu, stala se dle dikce zákona „*poradcem vlády ve všech zásadních vědeckých otázkách*“. Konkrétní mechanismy a reálný význam této nadrezortní funkce Akademie věd, která trvala až do počátku šedesátých let, však zatím detailněji prozkoumán nebyl, ČSAV navíc brzo nato

-
- 14 Např. název kolektivní monografie DEVÁTÁ, Markéta, OLŠÁKOVÁ, Doubravka, SOMMER, Vítězslav, DINUŠ, Peter. *Vědní koncepce KSČ a její institucionalizace po roce 1948*. Práce z dějin vědy, sv. 23. Praha: Ústav pro soudobé dějiny, 2011, nevystihuje dobře skutečný obsah této práce, zaměřené spíše na ideologizaci vysokého školství v letech 1945–1960 (M. Devátá), resp. na některá důležitá, leč dílčí témata jako stranické dějepiscectví (V. Sommer), dějiny Vysoké školy politických a hospodářských věd (M. Devátá, D. Olšáková) a Vysoké školy politické ÚV KSČ (P. Dinuš).
- 15 Velmi zajímavou otázkou zde představuje vztah ČSAV a výzkumu v biomedicínských vědách, a to i v kontextu skutečnosti, že na rozdíl od Československé akademie zemědělských věd nevznikla podobná paralela k sovětskému vzoru v medicínském výzkumu. Obraz komplikovaných vztahů načrtává mimo jiné i velmi zajímavý výbor z deníku jednoho z předních českých vědců-lékařů své doby, internisty Josefa Charvát, jednoho z mála kliniků, který byl zároveň řádným členem ČSAV v padesátých letech 20. století. Srv. CHARVÁT, Josef. *Můj labyrint světa. Vzpomínky, zápisky z deníků*. Uspoř. Miroslava Sedloňová. Praha: Galén, 2005.
- 16 *Věda v Československu v letech 1945–1953*. Ed. Blanka Zilynská, Petr Svobodný. Praha: Karolinum, 1999; *Věda v Československu v letech 1953–1963*. Práce z dějin vědy 1. Red. Hana Barvíková. Praha: Archiv AV ČR v nakladatelství Arenga, 2000; *Reflexe počátků vědecké instituce. První všední dny ČSAV a jejich ústavů v paměti současníků*. Ed. Hana Barvíková. Praha: Archiv AV ČR, 2003; FRANC, Martin. *Ivan Málek a vědní politika 1952–1989 aneb Jediný opravdový komunista*. Práce z Archivu Akademie věd. Řada B, sv. 20. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., 2010 aj. V současnosti se připravuje ve spolupráci Historického ústavu SAV a Ústředního archivu SAV syntetické shrnutí vývoje SAV. Žádný rozsáhlejší monografický výstup však tento projekt dosud nepřinesl.

(1958) zasáhly hloubkové „politicko-odborné“ prověrky.¹⁷ V druhé polovině padesátých let došlo i k viditelnému oživení mezinárodních vztahů – a tedy k opětnému napojení české vědy do mezinárodních nevládních vědeckých sítí, které však průběžně ochromovala obecná nedůvěřivost ke stykům se západními zeměmi, projevovaná tehdejšími politickými špičkami. Kromě základní deskripce oficiálních kontaktů, a to zejména v pracích Aleny Míškové, Daniely Brádlarové či Nataši Kmochové, zůstalo toto téma dlouho nezpracováno.¹⁸ Významný posun mohl být zaznamenán zejména v souvislosti se zpracováním grantového projektu *Čeští vědci v exilu*, v jehož rámci vzniklo – kromě encyklopedie exulantů z řad ČSAV, resp. edic dokumentů a interview – několik důležitých studií z pera Antonína Kostlána, Jana Hála a dalších.¹⁹

Začátek šedesátých let přinesl řadu změn ve struktuře vědy a jejího řízení. Kompetence ČSAV se zde zúžily na oblast základního výzkumu a vznikla Státní komise pro vědu a techniku (resp. orgán, který pak pod inovovanými názvy existoval až do konce sledovaného období). Nicméně až do roku 1967 byl součástí ČSAV specializovaný Ústav plánování vědy ČSAV (založený již v roce 1956 na jiné úrovni jako Sekretariát státního plánu výzkumu). Personální propojení ČSAV a zmíněné státní komise zmírňovalo napětí, které vyplývalo z povahy tohoto dualismu. Vědci a významní představitelé ČSAV (v tomto období především její předseda František Šorm) se snažili získávat stále významnější vliv v nejdůležitějších rozhodovacích centrech státu a pronikali do širšího okruhu moci (ÚV KSČ, vláda ČSSR, Národní shromáždění).

17 FRANC, M. *Ivan Málek*, s. 117–131; KMOCHOVÁ, Nataša. Prověrky 1958 a následné rehabilitace v ČSAV. Svědectví o jejich průběhu v pramenech Archivu AV ČR. *Práce z dějin Akademie věd*, roč. 3, 2011, s. 87–99.

18 Viz např. MÍŠKOVÁ, Alena. Vytváření mezinárodní vědecké spolupráce ČSAV v letech 1952–1961. In *Práce z dějin Československé akademie věd*. Řada A, sv. 1. Praha: Ústřední archiv ČSAV, 1986, s. 165–237; BRÁDLEROVÁ, Daniela, KMOCHOVÁ, Nataša. Nástin zahraničních styků ČSAV v letech 1962–1970. In *Česká věda a Pražské jaro (1963–1970)*. Ed. Blanka Zilynská, Petr Svobodný. Praha: Karolinum, 2001, s. 107–118. K analogickým problémům v NDR (se specifickými akcenty „vnitroněmeckých“ vztahů a jejich úskali) NIEDERHUT, Jens. *Wissenschaftsaustausch im Kalten Krieg. Die ostdeutschen Naturwissenschaftler und der Westen*. Köln – Weimar – Wien: Böhlau, 2007.

19 Klíčový význam má zejména – i v návaznosti na své starší práce – KOSTLÁN, Antonín. Útěky do emigrace a Československá akademie věd. In *Sto českých vědců v exilu. Encyklopedie významných vědců z řad pracovníků Československé akademie věd*. Ed. Soňa Štrbářová, Antonín Kostlán. Praha: Academia, 2011, s. 19–207; srv. TÝŽ. Vědecký exil v období komunistického režimu. Emigrace z Československé akademie věd. *Dějiny věd a techniky* (dále jen: DVT), 2010, roč. 43, s. 153–181; HÁLEK, Jan. *Ve znamení „bdělosti a ostráživosti“*. *Zahraněční styky a emigrace pracovníků ČSAV v dobových dokumentech (1953–1971)*. Práce z Archivu Akademie věd. Řada B, sv. 22. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., 2011, zde zejména s. 7–32. Problematice exilu vědců z a do Československa v širokém časovém rozpětí let 1918–1989 srv. též sborník *Wissenschaft im Exil. Die Tschechoslowakei als Kreuzweg 1918–1989*. Ed. Antonín Kostlán, Alice Velková. Praha: VCDV, 2004 aj. Těžiště pozornosti prakticky všech zde jmenovaných prací leží pochopitelně ve druhé polovině šedesátých let, poznamenaných masivní vlnou odchodů do exilu po okupaci Československa v srpnu 1968.

Pozornost badatelů byla věnována i měnícímu se společenskému postavení vědců, jednotlivců i komunit v šedesátých letech ve vztahu k reálné tvorbě stranické a státní vědní politiky, resp. i politiky jako takové – a s tím souvisejícímu trendu expertizace politického a hospodářského rozhodování. Jím lze vysvětlit i významný pokus o synergií rozvoje vědy a právě prováděných či chystaných hospodářských reform, ostatně i na přípravách speciálního zasedání ÚV KSČ k rozvoji československé vědy (mělo se konat na podzim 1967) se významně podílela ČSAV.²⁰ Tehdejší nejzřetelnější změny v institucionální oblasti představuje likvidace Československé akademie zemědělských věd (1962) a nezdar pokusů integrovat Slovenskou akademii věd (SAV) do struktur ČSAV. Tyto základní změny a vývoj byly především podrobněji popsány z perspektivy představitelů ČSAV.²¹

Rovněž výzkum role a postavení ČSAV (a vědy i vědců vůbec) v československém reformním pokusu byl zmapován – a to i ve světle předchozích konstatování – pouze předběžně. Týká se to nejenom podrobnější analýzy podílu vědců (později organizovaných v nezávislém Českém svazu vědeckých pracovníků)²² v tehdejších společenských diskusích, včetně jejich participace na symbolickém prohlášení Dva tisíce slov,²³ nýbrž i účasti vědců při překotných plánech na redefinici vědní a vysokoškolské politiky. Jen velmi malá pozornost byla dosud věnována podílu ČSAV a jejich zaměstnanců v oblasti popularizace věd v institucích jako Československá společnost pro šíření politických a vědeckých znalostí (od roku 1965 Socialistická akademie) a Československá vědeckotechnická společnost.²⁴ Césura let 1968–1969 je zjevná z makro- i mikroperspektivy ČSAV, resp. jejich jednotlivých pracovišť: Akademie věd zůstala na reformních pozicích i po srpnu 1968, v letech 1969–1970 zde však došlo k velké obměně, při níž z politických důvodů odešla „zakladatelská generace“ této vrcholné vědecké instituce (František Šorm, Ivan Málek, Josef Macek). Následné čistky na úrovni jednotlivých ústavů měly

20 FRANC, Martin. Pod dohledem vědců? Snahy ČSAV o expertizaci politického a hospodářského rozhodování v druhé polovině šedesátých let 20. století. In *Věda a technika v Československu v 60. letech 20. století*. Ed. Ivana Lorencová, Michal Novotný. Praha: Národní technické muzeum, 2011, s. 19–24.

21 ŠMIDÁK, Miroslav. *Institucionální vývoj Československé akademie věd v letech 1960–1969 očima jednoho z přímých aktérů*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., 2011.

22 Sr. ĐURČANSKÝ, Marek. Český svaz vědeckých pracovníků. In *Česká věda a Pražské jaro (1963–1970)*. Ed. Blanka Zilynská, Petr Svobodný. Praha: Karolinum, 2001, s. 159–165.

23 V této souvislosti srv. memoáry dvou významných spolutvůrců prohlášení z řad vědců O. Poupya a O. Wichterleho; POUPA, Otakar. *Syndrom kolibříka. Neveselé kapitoly o vědě a moci aneb Šedesát let zkušeností*. Praha: Galén, 2000; WICHTERLE, Otto. *Vzpomínky*. Praha: Evropský kulturní klub, 1992.

24 K Československé společnosti pro šíření politických a vědeckých znalostí a jejím svazkům s ČSAV srv. FRANC, Martin. *Ivan Málek*, s. 184–204; KAVKA, František. *Ohlédnutí za padesáti lety ve službě českému dějepiscovi*. Praha: Karolinum, 2002, s. 55–57. K Československé vědeckotechnické společnosti viz POKORNÝ, Jiří. *Věda výrobní silou. Počátky vědeckotechnické společnosti*. In *Věda v Československu v letech 1953–1963*. Práce z dějin vědy 1. Red. Hana Barvíková. Praha: Archiv AV ČR v nakladatelství Arenga, 2000, s. 501–505.

fatální důsledky, které byly literaturou popsány a korespondují se základními trendy normalizace ve vysokém školství.²⁵ Kvantita i kvalita vědecké produkce se výrazně snížila, zahraniční kontakty se prudce a selektivně omezily, především vůči vyspělým západním zemím. Stěží měřitelné ztráty představoval exodus četných vědeckých pracovníků do zahraničí.²⁶ Pro detailnější závěry, především pro období předsednictví ČSAV Josefa Římana (1986–1989), příslušné studie chybí, a to i pro nedostatečný stupeň zpřístupnění a inventarizace relevantních archivních pramenů. Nicméně opakovaně důraz na tzv. vědeckotechnickou revoluci a na spolupráci vědeckých pracovišť s hospodářskou sférou vedl k posílení pozice řady ústavů (a některých fakult vysokých škol) a zřejmě i přispěl k pozvolnému zlepšování poměrů v ČSAV. Tento proces pak urychlil i nástup tzv. *přestavby* v druhé polovině osmdesátých let. Vědecká produktivita málo motivovaných vědeckých pracovníků však zůstávala nízká a propast mezi československou a západní vědou se, s výjimkou několika týmů a jednotlivců, stále zvětšovala.

Poslední dějství v historii ČSAV (1989–1992) a její transformace jsou vesměs předmětem titulů, které v době svého vzniku zasahovaly do aktuálních vědně-politických debat. Výjimku představuje pamětnický příspěvek Miroslava Šmidáka.²⁷ Paralelní procesy v dalších bývalých socialistických zemích se staly předmětem několika zahraničních studií.²⁸ I současná podoba Akademie věd České republiky, jakkoliv výrazně odlišná od její předchůdkyně ČSAV, je výsledkem složitého historického vývoje, který zejména u úspěšných oborů tzv. I. a II. vědní oblasti (tj. věd o neživé přírodě, resp. o živé přírodě a věd chemických) vykazuje mnoho prvků kontinuity a u řady ústavů i prvků vědomě pěstovaných *tradíci*, na něž může být česká věda právem hrdá.

V dříve publikovaných sbornících najdeme dílčí studie o některých jednotlivých problémech a tématech, většinou však jen ve stručné podobě. Zcela stranou pozornosti navíc zůstaly klíčové otázky jako například mechanismy ovlivňování ČSAV komunistickou stranou. I když se v posledních desetiletích rozvinulo bádání o vědcích spojených svým

25 MÍŠKOVÁ, Alena, BARVÍKOVÁ, Hana, ŠMIDÁK, Miroslav. *Československá akademie věd 1969–1972. Restaurace komunistické moci ve vědě*. Praha: ÚSD AV ČR, 1998; *Věda v Československu v období normalizace (1970–1975)*. Ed. Antonín Kostlán. Praha: VCDV, 2002 aj.

26 Viz pozn. 19.

27 ŠMIDÁK, Miroslav. Počátky transformace Československé akademie věd po 17. listopadu 1989. I. Šest revolučních týdnů (listopad – prosinec 1989). *Práce z dějin Akademie věd*, 2012, roč. 4, s. 17–42; II. Půlroční dvojvládní (leden – červen 1990). *Tamtéž*, s. 187–283. Srv. též KOSTLÁN, Antonín. 17. listopad 1989 a Československá akademie věd. *Akademický bulletin*, 2009, č. 11, s. 2–4.

28 *East European Academies in Transition*. Ed. Renate Mayntz et al. Dordrecht – London: Kluwer, 1998. Zásadní proměny neuniverzitní vědy a jejich institucí daly vzniknout celé řadě studií a projektů k jejich poválečným osudům, z české perspektivy jsou důležité zejména práce interdisciplinární pracovní skupiny *Berliner Akademiegeschichte im 19. und 20. Jahrhundert*, např. *Die Berliner Akademien der Wissenschaften im geteilten Deutschland 1945–1990*. Ed. Jürgen Kocka, Peter Nötzoldt, Peter Th. Walter. Berlin: Akademie Verlag, 2002. Srv. dále MALYCHA, Andreas. *Die Akademie der Pädagogischen Wissenschaften der DDR 1970–1990*. Zur Geschichte einer Wissenschaftsinstitution im Kontext staatlicher Bildungspolitik. Leipzig: Akademische Verlagsanstalt, 2008 (a další práce tohoto autora k vědní a vysokoškolské politice v NDR).

životem a dílem s Československou akademií věd (Josef Macek, Ivan Málek), stále zde zůstávají četná desiderata. V současnosti asi nejbolestněji pociťujeme chybějící knižní biografii věnovanou Františku Šormovi jako vědci a zároveň osobnosti, která patrně nejvíce ovlivnila podobu ČSAV v prvních dvou desetiletích její existence.²⁹ Zajímavé podněty by mohlo přinést také zpracování životních osudů a vědecké práce Šormova nástupce Jaroslava Kožešnicka. V některých případech důkladnou biografii vědců jen částečně suplují jejich vydané memoáry (Josef Charvát, František Kavka, Otakar Poupa, Otto Wichterle, Rudolf Zahradník)³⁰ či existující záznamy vlastních životopisných vyprávění. Vznik důkladných a všestranných zpracování života špičkových vědců často naráží na nezbytnost skloubit práci historika s vhledem zprostředkovaným specialistou v příslušné vědní oblasti.

Klíčovým a nezastupitelným zdrojem archivních pramenů pro poznání dějin Akademie věd samozřejmě zůstává Archiv Akademie věd České republiky. Prameny totiž dokládají, že Akademie věd nebyla pouhým objektem mocenských her vyšších orgánů, ale sama se aktivně zapojovala do formování vědní politiky a usilovala o vybojování co nejlepší pozice v celém systému vědy. Její představitelé se zásadní měrou podíleli na formulaci oficiální vědní politiky jako vlivní členové nadřízených státních a stranických institucí a orgánů. Často právě oni iniciovali zásadní změny a připravovali klíčové dokumenty v oblasti vědní politiky, přestože oficiálně jejich předkladatelem mohl být někdo jiný. Na druhou stranu však tento aspekt není možné absolutizovat a na jeho základě ignorovat archiválie uložené mimo fondy Archivu Akademie věd. Klíčové a konečné pravomoci pro řízení vědní politiky a pro utváření i upravování struktury řízení vědy zůstávaly (stejně jako i v ostatních oblastech), přes některá oficiální prohlášení v zákonech o Československé akademii věd, plně v rukou aparátu KSČ, jejíž orgány činily příslušná zásadní rozhodnutí, i když často na základě materiálů nějakým způsobem spojených svým vznikem s Československou akademií věd či s jejími vedoucími funkcionáři. Mimořádnou důležitost pro zkoumání dějin Akademie věd tak mají především některé fondy uložené v Národním archivu. Vedle archiválií vrcholných orgánů ÚV KSČ (politbyra a později předsednictva ÚV KSČ, sekretariátu předsednictva ÚV KSČ) a příslušného oddělení aparátu ÚV KSČ je třeba věnovat badatelskou pozornost i fondu Ideologické komise ÚV KSČ. Tato instituce, fungující od roku 1958, se totiž podílela na

29 JIROUŠEK, Bohumil. *Josef Macek. Mezi historií a politikou*. Praha: VCDV, 2004; FRANC, Martin. *Ivan Málek*. Díky Jiřímu Křesťanovi se rozvíjí i bádání o Zdeňku Nejedlému, jehož zásahy do fungování ČSAV věd však byly i vzhledem k jeho zdravotnímu stavu méně významné, než by odpovídalo jeho oficiální funkci. Nové informace k tomu však může přinést připravovaná řádná inventarizace Nejedlého osobního fondu v Masarykově ústavu a Archivu AV ČR. K Františku Šormovi a jeho aktivitám nově srv. NISONEN-TRNKA, Riikka. *Science with a Human Face. The Activity of the Czechoslovak Scientists František Šorm and Otto Wichterle during Cold War*. Acta Universitatis Tamperensis 1729. Tampere: University of Tampere, 2012.

30 ZAHRADNÍK, Rudolf. *Laboratorní deník. Zač jsme bojovali*. Praha: Academia; 2008; dále viz pozn. 15 a 23.

rozhodování o otázkách týkajících se vědní politiky a pozice samotné Československé akademie věd. Jejím členem byl dlouhou dobu předseda ČSAV František Šorm, který v rámci jednání komise předkládal dokumenty řešící základní otázky vědní politiky a materiály týkající se podoby a pozice Československé akademie věd.³¹

Vzhledem k složitému systému stranického řízení Československé akademie je při výzkumu jejích dějin nutno reflektovat také archiválie krajských a okresních (obvodních) stranických orgánů uložené v síti státních oblastních archivů a jejich pracovišť. Klíčovou pozici zaujímá zejména Archiv hlavního města Prahy, protože právě v metropoli bylo koncentrováno vedení Akademie věd a naprostá většina jejích pracovišť. Právě Městský výbor KSČ v Praze byl vedle příslušného oddělení aparátu ÚV KSČ institucí, prostřednictvím které komunistická strana dění v ČSAV ovládala.

Pozornosti by neměly uniknout ani fondy spojené s některými osobnostmi ovlivňujícími vývoj celkového ideologického a politického směřování, jako byl Václav Kopecký nebo Antonín Novotný. Z fondů jednotlivých státních institucí je třeba se zaměřit zejména na Státní plánovací komisi, která hrála roli i při plánování vědecké a vývojové činnosti, a dále na ministerstva, při nichž existovala rozsáhlá síť mimoakademických rezortních vědeckých ústavů, které měly k Akademii věd četné vazby. Jedná se např. o ministerstvo zdravotnictví a ministerstvo zemědělství. Síť rezortních vědeckých ústavů, které se dostávaly do kontaktu (a často i do konfliktu) s ČSAV, ovšem fungovala i při dalších ministerstvech.³² Zapomínat se nemůže ani na Úřad předsednictva vlády, jehož spisovny (tajná i obvyčejná) shromažďovaly mimo jiné klíčové materiály k usnesením vlády, týkajícím se i vědní politiky a ČSAV.

Důležitost mají materiály institucí, které měly za úkol celý složitý systém vědy v Československu koordinovat. Bohužel, pokud je nám známo, neexistuje v Národním archivu samostatný archivní fond Státní komise pro rozvoj a koordinaci vědy a techniky ustavené na základě zákona č. 17/1962 Sb. Národní archiv však uchovává fond jeho předchůdcovské organizace, tedy Státního výboru pro rozvoj techniky z let 1959–1963 i s archiváliemi Ústředí výzkumu a technického rozvoje z počátku let padesátých. Najdeme tu i fond Státní komise pro vědeckotechnický a investiční rozvoj i jejího českého pendantu, institucí zřízených v osmdesátých letech. Badatelské využití fondů těchto zastřešujících a koordinačních institucí vědy však komplikuje jejich neuspořádanost.

Pro poznání systému institucí vědy a pozice Akademie věd v tomto systému je důležité i bližší studium fondů dalších institucí a jejich archivních fondů. Za zmínku sto-

31 Důležitost členství v Ideologické komisi ÚV KSČ pro získání vlivu na podobu vědní politiky dokládá i velké úsilí Šormova oponenta ve vedení ČSAV, mikrobiologa Ivana Mála o získání postu v tomto orgánu. Ve svém snažení byl Ivan Málek úspěšný jen částečně – členem komise byl pouze několik měsíců v roce 1963 a poté od prosince 1965 do června roku 1966. Srv. FRANC, Martin. *Ivan Málek*, s. 142.

32 Národní archiv spravuje řadu samostatných fondů jednotlivých rezortních ústavů, např. Výzkumného ústavu ministerstva místního hospodářství, Ústředního výzkumného ústavu potravinářského průmyslu, Výzkumného ústavu sdělovací techniky A. S. Popova či Výzkumného ústavu pedagogického.

jí především paralelně s ČSAV zřízená Československá akademie zemědělských věd, která nakonec – i pod tlakem ČSAV – na počátku šedesátých let zanikla. Většina jejího fondu byla již uspořádána a zinventarizována. Přehlédnout nechceme ani důležité organizace sloužící k popularizaci vědy, v nichž také hráli představitelé Československé akademie věd významnou roli. Máme na mysli především již zmíněné Československou společnost pro šíření politických a vědeckých znalostí (od roku 1965 Socialistickou akademií) a Československou vědeckotechnickou společnost. Bohužel v případě první instituce spravuje Národní archiv pouze materiály od počátku sedmdesátých let, tj. z doby existence Socialistické akademie ČSSR, respektive Socialistické akademie ČSR. Naopak fond druhé instituce, tedy Československé vědeckotechnické společnosti, zahrnuje materiál i k období jejího vzniku, tedy od roku 1954. Obecně můžeme shrnout, že vedle materiálů klíčových stranických institucí mají podle našeho názoru pro poznání dějin Akademie věd význam zejména fondy státních koordinačních orgánů vědy a Československé akademie zemědělských věd.

Z dalších archivů, v nichž můžeme najít významné dokumenty k dějinám Akademie věd, je třeba jmenovat také Archiv bezpečnostních složek, i když samotné objektové svazky jednotlivých pracovišť ČSAV zde byly do značné míry skartovány. Zůstaly však některé osobní svazky. Zajímavé údaje k vnitřnímu životu Akademie věd lze nalézt také v pravidelných svodkách Státní bezpečnosti. Materiály z Archivu bezpečnostních složek mohou rovněž pomoci objasnit případnou roli ČSAV a jejich pracovníků v oblasti vědecko-průmyslové špionáže, i když význam tohoto tématu pro ČSAV není zřejmě nutno přeceňovat. Jak se ukázalo, naprosto nezastupitelnou roli hrají archiváře z Archivu bezpečnostních složek při zkoumání problematiky emigrace vědců z ČSAV.³³

Nicméně, jak jsme již uvedli, základem archivního výzkumu dějin Akademie věd zůstávají fondy uložené v Archivu AV ČR, ať již se jedná o fond Vládní komise pro vybudování Československé akademie věd z počátku padesátých let, o fondy řídicích orgánů ČSAV včetně fondů sekretariátů jednotlivých špičkových funkcionářů Akademie věd, fondy vědeckých sekcí a vědeckých kolegií, fondy jednotlivých pracovišť či vědeckých společností působících při Akademii věd nebo osobní fondy jednotlivých členů a pracovníků Akademie věd.³⁴ Pro celkové poznání systému vědy a pozice Akademie věd v něm má zvláštní význam fond již zmíněného Ústavu plánování vědy, resp. jemu předcházejícího Sekretariátu státního plánu výzkumu. Studium všech těchto materiálů může zne-

33 Viz pozn. 19.

34 Přehled o fondech Archivu AV ČR podává práce BARVÍKOVÁ, Hana, JANDEROVÁ, Helena, PODANÝ, Václav. *Fondy a sbírky Archivu Akademie věd České republiky*. Praha: Archiv AV ČR, 1999. Pochopitelně třináct let od jejího vydání se na vypovídací hodnotě textu výrazně projevilo, protože pořádací a zejména přejímací činnost Archivu AV ČR se nezastavila. Určité změny, byť naštěstí ne v podobě rozsáhlejších ztrát fondů, přinesly také povodně z roku 2002, které zasáhly i Archiv AV ČR. Aktualizovanou podobu nabízí digitální průvodce umístěný na webových stránkách Masarykova ústavu a Archivu AV ČR. Srv. <http://arbach.mua.cas.cz:8080/vade> (vyhledáno 6. 5. 2012).

snadnit skutečnost, že řada vedoucích představitelů ČSAV úřadovala předbyrokratickým, „velmožským“ způsobem. Řada dokumentů souvisejících s jejich posty v čele Akademie věd se tak nachází v jejich osobních pozůstatostech, nebo třeba tvoří součást fondů pracovišť, která v té době vedli. Mimořádnou důležitost pro zpracování dějin Akademie věd má v tomto ohledu rozsáhlý osobní fond jedné z nejvýraznějších osobností v prezidiu ČSAV v padesátých a šedesátých letech Ivana Málka, který obsahuje i velmi rozsáhlé konvoluty materiálů k otázkám spojených s dějinami Akademie věd (např. dokumentaci k připravovanému zasedání pléna ÚV KSČ k otázkám vědy na podzim 1967).

Rovněž doklady k některým důležitým akcím či kauzám jsou rozptýleny po jednotlivých fondech, a nelze se proto spolehnout pouze na jediný z nich. Odpovídá to složitému byrokratickému systému dřívější Československé akademie věd s vzájemně se překrývajícími kompetencemi. Cenným doplňkem klasických archivních pramenů z Archivu Akademie věd je již uváděná sbírka rozhovorů, systematicky budovaná desítky let. K 1. prosinci 2010 zahrnovala celkem 43 interview jak s významnými vědeckými pracovníky a funkcionáři ČSAV či jednotlivých ústavů (A. Delong, V. Herout, J. Křížek, I. Málek, J. Říman, O. Wichterle), tak s dlouholetými pracovníky aparátu ČSAV. Takové rozhovory nejenom přinášejí informace nezachytitelné v písemných materiálech, ale také výrazně pomáhají při orientaci v hierarchickém systému ČSAV, včetně postižení reálného fungování hierarchie, která se od schematických normativních představ v mnoha ohledech zásadně lišila.

Celkově tedy můžeme konstatovat, že písemných materiálů k dějinám Akademie věd před rokem 1968 máme nepochybně dostatek. Badatelé musí spíše řešit otázku racionálního výběru z obrovského množství písemností. Výrazně složitější situace nastává u archivních fondů týkajících se období po roce 1968. Velkou překážku zde představují nejenom řady dosud neproskartovaných a neuspořádaných fondů a limity jejich zpřístupnění dle litery platného archivního zákona, ale také snižující se výpovědní hodnota mnoha úředních i osobních fondů, daná formalizovaným a více ideologizujícím jazykem a skutečností, že se řada problémů řešila spíše telefonicky než písemně fixovaným úředním postupem. I pamětnické rozhovory se koncentrují většinou na období padesátých a šedesátých let, zatímco sedmdesátá léta a první polovina let osmdesátých jako doba úpadku činnosti ČSAV bývají zmiňovány jen v několika stručných pasážích. Pro řadu narátorů znamenal čas tzv. normalizace také období jejich odsunutí z vedoucích pozic a v některých případech i různé formy perzekuce. Podíl vedoucích pracovníků z této epochy, kteří byli ochotni a schopni poskytnout své vzpomínky, je relativně omezený. Jednotlivé poskytnuté informace však mohou být o to cennější.

Lze tedy právem očekávat, že důkladné zpracování dějin Akademie věd v sedmdesátých a osmdesátých let narazí na řadu komplikací způsobených prolukami v materiálech. Domníváme se však, že nejde o překážky nepřekonatelné. Bylo by ale vhodné, aby se při plánování pamětnických rozhovorů více myslelo i na žijící funkcionáře ČSAV z normalizačního období, i když se v některých případech jedná o osoby, které mohou v současnosti vzbuzovat – eufemisticky řečeno – silné kontroverze.

Ještě složitějším problémem se nám jeví zpracování období transformace ČSAV na sklonku osmdesátých a na počátku devadesátých let, protože zde je třeba zápolit s určitou „revoluční“ formou úřadování, která s sebou nesla i absenci, resp. nedostatek relevantních písemných materiálů. Zde budeme ještě více odkázáni na vzpomínky pamětníků, kterých však naštěstí dosud není tak málo. Na samém sklonku existence Československé akademie věd a zejména v dobách Akademie věd ČR budou znesnadňovat historické bádání i nové způsoby elektronické komunikace. Velký problém ovšem představuje i zachování komunikace faxem, pokud nebyla průběžně kopírována. Použitá technologie tisku totiž vede ke ztrátě psaného textu v období několika málo let.

3. Obsahové členění – úvahy o alternativách

Z předcházejících úvah zřetelně vyplývá, že příprava syntézy dějin ČSAV je a bude determinována (vedle finančních a personálních limitů) především stavem zpracovanosti relevantních archivních fondů, která implicitně ovlivňuje korpus stávajících i budoucích odborných prací k dílčím tématům – ta také bude mít určující vliv na harmonogram příprav partií, které se budou zabývat obdobími po roce 1970.

Pomineme-li původní, spíše minimalistickou představu, že dějiny Akademie věd mají být zpracovávány především formou dílčích, volně navazujících monografií (s předpokladem syntetického výstupu ve vzdálenějším časovém horizontu),³⁵ krystalizoval postupně projekt *kompaktní syntézy* ve dvou základních alternativách, s několika dalšími vnitřními alternativami. První alternativou je dvou-, nejlépe však čtyřsvazkové, chronologicky členěné dílo, jehož členění odpovídá více či méně zřetelným vnitřním mezníkům v dějinách ČSAV, které se však nutně nemusí krýt s historickými mezníky celospolečenskými. Název každého svazku – stručný a zapamatovatelný – je veden snahou vystihnout základní charakteristiky sledovaného období (pracovní návrh z dubna 2012):

35 *Oddělení dějin Akademie věd v Masarykově ústavu a Archivu AV ČR, v. v. i. (náčrt koncepce)*, s. 4–5. Viz též pozn. 5. Ukazovalo se ale, že by podobně koncipovaná řada pravděpodobně jen dále reprodukovala dosavadní výrazné nerovnosti v zpracování jednotlivých epoch i oblastí dějin Československé akademie věd a k získání syntetizujícího přehledu na celé rozsáhlé téma by nijak výrazněji nepřispěla. Přesto se nám jeví jako nezbytné, aby vedle syntézy vznikaly i dílčí publikace, které umožní hlubší poznání dějin jednotlivých částí ČSAV, jednotlivých klíčových osobností, projektů apod. Především by ale měly nabídnout nové netradiční úhly pohledu na historii ČSAV, jejich představitelů a jednotlivých pracovišť, a vytvářet tak důležitý kreativní doplněk syntézy, který výrazně přispěje k tomu, aby tato oblast historie zůstala i nadále živou součástí zkoumání dějinného vývoje. Za velmi užitečnou pokládáme snahu o vypracování důkladných dějin jednotlivých pracovišť ČSAV (respektive AV ČR), při níž by měli spolupracovat jak profesionální historici, tak poradci z řad zaměstnanců příslušných ústavů, ať už bývalých nebo stávajících. Doufáme, že určitým příkladem nového pojetí dějin ústavů a dalších pracovišť se stanou Dějiny Ústavu organické chemie a biochemie AV ČR, které v současnosti vznikají za spolupráce s odborníky a pamětníky z ÚOCHB na půdě Oddělení dějin Akademie věd Masarykova ústavu a Archivu AV ČR. Z již existujících výstupů uvedme: DVOŘÁČKOVÁ, Věra. *Osudy Ústavu pro jazyk český. Dějiny ÚJČ ČSAV a jeho předchůdců ve světle archivních pramenů*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2011.

1. svazek (1952–1962): *První desetiletí – formování a stabilizace.*
2. svazek (1962–1970): *Zlatá šedesátá – i ve vědě?*
3. svazek (1970–1985): *Pod přísným dohledem – léta tzv. normalizace.*
4. svazek (1986–1992): *Přestavba a transformace – pokusy o reformu a jejich vyústění.*

Navržené chronologické členění není striktní a u řady témat bude nutno počítat s časovými a obsahovými přesahy, zejména u některých typů komparací, např. v legislativě či organizačně-správním vývoji. Dolní časová hranice 1. svazku (1952, tj. založení ČSAV) neznámá, že zde nebude adekvátně zohledněn vývoj předcházející, zejména bezprostředně poválečný, a všechny tehdejší plány a diskuse. Rok 1962, nacházející se na časové hranici mezi 1. a 2. svazkem, jistě není mezníkem celospolečensky „vyčnívajícím“, v rámci ČSAV se však ve vazbě na významné změny roku předcházejícího (např. začlenění Slovenské akademie věd do struktur ČSAV a počátek její celkové reorganizace), na směrodatná usnesení politického byra ÚV KSČ z října a prosince 1961, resp. na přípravu nového zákona o ČSAV (přijátého Národním shromážděním v roce 1963) jeví být milníkem zřetelným a oprávněným. V důsledku vzniku Státní komise pro rozvoj a koordinaci vědy a techniky totiž výrazně redukoval „nadresortní“ působení ČSAV především na oblast základního výzkumu.³⁶ Časové rozhraní mezi 2. a 3. svazkem je naopak očividné: rok 1970 byl přelomem, v němž „normalizační smřšť“ z konce roku (v rovině legislativních opatření a v personálních změnách ve vedení ČSAV) byla na úrovni jednotlivých pracovišť provedena s cynickou důsledností a s fatálními následky pro celou československou vědu. Naproti tomu rok 1986 byl zvolen spíše ze symbolických důvodů, vlastně by se mělo jednat o biennium 1985–1986, spjaté s viditelným počátkem sovětské *perestrojky* (a nástupem Michaila S. Gorbačova do čela KSSS) a následnou „malou“ a opatrnou *perestrojkou* na úrovni ČSAV, spojenou především se jménem nového předsedy ČSAV Josefa Řimana. Toto členění zároveň rozbíjí domnělý monolit dvacetiletého normalizačního období a organicky začleňuje jeho závěrečnou fázi do navazujících, avšak kvalitativně odlišných procesů – *systémové*, resp. *systémově imanentní reformy* (před rokem 1990) a *systémové transformace* (1990–1992), vynucené však ve svém redukcionismu především zásadní finanční restrikcí bezprostředně polistopadového období a brzy i perspektivou zániku ČSAV a její přeměny na Akademii věd České republiky.

Obsahové (vnitřní) členění svazků by mělo být víceméně identické. K jeho opakujícímu se *kánonu* by vždy patřila:

1. charakteristika státní a stranické vědní a vzdělanostní politiky v daném období;
2. vývoj legislativy a celkového právního rámce včetně vnitřních předpisů;

36 K důležitým normativním aktům těchto změn patří zejména usnesení politického byra ÚV KSČ z 5. 12. 1961 *O zvýšení úlohy vědy a techniky v rozvoji výrobních sil v ČSSR*, usnesení politického byra ÚV KSČ z 10. 10. 1962 *O zásadách nové organizace Československé akademie věd*, usnesení politického byra ÚV KSČ z 13. 2. 1962 *O začlenění Československé akademie zemědělských věd do ČSAV* a last but not least nový zákon č. 54/1963 Sb. o Československé akademii věd. Srv. zejména ŠMIDÁK, M. *Institucionální vývoj Československé akademie věd*, s. 25–31, 61–66, 239–249.

3. institucionální vývoj sítě vědeckých institucí jako celku, speciálně a zvláště podrobně pak ČSAV;
4. ČSAV v mezinárodním kontextu (zahraniční styky, nejvýznamnější ohlasy výsledků vědecké práce, vědecký exil aj.);
5. prezentace ČSAV na veřejnosti (popularizace vědy, podíl na „ideově-politické výchově“ obyvatelstva);
6. dějiny (portréty) jednotlivých ústavů a dalších pracovišť: organizační vývoj, osobnosti a týmy ve vztahu k dějinám oborů a k vědeckým výsledkům;
7. přehledová a tabelární část; prameny a literatura.³⁷

K některým obdobím by bylo možno přiřadit i tematická *propria* a případové studie (např. v souvislosti s politickými a pracovními prověrkami, podílem vědců na hospodářských a sociálních reformních pokusech šedesátých let, resp. na událostech Pražského jara 1968 aj.), jakož i zevrubnější životopisné portréty nejvýznamnějších a směrodatných osobností.

4. Praktické problémy, metodologické otázky

Již sama takto navržená struktura a poměrně ambiciózní plán čtyřsvazkového díla vyvolává mnohé otázky praktické i metodologické povahy. Pracovníci příslušných oddělení MÚA (Oddělení dějin Akademie věd, obě relevantní archivní oddělení) tvoří malý tým s nízkým počtem plných pracovních úvazků, jejichž pracovní náplň – v případě archivářů – obsahuje především časově náročné rutinní úkoly a povinnosti, vyplývající z příslušného zákona.³⁸ Vazba nynějšího i budoucího výzkumu na projektové financování, zejména v případě dějin jednotlivých ústavů a oborů, je více než zjevná; nezbytností bude i úzká spolupráce s oborově příbuznými pracovišti v rámci Akademie věd České republiky a Univerzity Karlovy v Praze či případně i dalších univerzit a vysokých škol v dřívějším Československu (viz též úvod tohoto příspěvku).

Z uvedené struktury návrhu projektu rovněž vyplývá, že např. problematika vědní a vzdělanostní politiky, legislativy, institucionálních dějin v užším slova smyslu, individuálních a kolektivních biografí, resp. prosopografií (v zakotvení do moderních českých politických, kulturních a sociálních dějin), tj. oblast „vnějších“ dějin vědy, zůstane doménou historiků včetně historiků vědy. Historikové vědy musí zajistit interdiscipli-

37 Jako alternativa tohoto členění byly navrženy dva svazky pro celé období 1952–1992, členěné věcně a problémově: 1. svazek: vědní a vzdělanostní politika komunistického státu ve vztahu k ČSAV; právní rámec; institucionální dějiny ČSAV jako celku; mezinárodní styky ČSAV a mezinárodní kontext zde pěstovaného výzkumu; přehledová a tabelární část; přílohy, prameny a literatura. 2. svazek: dějiny jednotlivých ústavů (pracovišť), profily osobností, týmů a dějiny vědních oborů zde pěstovaných; přehledová a tabelární část; přílohy, prameny a literatura. V interních diskusích byla tato varianta jako méně systematická a v jednotlivých částech hůře provázaná nakonec zamítnuta.

38 Především zákon č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

nární přemostění ke spolupracovníkům z jednotlivých oborů a ústavů (či širších skupin oborů a ústavů), kteří v chystané syntéze umožní nahlédnout i do „vnitřních“ dějin vědy a příslušných oborů a institucí, jejich specifických a dobově podmíněných diskursů a paradigmat a samozřejmě i jejich výsledků. Jejich spolupráce s historiky a archiváři je pro zdar díla zcela nezbytná. Zajistit ji mohou nejenom finance, nýbrž i svědomitě sestavený tým editorů/vědeckých redaktorů (ediční resp. redakční rada Dějin ČSAV) – tým, který bude dostatečně reprezentativní a bude zahrnovat zástupce všech tří vědních oblastí zastoupených v nynější AV ČR, ale zároveň bude i dostatečně akceschopný a dělný, tj. nepříliš velký a schopný konsensuálních rozhodnutí. Podpora vedení AV ČR, které realizaci takového projektu ideově podporuje, by měla postupně nabýt mnohem konkrétnější podoby.

Velmi složitý problém bude znamenat mj. skloubení dvou institucionálních rovin v rámci ČSAV – tedy roviny prezidia ČSAV s jeho rozsáhlým byrokratickým aparátem a roviny jednotlivých ústavů, mezi nimiž ještě fungovala – jako jakási mezirovina – úroveň sekcí a později vědeckých kolegií, jejíž členové se v případě kolegií rekrutovali částečně i z jiných institucí než z Akademie věd. Klíčovým problémem je zde otázka, zda více akcentovat historické dění a fenomény spojené s ústředím a nakolik naopak upřednostnit problematiku jednotlivých vědních odvětví a samostatných pracovišť. I když pochopitelně nemůžeme problematiku vývoje vědních oborů, ústavů, laboratoří apod. zcela opomenout, už výše zmíněný schematický rozvrh projektovaných dílů ukazuje, že se koncentrujeme na dějiny instituce jako takové. U dějin jednotlivých pracovišť a také v případě profilujících osobností by měly Dějiny Akademie věd doplňovat specializované publikace v samostatné řadě.

Je na první pohled zřejmé, že vzhledem k odlišné míře zpřístupnění pramenů i rozsahu a hloubce sekundární literatury budou vznikat snadněji první dva díly. Třetí díl, věnovaný období sedmdesátých a první poloviny osmdesátých let, bude pro pro autory velmi obtížným oříškem i vzhledem k tehdejší situaci ČSAV, poznamenané pocitem bezvýchodnosti a „bezčasí“.

Pro nezbytnou formulaci souvisejících metodologických otázek a postupů má samozřejmě velký význam zohlednění analogických zahraničních prací a projektů, jakkoliv však český (československý) případ a jeho navrhované, velmi extenzivní zpracování v předloženém projektu jsou svým způsobem jedinečné. Dosavadní, převážně zahraniční práce se věnovaly často jen dílčím aspektům problematiky a ne vždy převažovaly čistě historické, resp. výhradně vědecké přístupy či motivy jejich vzniku. Např. již zmíněná práce Renate Mayntzové a dalších (autorka se zabývá mj. sociologií vědy) o transformaci střed- a východoevropských „státních“ akademií věd po pádu železné opony vznikla až příliš pod dojmem implozivního efektu událostí let 1989–1990.³⁹ Inspirující jsou práce německé, z nichž velká část se logicky – v tradicích tamního

39 *East European Academies in Transition*. Ed. Renate Mayntz et al. Dordrecht – London: Kluwer, 1998.

sociálně-historického bádání – soustředila na akademické elity jako součásti elit státně-socialistického státu. Ne náhodou se řada projektů k dějinám univerzitní i neuniverzitní vědy uskutečnila za spolupráce již zmíněné Renate Mayntzové a Jürgena Kocky, respektovaného a téměř již klasického protagonisty německých *Sozialgeschichte*.⁴⁰ Podnětné jsou i bilanční výzkumy bezprecedentního procesu srůstání a transformace vědy a jejich struktur a institucí po sjednocení Německa v roce 1990. Jakkoliv se totiž tento proces lišil od Československa/ČR/SR (jak z univerzit, tak z institucí neuniverzitního výzkumu bývalé NDR odešlo tehdy cca 60 % jejich pracovníků, z aplikovaného výzkumu při průmyslových podnicích dokonce 85 %!), v našem kontextu jsou důležité např. práce Rolanda Blocha a Peera Pasternacka k detailně rozpracovanému případu německé metropole.⁴¹ Od posledně jmenovaného pocházejí též inspirativní studie k reflexi dějin východoněmecké vědy (a jednotlivých vědních oborů) a diskurzivně ustálených matric jejího vnímání v devadesátých letech (editor i spoluautor příslušného svazku).⁴²

Z literatury k dějinám neuniverzitní vědy (a příslušných akademií věd) v ostatních socialistických státech (pomineme-li např. stále směřodatné práce Nikolaje L. Krementsova o „stalinistické“ vědě⁴³) zaujmou především podnětné studie a eseje Györgi Péteriho, které vycházely časopisecky v prestižním časopise *Minerva*, později i knižně. Akademické instituce jej zajímají především jako místo působení a vytváření akademických elit, pojímaných jako vlivné součásti komunistických elit jako takových. Zejména pro Kádárovo Maďarsko identifikuje zřetelný proces expertizace, ústící v řadě případů v kolecizivní postavení některých vědců. S velkou schopností vnímat odlišné adaptační podmínky se Péteri zabýval i exportem a transferem sovětského modelu organizace vědy v jednotlivých socialistických státech, nejpodrobněji samozřejmě v Maďarsku – zemi v některých ohledech nejvíce srovnatelné s Československem (s archivním materiálem bohužel našim badatelů jazykově obtížněji přístupným).⁴⁴

Budoucí autorský kolektiv *Dějiny Československé akademie věd* se tedy bude muset velmi podrobně věnovat obecným metodologickým otázkám: není pochyb o tom, že

40 *Wissenschaft und Wiedervereinigung. Disziplinen im Umbruch*. Ed. Jürgen Kocka, Renate Mayntz. Berlin: Akademie Verlag, 1998; *Universitäten und Eliten im Osten nach 1945*. Geschichte und Gesellschaft, roč. 24, č. 1. Ed. Jürgen Kocka. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1998; *Die Berliner Akademien der Wissenschaften im geteilten Deutschland 1945–1990*. Ed. Jürgen Kocka, Peter Nötzoldt, Peter Th. Walter. Berlin: Akademie Verlag, 2002.

41 BLOCH, Roland, PASTERNAK, Peer. *Die Ostberliner Wissenschaft im vereinigten Berlin*. Wittenberg: Institut für Hochschulforschung an der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg, 2004 (s rozsáhlou komentovanou bibliografií).

42 Zde zejm. PASTERNAK, Peer. Die Reflexion der DDR-Wissenschaftsgeschichte in den Einzeldisziplinen. In *DDR-bezogene Hochschulforschung*. Ed. Peer Pasternack. Weinheim/Basel-Beltz Verlag, 2001, zvláště s. 219–238.

43 KREMENTSOV, Nikolai L. *Stalinist Science*. Princeton: Princeton UP, 1997, 3. vyd. 2003.

44 PÉTERI, Györgi. *Academia and State Socialism. Essays on political history of academia-life in post-1945 Hungary and Eastern Europe*. New York: Boulder, 1998; *Academia in Upheaval. Origins, Transfers and Transformations of the Communist Academic Regime in Russia and East Central Europe*. Ed. Györgi Péteri, Michael David-Fox. Westport, Conn.: Bergin & Garvey, 2000.

tradičněji pojaté institucionální dějiny by znamenaly promarněnou šanci zasadit dějiny nejvýznamnější a ústřední vědecké instituce komunistického Československa do širokých sociokulturních souvislostí. Dosavadní směry domácího i zahraničního bádání, částečně naznačené i v tomto příspěvku, nás opravňují ke střízlivému optimismu. Aby však snahy o vytvoření skutečně kvalitních dějin Akademie věd byly úspěšné, považujeme za nezbytné vyvolání diskuse, která by umožnila hlubší promyšlení struktury budoucího syntetického díla a výrazně pomohla upřesnit kroky vedoucí k jeho naplnění. Doufáme, že náš článek se stane jejím úvodem i prvním příspěvkem.

Recenzovali

Doc. PhDr. Petr Svobodný, Ph.D., Ústav dějin Univerzity Karlovy a Archiv Univerzity Karlovy

Mgr. Emilie Těšínská, Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR, v. v. i.

Resumé

How to write a history of the Academy of Sciences

The introduction to the study goes over the current situation regarding treatment of the history of the Academy of Sciences in the Czech lands, which has been affected by several implemented and unimplemented grant projects, as well as the establishment of the Department for the History of the Academy of Sciences at the Masaryk Institute and Archive of the ASCR in 2009. A comprehensive, objective view of the historical development of the Academy of Sciences may even have a significant effect on the long-term debate concerning the nature, identity and need for extra-university research in the Czech Republic and enhance it with a dimension that has not previously been taken into sufficient account. A comparison with other countries will also refer to some distorted statements made in the overall debate. The second part of the article analyses the state of research to date (even abroad) and the source base. Here it refers to numerous desiderata, including a deeper treatment of the development of the scientific and scholarly structures during the 1960s, the engagement of scientists and scholars in reform activities during the latter half of the 1960s and the lacking biography of CSAS President František Šorm. A great problem is then presented by the 1970s, the 1980s and the subsequent period of transformation, where we also have to expect limited access to archive materials. In the following third part the possible options for the treatment of CSAS history are presented. The first alternative involves a two-volume, or preferably, a four-volume chronologically arranged work, the division of which corresponds more or less to the obvious internal milestones in CSAS history. The following division and titles were proposed on a working basis: Volume 1 (1952–1962): *The first decade – formation and stabilization*; Volume 2 (1962–1970): *The golden sixties – even in science?*; Volume 3 (1970–1985): *Under strict supervision – the normalization years*; Volume 4 (1986–1992): *Reconstruction and transformation – attempts at reform and the upshot*. The authors are inclined to adopt this alternative. The second alternative comprises two volumes for the entire period from 1952 to 1992,

divided up in accordance with the subjects and the issues involved: Volume 1: the science and scholarship policy of the Communist state in relation to CSAS; the legal framework; the institutional history of CSAS as a whole; international relations of CSAS and the international context of research undertaken here; summaries and tables; appendices, sources and bibliography. Volume 2: the history of individual institutes (departments), profiles of individuals, teams and the history of disciplines dealt with here; summaries and tables, appendices, sources and bibliography. In conclusion, the authors focus on several practical issues associated with the implementation of the selected alternatives regarding CSAS history – e.g. the necessary interdisciplinary collaboration, and on the way that individual CSAS institutional levels are combined. They also deal with the issue of methodological understanding in comparison with previous concepts of analogical works abroad, stressing the need to set the history of CSAS in its broader sociocultural context.

Translated by Melvyn Clarke.

www.mua.cas.cz

Chirurg o chirurgovi. Arnold Jirásek a jeho práce o Eduardu Albertovi

HELENA KOKEŠOVÁ

A surgeon about a surgeon. Arnold Jirásek and his work on Eduard Albert

Abstract: On the basis of a critical study of Jirásek's published work and his archive fonds (at the Masaryk Institute and Archive of the ASCR) the author of this article explains Arnold Jirásek's procedure for writing a monograph on Eduard Albert. She shows how a surgeon living in the 20th century wrote about a 19th century surgeon and the pros and cons of such work.

Keywords: Arnold Jirásek, Eduard Albert, history of medicine, surgeons.

Počátkem července letošního roku jsme si připomněli 125. výročí narození profesora Arnolda Jiráska, předního českého chirurga, který přesáhl hranice svého oboru, což dokládá jeho rozsáhlý osobní fond uložený v Masarykově ústavu a Archivu AV ČR.

Arnold Jirásek (3. července 1887 – 28. července 1960) patřil nejen k nejvýznamnějším osobnostem pražské lékařské fakulty, ale i k předním reprezentantům lékařského stavu v českých zemích a později v Československu.¹ Po studiích na pražské lékařské fakultě, ukončených v roce 1910, působil na interní klinice prof. Josefa Thomayera – s mezidobím jednorocní vojenské služby v Korutanech a Haliči. Byl žákem jednoho ze zakladatelů české chirurgie prof. Otakara Kukuly. Jako válečný chirurg pomocné výpravy českých lékařů se v letech 1912–1913 zúčastnil balkánských válek. Během první světové války působil na ruské frontě u chirurgické skupiny prof. Jana Zahradníčka v Cholmu, od července 1917 byl velitelem III. chirurgické skupiny O. Kukuly ve Feltru na italském bojišti, odkud se vrátil v listopadu 1918 do vlasti. V Praze se v lednu

1 Viz HAASOVÁ, Marie, SLÍŽOVÁ, Karla, ZEMANOVÁ, Alena. *Osobní fond Arnolda Jiráska*. Inventář. Praha: Ústřední archiv Československé akademie věd, 1980, s. 1–10; CHOC, František, VLČEK, Jaroslav. *Akademik Arnold Jirásek 1887–1987*. Praha: Univerzita Karlova, 1987; heslo Jirásek, Arnold. In *Biografický slovník pražské lékařské fakulty*. I (A–K). Red. Ludmila Hlaváčková, Petr Svobodný et al. Praha: Univerzita Karlova, 1988, s. 253; BALAŠ, Vladimír, VLČEK, Jaroslav. *Akademik Arnold Jirásek, český chirurg*. Praha: Avicenum, 1988 (dále: BALAŠ, V., VLČEK, J. *Akademik Arnold Jirásek*); NIEDERLE, Bohuslav. *Hovoří a vzpomíná Arnold Jirásek*. Praha: Univerzita Karlova, 1989 (dále: NIEDERLE, B. *Hovoří a vzpomíná*); MÁDLOVÁ, Vlasta. *Arnold Jirásek (1887–1960)*. Akademický bulletin, 2010, č. 7–8, s. 43, dostupné též na www: <http://abicko.avcr.cz/2010/07/13/> (cit. 15. 5. 2012).

1919 stal asistentem I. chirurgické kliniky O. Kukuly a 20. prosince 1923 se habilitoval pro všeobecnou a speciální patologii a terapii nemocí chirurgických. V roce 1926 byl na doporučení prof. Rudolfa Jedličky jmenován řádným profesorem Lékařské fakulty Univerzity Karlovy (dále: LF UK) a zároveň přednostou I. chirurgické kliniky LF UK, kterým zůstal až do konce roku 1958. V letech 1935–1951 byl přednostou Ústavu pro válečnou chirurgii, o jehož založení se významně zasloužil. Od roku 1951 vedl Chirurgickou katedru LF UK. O pět let později se stal ředitelem Laboratoře pro chirurgickou patologickou fyziologii ČSAV, která byla v roce 1960 převedena do Laboratoře pro úrazovou neurochirurgii ČSAV a Ministerstva školství a kultury.

Jirásek neomezoval svou působnost pouze na pražskou kliniku. Snažil se poznat metody práce v jiných nemocnicích, proto zcestoval téměř celou Evropu. Jako značně činnorodý člověk zastával množství funkcí, které vyplývaly jak z jeho odborné činnosti, tak i z členství ve vědeckých společnostech a institucích domácích i zahraničních. Předsedal např. Československé chirurgické společnosti, Československé lékařské společnosti J. E. Purkyně a Společnosti československých nemocnic. Byl také prezidentem Lékařské komory pro Čechy, zakladatelem a hlavním redaktorem časopisu *Rozhledy v chirurgii*.

Jirásek byl nadán mimořádným intelektem, pílí, ctízádností, schopnostmi organizačními, hudebními i literárními, což vedle více než 380 odborných prací dosvědčují četné popularizační aktivity. Napsal řadu životopisných studií o vynikajících lékařích (mj. o O. Kukulovi, N. I. Pirogovovi, T. Billrothovi, K. Maydlovi, R. Lerichovi, J. Divišovi, R. Jedličkovi), a především věnoval rozsáhlou monografii Eduardu Albertovi, svému velkému předchůdci a vzoru, který dosáhl evropského významu.²

Osobností Eduarda Alberta jsem se zabývala velmi intenzivně, a to v řadě článků, v monografii a disertační práci.³ Bohatý materiál jsem získala nejen v Jiráskově knize,

2 JIRÁSEK, Arnold. *Eduard Albert. Pokus o kroniku a rozbor života, práce i významu E. Alberta, učiněný ke stému výročí jeho narození (20. ledna 1941)*. 1. vyd. Praha: Česká chirurgická společnost, 1941; 2. přepracované a doplněné vyd. Praha: Československá chirurgická společnost, 1946 (dále: JIRÁSEK, A. *Eduard Albert*. 1./2. vyd.)

3 KOKEŠOVÁ, Helena. K Albertovu překladu *Kytice* do němčiny. In *Kytice v nás*. Sborník ke 150. výročí prvního vydání básnické sbírky Karla Jaromíra Erbena. Red. Eva Bílková. Jičín: Gentiana Jilemnice pro Městskou knihovnu Jičín, 2003, s. 105–107; TÁŽ. *Eduard Albert. Příspěvek k životopisu a edice korespondence*. Praha: Scriptorium – Výzkumné centrum pro dějiny vědy – Masarykův ústav AV ČR, 2004 (dále: KOKEŠOVÁ, H. *Eduard Albert*); TÁŽ. *Vzájemná korespondence Eduarda Alberta a Antonína Randy. Pagine historie*, 2004, roč. 12, s. 95–145; TÁŽ. *Vztahy Eduarda Alberta s realisty. Na pozvání Masarykova ústavu*, sv. 2. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2005, s. 31–55; TÁŽ. *Eduard Albert (1841–1900). Historický obzor*, 2006, roč. 17, s. 128–136; TÁŽ. *Pamětnice Eduarda Alberta*. In *Paměti a vzpomínky jako historický pramen*. Práce z dějin techniky a přírodních věd, sv. 10. Ed. Milada Sekyrková. Praha: Národní technické muzeum, 2006, s. 303–317; TÁŽ. *Marie Albertová – neznámá žena slavného muže*. In *Sborník prací východočeských archivů*, 2007, roč. 11, s. 223–230; TÁŽ. *Tereza Svatová a Marie Červinková-Riegrová*. In *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století*. Praha: Scriptorium, 2007, s. 131–143; TÁŽ. *Vztahy Eduarda Alberta a Marie Červinkové-Riegrové*. *Tamtéž*, s. 115–130;

ale i v přípravných materiálech k jejímu prvnímu i druhému vydání, rovněž v dalších Jiráskových člancích a přednáškách. Během podrobného studia především archivních pramenů jsem si stále více uvědomovala, že mnohé informace obsažené v dosavadní literatuře už neplatí. Týká se to také jinak fundované Jiráskovy monografie, za jejíž nejpodstatnější slabinu považuji nedostatečný poznámkový aparát. Jirásek, povoláním lékař a nikoli historik, se spokojil pouze se seznamem literatury, uveřejněným na konci publikace, a s poděkováním těm, kteří mu s přípravou knihy pomáhali. V textu literaturu, z níž čerpá, necituje vůbec, nebo zcela nedostatečně. Totéž platí i o pramenech. Nadto za více než sedmdesát let, které uplynuly od prvního vydání jeho monografie, se výrazně změnilo uložení Albertovy pozůstalosti. Mnohé materiály od soukromých osob přešly do archivů a muzeí, k přesunům došlo i v rámci jednotlivých institucí.⁴

S Jiráskovou monografií a dalšími jeho články zaměřenými na Albertovu osobnost, stejně jako s ostatní literaturou, jsem proto musela pracovat velice obezřetně a kriticky, bylo nutné spoléhat se především na vlastní archivní výzkum. Jiráskova práce o Albertovi mi však nabídla další zajímavé téma v oblasti dějin vědy, a to výzkum badatelských postupů tohoto Albertova životopisce. Na základě kritického studia Jiráskových publikovaných prací a dochovaného archivního fondu⁵ bych ráda v článku objasnila, jak Jirásek postupoval při psaní monografie o Albertovi, jak psal chirurg žijící ve dvacátém

TÁŽ. Karel Kramář a česká lobby ve Vídni. Ke vztahu Karla Kramáře a Eduarda Alberta. In *Karel Kramář (1860–1937). Život a dílo. Moderní dějiny. Supplementum 2*. Ed. Jan Bilek, Luboš Velek. Praha: Masarykův ústav a Archiv (MÚA) AV ČR, 2009, s. 163–176; *Korespondence T. G. Masaryk – staročeši*. Ed. Helena Kokešová, Vlasta Quagliatová. Praha: MÚA AV ČR, 2009, kde je uveřejněna korespondence E. Alberta s T. G. Masarykem; KOKEŠOVÁ, H. Das Mäzenatentum Eduard Alberts. In HLAVAČKA, Milan, POKORNÁ, Magdaléna, PAVLÍČEK Tomáš W. et al. *Collective and Individual Patronage and the Culture of Public Donation in Civil Society in 19th and 20th Century in Central Europe*. Prague: The Institute of History, 2010, s. 425–454; TÁŽ. Nepolitická politika dvorního rady Eduarda Alberta. In MAREK, Pavel a kol. *Jan Šrámek a jeho doba*. Olomouc: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2011, s. 595–608; TÁŽ. *Eduard Albert a realisté (Osobnost Eduarda Alberta a jeho role v české politice v 80. a 90. letech 19. století)*. Disertační práce. FF UK Praha, 2012.

- 4 Osobní fond Eduarda Alberta uložený ve čtyřech kartonech v Literárním archivu Památníku národního písemnictví (LA PNP) byl doplněn po Jiráskově smrti, kdy jeho manželka Amalie Jirásková-Kreidlová předala řadu archiválií týkajících se Alberta do LA PNP. Tato část předaná Jiráskovou vdovou je uložena ve dvou kartonech, obsahuje fragment Albertovy korespondence a rukopisů, především však tisky jeho prací a novinové výstřižky s články o něm (uveřejněnými v roce 1941). Nezpracováno zůstává šest kartonů Albertovy pozůstalosti ve Státním okresním archivu v Ústí nad Orlicí a tři kartony v Městském muzeu v Žamberku. Část materiálů k Albertovi je nadále v soukromí. Také v zahraničí jsou Albertovy dokumenty rozptýleny na více místech, osobní fond E. Alberta v Rakousku neexistuje. K problematice podrobněji v mé disertační práci.
- 5 Osobní fond A. Jiráska se nachází v Masarykově ústavu a Archivu AV ČR, v. v. i. (Archivu AV ČR; dále: MÚA AV ČR), je uložen ve 112 kartonech a 1 deskách. 93 kartonů je opatřeno inventářem, 19 kartonů a desky jsou nezpracované. Jeden karton Jiráskovy písemné pozůstalosti je uložen v Zdravotnickém muzeu Národní lékařské knihovny v Praze. Dále srv. s pozn. 4.

století o chirurgovi století devatenáctého, v čem byly výhody a úskalí tohoto psaní chirurga o chirurgovi.

Již ve své nástupní přednášce *Úkoly a postavení chirurgické kliniky v nejbližším budoucnu*, přednesené 31. ledna 1927 v posluchárně kliniky, Jirásek vzpomněl na své předchůdce, na jejichž činnost chtěl navázat. Při této příležitosti zmínil i Alberta jako učitele druhého přednosty české chirurgické kliniky v Praze Karla Maydla.⁶

K osobnosti Alberta se Jirásek vyjádřil podrobněji v roce 1930 v reakci na poznámku Albertova bývalého žáka Adolfa Lorenze o čistě německém vzdělání jeho učitele. Na stránkách *Časopisu lékařů českých* uveřejnil obranu Albertova češství. Soudil, že se v době, kdy „*nám je často přemýšleti o smýšlení Němců vůbec a našich zvláště a kdy často jejich mentalita nám není dobře pochopitelnou, ukazuje, jak pomalu a těžko mění se někdejší smýšlení mnohých i ze vzdělaných Němců*“.⁷ Lorenz totiž napsal v autobiografii, která vyšla v knize *Führende Chirurgen in Selbstdarstellungen* (1930): „*Das Albert Vollbluttscheche von allerdings rein deutscher Bildung war, fiel zu jener Zeit noch kaum ins Gewicht.*“⁸ Jirásek se proti tomuto tvrzení ohradil, připomněl Albertovy bohaté jazykové znalosti, jeho velký přehled v oblasti evropské medicíny a poznamenal, že Albertovo obecné i lékařské vzdělání bylo všestranné a nejen „*čistě německé*“. Oproti Lorenzovi viděl význam vzdělání a vědeckého bádání v širších souvislostech, odmítal redukci na národní příslušnost: „*I kdyby bylo něco pravdy o „čistě německém vzdělání“ Albertově (ač tomu tak není), snad by bylo vhodné vzpomenouti, že žádná kultura ani vzdělání, tedy ani německé, nepovstaly samy ze sebe, ale vlivem všech a prací mnohých i cizích příslušníků. Či snad jsou tací, kteří věří na partenogenezu německé kultury? Nikdo nemůže popřít velikost a význam německé kultury, ale nikdo spravedlivý nemůže připustiti tvrzení obdobného, jako sychru uvedené. A je-li Albert naší oprávněnou národní pýchou, nemůže se diviti žádný spravedlivý Němec, že si ho musíme brániti proti nepravdě výše uvedené.*“⁹

Ke vzniku Jiráskova monografického díla věnovaného osobnosti Eduarda Alberta paradoxně přispěla dobová situace v roce 1939. Tehdy jindy zcela vytížený profesor získal čas na studium tohoto tématu. Složitou situaci, v níž se Jirásek ocitl, a další osudy kliniky za druhé světové války již podrobně popsali Ludmila Hlaváčková a Bohuslav Niederle.¹⁰ Pokusili se osvětlit, jak přednosta a pracovníci kliniky obstáli v dějinné

6 JIRÁSEK, A. Úkol a postavení chirurgické kliniky v nejbližším budoucnu. *Časopis lékařů českých*, 1927, roč. 66, s. 209–216, zde s. 210.

7 JIRÁSEK, A. Jak se soudí o Albertovi. *Časopis lékařů českých*, 1930, roč. 69, s. 556.

8 Tamtéž. (Jirásek citoval z knihy: BRAUN, Heinrich et al. *Führende Chirurgen in Selbstdarstellungen*. Leipzig: Meiner, 1930.)

9 Tamtéž.

10 NIEDERLE, Bohuslav, HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. Arnold Jirásek a jeho klinika v osudových letech 1939–1959. *Sborník lékařský*, 1999, roč. 100, s. 361–375 (dále: NIEDERLE, B., HLAVÁČKOVÁ, L. *Arnold Jirásek*). L. Hlaváčková využila nejen Jiráskových autobiografických materiálů, ale i dalších dokumentů úřední a soukromé povahy uložených v Archivu AV ČR, Archivu Univerzity Karlovy a Archivu hlavního města Prahy, viz HLAVÁČKOVÁ, L. Prof. Arnold Jirásek

zkoušce. Z jejich studie a z rukopisu Jiráskovy autobiografie *Ohlížím se zpět na svůj život*, konkrétně z částí *Klinika ve vyhnanství* a *Mraky nad klinikou*, uložených v MÚA AV ČR vychází i následující pasáž.¹¹

Od konce roku 1926 Jirásek stál v čele I. chirurgické kliniky LF UK, která sídlila v domě dostavěném roku 1891 pro českou chirurgickou a dermatovenerologickou kliniku řízenou K. Maydlem.¹² Po ztrátě státní samostatnosti byla tato klinika postižena z pražských klinických pracovišť nejvíce. V den uzavření českých vysokých škol, 17. listopadu 1939, bylo Jiráskovi v 11 hodin dopoledne na ředitelství nemocnice nařízeno, že musí za šest hodin odevzdat kliniku bez nemocných, ale s veškerým zařízením příslušníkům zbraní SS „Totenkopf“. Již následujícího dne, 18. listopadu 1939, se Jiráskovi podařilo otevřít ambulanci v tzv. divizní nemocnici u Karlova náměstí, kde část prostor získal v roce 1938 poté, co se vojenská nemocnice přestěhovala do novostaveb ve Střešovicích.¹³ Vyvinul velké úsilí, aby co nejdříve získal náhradní lůžka a mohl zahájit operační činnost. Podařilo se mu to již 20. prosince v budově nemocnice Jedličkova ústavu na Pankráci. Nicméně koncem roku 1943 musel prostory tzv. „Jedličkárny“ opustit a přestěhovat se zpět do divizní nemocnice, kde získal další prostory, jejichž úpravy skončily až v lednu 1945. Krátce nato stihla pracoviště další pohroma, když byla během náletu 14. února 1945 část budovy zničena a o život přišlo několik zaměstnanců a pacientů.¹⁴ Během války tak Jirásek musel své pracoviště budovat potřetí, ale zakrátko,

a I. chirurgická klinika UK za druhé světové války. In *Věda v českých zemích za druhé světové války*. Práce z dějin Akademie věd. Řada C, sv. 3. Ed. Hana Barvíková, Antonín Kostlán. Praha: Archiv Akademie věd České republiky, 1998, s. 129–143 (dále: HLAVÁČKOVÁ, L. Prof. Arnold Jirásek). Srv. NIEDERLE, B. *Hovoří a vzpomíná.*; HLAVÁČKOVÁ, L. Arnold Jirásek (1887–1960). Mediziner. Seine Zeit in der Ersten chirurgischen Klinik der Karls-Universität im Zweiten Weltkrieg. In *Prager professoren 1938–1948. Zwischen Wissenschaft und Politik*. Ed. Monika Glettler, Alena Míšková. Essen: Klartext Verlag, 2001, s. 443–461.

- 11 MÚA AV ČR, fond A. Jirásek, k. 1, i. č. 7, rukopis autobiografie *Ohlížím se zpět na svůj život*. Další část Jiráskovy autobiografie, jež byla původně uložena v zapečetěných obálkách u prof. B. Niederleho, byla po jeho smrti v roce 2000 předána do Jiráskova osobního fondu (jedná se o nezpracovanou část v kartonech 94–96), viz MÚA A ČR, fond A. Jirásek, k. 94, rukopis a strojopis části autobiografie *Mraky nad klinikou*; tamtéž je uložen strojopis celé Jiráskovy autobiografie *Ohlížím se zpět na svůj život* s titulním listem: *MUDr. Amalie Kreidlová-Jirásková. Akademik Arnold Jirásek. (Jeho vlastní vzpomínky upravené a doplněné Dr. Kreidlovou-Jiráskovou)*.
- 12 Zde je dodnes umístěna I. chirurgická klinika I. LF UK.
- 13 Jedná se o dnešní sídlo III. interní kliniky I. LF UK v ulici U Nemocnice 1 v Praze 2 v blízkosti Karlova náměstí.
- 14 Jirásek v té chvíli v nemocnici nebyl, protože se domluvil s předsedou Národní politiky inženýrem Strobachem, že si přijde do redakce přečíst fejeton Marie Svatové, který ho zajímal kvůli druhému vydání publikace o Albertovi. Do redakce na Václavském náměstí se po poledni dostal, krátce nato začalo bombardování. Když se dozvěděl, že bomby dopadly v oblasti dnešního Náměstí Míru, zatelefonoval do divizní nemocnice, kde mu vrátný sdělil, že nemocnice dostala zásah a hoří. Přestože poplach nebyl odvolán, Jirásek vyrazil do nemocnice, aby zjistil rozsah škod. Viz MÚA AV ČR, fond A. Jirásek, k. 1, i. č. 7, část autobiografie *Klinika ve vyhnanství*, strojopis, s. 21–23.

5. května během Pražského povstání, převzal zpět prostory své bývalé kliniky. V původním místě chirurgická klinika definitivně plně obnovila svou činnost v srpnu 1945.¹⁵

Válka znamenala omezení vědecké práce a zastavení pedagogické činnosti na vysokých školách. Přednosta kliniky podporoval úsilí svých zaměstnanců o udržení kontinuity odborné práce a umožňoval pokračovat ve vědeckém bádání. Z Jiráskovy kliniky tak za války vzešlo přes 100 publikačních výstupů, mnohé z nich v *Rozhledech v chirurgii*. Ve Spolku českých lékařů a Chirurgické společnosti se konaly přednášky. Jirásek přes obrovské pracovní vytížení v nemocnici získal více času pro vlastní publikační činnost, protože nemohl vyučovat, cestovat do zahraničí a byl zbaven většiny svých časově náročných funkcí. S velkým zaujetím a zápalem se proto v létě 1940 pustil do shromažďování podkladů pro monografii o Albertovi. Další motivací k napsání díla byla pravděpodobně Jiráskova snaha připomenout ve vypjaté době významnou osobnost českých dějin, která se v cizím, nepřátelském prostředí nejen neztratila, ale dokázala se v něm prosadit a proslavit.¹⁶

Kdo vlastně byl Eduard Albert?¹⁷ Narodil se v Žamberku 20. ledna 1841. Po gymnaziálních studiích v Rychnově nad Kněžnou a Hradci Králové odešel na univerzitu do Vídně studovat lékařství. Promoval v lednu 1867, chirurgický doktorát složil v roce 1869. V témže roce nastoupil na I. chirurgickou kliniku ve Vídni. Habilitoval se v roce 1872 a v září 1873 byl jmenován řádným profesorem chirurgie a přednostou chirurgické kliniky a operačního ústavu v Innsbrucku. Zde se spřátelil s tyrolským místodržitelem, předchodcím i pozdějším předsedou vlády Eduardem Taaffem. Na počátku roku 1881 byl jmenován přednostou I. chirurgické kliniky ve Vídni.

Albert věnoval značnou pozornost obnovení české univerzity. Jeho zájem nepolevil ani ve chvíli, kdy bylo jasné, že do Prahy nebude povolán. Ještě předtím, v roce 1879, zažil velké zklamání z toho, že kvůli pletichám sešlo z jeho kandidatury na poslance říšské rady. Ačkoliv se otevřenému angažování v politice napříště bránil, nebyl apolitičnou osobou. Na politickou situaci i nadále živě reagoval. Bedlivě sledoval např. konstituování České akademie věd a umění a u příležitosti slavnostního zahájení její činnosti vystoupil s přednáškou *O dvou světech*.

Ve Vídni se rychle rozšířila Albertova soukromá praxe. Mezi jeho pacienty patřila řada významných osobností, mj. rodina hraběte Taaffa, knížete Windischgrätze, příslušníci panovnického rodu, ale i čeští politici v říšské radě. Vedle svého působení na univerzitě, kde vychoval řadu odborníků, pokračoval Albert v odborné spisovatelské činnosti, jezdil na lékařská koncilia, a to i mimo hranice rakousko-uherského mocnářství.

15 Jirásek vylíčil osudy své kliniky za války nejen v autobiografii, ale také ve slavnostní přednášce při znovuotevření vysokých škol. Viz JIRÁSEK, A. Úvodní přednáška po otevření vysokých škol (11. 6. 1945). *Rozhledy v chirurgii*, 1945, roč. 24, s. 272–283. Strojopis přednášky je uložen v Jiráskově fondu v MÚA AV ČR, k. 1, i. č. 7.

16 Tuto domněnku ostatně potvrzuje i předmluva k druhému vydání Jiráskovy monografie psaná 19. 8. 1944. Viz JIRÁSEK, A. *Eduard Albert*. 2. vyd., s. 14–15.

17 K osobnosti Alberta nejnověji a nejpodrobněji KOKEŠOVÁ, H. *Eduard Albert*.

S rostoucím vědeckým vřelým pochopitelně stoupalo i jeho společenské postavení. Kromě odborné činnosti se Albert živě zajímal o kulturní dění a zejména o literaturu. České poezii úspěšně pomáhal překonat jazykovou bariéru čtyřsvazkovou antologií, v níž vlastní i cizí překlady doprovodil zasvěcenými literárněhistorickými komentáři, stručnými životopisy autorů a ukázkami národních písní; v roce 1900 podal v práci *Lyrishes und Verwandtes aus der böhmischen Literatur* průřez nejnovější českou poezií a vydal překlad Erbenovy Kytice (*Der Blumenstrauss*). Vedle vlastní tvorby – jeho sbírka básní vyšla pod názvem *Na nebi a na zemi* – se Albert věnoval i literární teorii a vlastivědné činnosti.

Ačkoli byl Albert zcela vytížen klinickou prací i soukromou praxí, vždy si našel chvíli na přátele, se kterými se buď scházel ve vyhlášených vídeňských podnicích, či je uvítal ve svém prostorném bytě, kde postupem doby vzniklo jakési kulturně-politické centrum. Přátele zval také do rodného Žamberka, kde si nechal postavit vilu. V ní v noci z 25. na 26. září 1900 náhle zemřel. Jeho skonu věnoval soudobý tisk náležitou pozornost, která znovuožívala zejména u příležitosti kulatých výročí Albertova narození či úmrtí.¹⁸ Tím bylo právě září 1940 a zejména leden 1941.

Na podzim roku 1940 vyšlo několik drobnějších článků, připomínajících 40. výročí Albertova úmrtí.¹⁹ Od téhož roku pracovali na monografiích Eduarda Alberta nezávisle na sobě dva lékaři – Arnold Jirásek a Josef Svítíl. Svítíl, obvodní lékař v Novém Městě na Moravě, užívající umělecký pseudonym Jan Kárník, poznal Alberta osobně a znal se i s jeho žáky. Usiloval především o popularizaci Albertova významu v širších vrstvách.²⁰ Svou prací reagoval na výtky (že se na Alberta nevděčně zapomíná), které se objevily v denním tisku u příležitosti výročí Albertova úmrtí.

Příprava Svítílovovy popularizační knížky profesora Jiráska nejprve rozladila, ale když zjistil, že publikace svým zaměřením nemůže konkurovat jeho vědecké monografii, vzal na milost staršího kolegu i jeho dílko vydané nakladatelstvím Vyšehrad. Dokonce Kárník ve druhém vydání své publikace několikrát zmiňuje, mj. skutečnost, že byl během vojenské služby v roce 1895 po krátký čas Albertovým posluchačem.²¹

Impulzem k vzniku Jiráskovy práce (zmiňeným v úvodu prvního vydání ze srpna 1940) bylo stoleté výročí Albertova narození. Válečná doba totiž neumožňovala žádné velké veřejné oslavy, proto nezbývalo, než „nahraditi promluvy, při takovéto příležitosti

18 Problematice tzv. druhého života E. Alberta jsem věnovala samostatnou kapitolu své disertační práce.

19 Např. článek Památce chirurga a spisovatele Eduarda Alberta, *Národní práce*, 1940, č. 262, 25. 9., s. 4.

20 SVÍTIL-KÁRNÍK, Josef. *Eduard Albert, život a dílo velkého Čecha*. K stému výročí jeho narození. Praha: Vyšehrad, 1941, s. 7–8. Kniha má 79 číslovaných stran. O Svítílových pohnutkách viz MÚA AV ČR, fond A. Jirásek, k. 68, i. č. 3682, dopis J. Svítíla A. Jiráskovi, 7. 2. 1941 (je přiložen ke Svítílově knize s autorovým věnováním). Srv. též s Jiráskovou zprávou o knize v *Rozhledech v chirurgii*, 1941, roč. 20, s. 119. Obě knihy měly jinou cílovou skupinu čtenářů, což jistě dokládá i cena publikací. Jiráskova monografie stála 100 K, Svítílova 15 K.

21 JIRÁSEK, A. *Eduard Albert*. 2. vyd., s. 165, 180 a 271.

slavnostně pronášené, knižním rozbořením života a díla pracovníka, jehož paměť nám výročí obnovilo“.²² Postup Jiráskovy práce na monografii můžeme sledovat průběžně od počátku července 1940 v jeho korespondenci s příbuznými Eduarda Alberta, zejména s primářem Baťovy nemocnice ve Zlíně Bohuslavem Albertem, synem Eduardova bratra Františka.²³ V dopise ze 6. července 1940 mu Jirásek sděluje, že „oslava Eduarda Alberta v lednu 1941 nebude pořádána, než nicméně jsem se rozhodl, že napíši přece jen životopis, tak jak se mi jeví při dnešním odstupu a na základě skutečného studia jeho prací“.²⁴ Při té příležitosti jej žádal o pomoc při doplňování dat Albertových předků. B. Albert zapojil do pátrání celou rozvětvenou rodinu. Byl v kontaktu nejen se svou tetou Kateřinou Thomovou ze Žamberka, sestřenicí Olgou Albertovou z Kostelce nad Orlicí, bratrancem Vratislavem a sestřenicí Kateřinou (Katuší) Charfreitagovými, ale zejména s Georgem, synem Eduarda Alberta žijícím ve Vídni.

V době, kdy začal Jirásek psát, tedy ještě žila Eduardova nejmladší sestra Kateřina Thomová. Jeho další sestra Tereza Svatová sice v únoru 1940 zemřela, ale její vzpomínky reprodukovaly dcery Tarsila Svatová a Marie Barkmanová. Také Mariin manžel Václav Barkman, vrchní zdravotní rada ve výslužbě, poskytl Jiráskovi řadu cenných informací a materiálů.²⁵

Obětavá a vytrvalá pomoc B. Alberta se projevila nejen při přípravě prvního, ale zejména druhého, doplněného a opraveného vydání. V září 1944 např. Jiráskovi psal: „Vaše příprava pro II. vydání a doplnění knihy o E. A. mne zaujaly a rád bych Vám přispěl svou pomocí. Obávám se ovšem, že můj přínos bude skrovný. Osobně nemám na strýce mnoho vzpomínek a snad ani více, než jsem napsal do žambereckého listu k výročnímu dni. Vše ostatní, co o E. A. vím, pramení z převážně míry z nemnohých mých hovorů s mým otcem, jehož poměr k bratrovi byl zkalen složitostí obou svérázných povah a průbojných duchů. Budou tudíž mé připomínky a snad i charakteristika značně odlišné od obrazu, který Vám předložila Tarsila Svatová, poněvadž budou spíše vyjadřovati názor svobodomyšlného a temperamentního revolucionáře Františka Alberta na konzervativního vlastence a koryfeje rakouské metropole. Pokusím se ještě pro Vás, budete-li si to přát, získati některá data a vzpomínky sestřenice Olgy Albertové, která je bystrý a zkušený životní praktik a hodně zná z rodinné historie a má zajisté více osobních vzpomínek na E. A.“²⁶

22 Citováno z úvodu k 1. vydání, který Jirásek napsal ve Všejezech 19. 8. 1940. Viz JIRÁSEK, A. *Eduard Albert*. 1. vyd., s. 9–17, zde s. 9.

23 Viz rozsáhlou vzájemnou korespondenci B. Alberta s A. Jiráskem, uloženou v MÚA AV ČR, fond A. Jirásek, k. 6, i. č. 36. K dispozici máme nejen dopisy B. Alberta A. Jiráskovi, ale i kopie Jiráskových dopisů B. Albertovi.

24 MÚA AV ČR, fond A. Jirásek, k. 6, i. č. 36, dopis A. Jiráska B. Albertovi, 6. 7. 1940.

25 Tamtéž, k. 7, i. č. 76, 4 dopisy Václava Barkmana A. Jiráskovi z let 1940–1946 a 3 kopie strojopisných odpovědí A. Jiráska z let 1940–1945.

26 Tamtéž, k. 6, i. č. 36, dopis B. Alberta A. Jiráskovi, 21. 9. 1944. Srv. tamtéž, k. 13, i. č. 852, 7 dopisů Vratislava Charfreitaga A. Jiráskovi z let 1933–1941, a tamtéž, k. 13, i. č. 853, dopis Kateřiny Charfreitagové-Rozumové A. Jiráskovi, 13. 9. 1940.

Bohuslav byl v kontaktu též s bratrancem Georgem Albertem, kterého velmi mrzelo, že se Jirásek neobrátil přímo na něj. Jiráskovu knihu velice oceňoval, všiml si ale i řady nepřesností a chyb, na které by býval Jiráška upozornil a rád mu je vysvětlil. „*Kein Zweifel: Jirásek Buch ist eine höchst verdienstliche, aller Anerkennung werthe, ja in mancher Hinsicht bewunderungswürdige Arbeit, mit Piät und zugleich Kritik durchgeführt.*“²⁷ Podle Georga také práce J. Svítily-Kárníka „*soll sehr gediegen sein*“.²⁸ G. Albert dále pokračuje: „*Es ist auf alle Fälle eine grosse Leistung, einen vor 40 Jahren Verstorbenen, den man persönlich nicht gekannt hat, lebensvoll und getreu zu schildern. Leider enthält der biographische Teil Manche Irrtümer und Ungenauigkeiten. Gewiss sind diese Unsichtigkeiten nicht von entscheidender Bedeutung, Manche wiegen federleicht im Verhältnis zum Ganze einer so schönen und dabei mühevollen Leistung, man muss aber bedenken, dass eine Biographie ein Nachschlagewerk und eine Informationsquelle ist, und solche Bücher, auf deren Angaben man sich verlassen, sollen eben möglichst wenig Fehler enthalten.*“²⁹

Georg zároveň přiznával, že se z Jiráskovy knihy dozvěděl mnoho nového a zajímavého, zejména o otcově vztahu k českým poměrům a problémům i jeho vlivu na ně. Také druhý Georgův dopis obsahoval další doplňky, opravy a vysvětlivky, které se týkaly též Svítily knihy. Přesto v závěru dopisu psal: „*Nichts destoweniger ist Svítily-Kárnik Schrift, ich wiederhole es, eine vortreffliche alles Lobes werthe Leistung, die ich bewundere. Ich begrüesse sie, wie auch prof. Jiráseks Buch, mit tiefer Freude, wie ich alles begrüesse, was dazu dient, das Gedächtnis meines Vaters aufzufrischen, zu erhalten und ihn zu rühmen wie er es verdiente.*“³⁰ B. Albert Georgovy dopisy zapůjčil Jiráskovi a byl rád, že se zájmem přijal Georgovy připomínky, které díky jeho puntičkářskému přístupu poskytovaly mnohá cenná zjištění a doplňky. Zároveň pro Jiráška nechal sestavit album výstřížků novinových a časopiseckých článků z českého tisku, které vyšly u příležitosti stého výročí Albertova narození a jichž se sešlo nečekaně množství; psaly o něm nejen významné deníky a odborná periodika, ale i populárně zaměřené časopisy, např. List paní a dívek.³¹

27 Tamtéž, k. 68, i. č. 3682, dopis G. Alberta B. Albertovi, 12. 2. 1941.

28 Tamtéž.

29 Tamtéž.

30 Tamtéž, dopis G. Alberta B. Albertovi, 21.–22. 2. 1941.

31 Tamtéž, k. 6, i. č. 36, dopisy B. Alberta A. Jiráskovi, 11. 3., 7. 4. a 15. 4. 1941; tamtéž, dopisy A. Jiráška B. Albertovi, 8. 3. a 11. 4. 1941. V dopise ze 7. 4. 1941, kde B. Albert Jiráskovi píše: „*odesílám Vám dnes připověděné album výstřížků z českého tisku při 100. výročí narozenin E. Alberta, které imponantně vzrostlo. Dále přikládám separát publikace prof. Ewalda, který mně pro Vás poslal Georg Albert*“. Album je uloženo v osobním fondu E. Albert v LA PNP, kam je darovala Amalie Kreidlová-Jirásková v roce 1970. Vedle alba jsou ve fondu desítky výstřížků z denního tisku pořízených výstřížkovou službou. Další album *Český tisk o stém výročí narozenin E. Alberta* s nalepenými výstřiky novinových a časopiseckých článků o Albertovi a o knihách Jiráška a Svítily daroval žamberskému muzeu v říjnu roku 1945 Edmond Kirsch, přítel G. Alberta. V současné době je album uloženo v SOKA Ústí nad Orlicí, fond E. Albert.

Ačkoliv Jirásek nepředpokládal, že bude vůbec možné Albertovo výročí připomenout v tak pohnuté době, došlo nakonec v omezené míře i na veřejné oslavy. Dne 13. ledna 1941 Jirásek vystoupil s přednáškou ve Spolku českých lékařů. Ta byla spolu se vzpomínkovým článkem bývalého ředitele prostějovské nemocnice a Albertova žáka Jaroslava Mathona otištěna v *Časopise lékařů českých*.³² V sobotu 18. ledna 1941 se v Divišově divadle v Žamberku konal slavnostní večer k uctění stých narozenin „největšího žamberského rodáka“, pořádaný Městskou radou a Národním souručenstvím v Žamberku. Promluvili na něm starosta města Waldemar Mazura a Arnold Jirásek, ukázky z Albertovy básnické tvorby přednesl Jiří Mazura. Ve stejný den byla v zasedací síni Okresní hospodářské záložny otevřena výstava památek na Eduarda Alberta.³³ Zároveň vyšlo nové číslo časopisu *Naše zájmy z Orlického kraje* se vzpomínkovými články.³⁴ V roce 1941 byl v Žamberku též založen Muzejní spolek prof. dr. Eduarda Alberta, jehož členy se stali i Arnold Jirásek a Bohuslav Albert.³⁵

Již v červenci 1940 Jirásek vyjednal v rozhlase přednášku o Albertovi, která se měla vysílat 20. ledna 1941. Nakonec byly odvysílány přednášky dvě – Arnolda Jiráska, zachycující celkový obraz Albertovy osobnosti, a Jana Daňka nazvaná poněkud překvapivě *Albert a dělnictvo*.³⁶

Nejzásadnějším Jiráskovým příspěvkem k jubileu byla monografie *Eduard Albert* s podtitulem *Pokus o kroniku a rozbor života, práce i významu E. Alberta, učiněný*

-
- 32 JIRÁSEK, A. Eduard Albert. *Časopis lékařů českých*, 1941, roč. 80, s. 77–89; MATHON, Jaroslav. Eduard Albert, chirurg, učenec a člověk. (Hrst vzpomínek). *Tamtéž*, s. 89–93. Viz též článek I. schůze Spolku českých lékařů dne 13. ledna 1941. *Tamtéž*, s. 143–144.
- 33 Dokumentace k oslavám je uložena v SOKA Ústí nad Orlicí, fond E. Albert. Viz též MÚA AV ČR, fond A. Jirásek, k. 68, i. č. 3682, tištěná pozvánka a výtisk časopisu *Naše zájmy z Orlického kraje*. K přípravám slavnosti a k shromažďování materiálu pro Jiráskovu knihu viz i korespondenci A. Jiráska s Antonii Mazurovou, manželkou Waldemara Mazury, *tamtéž*, k. 18, i. č. 1490, 17 dopisů A. Mazurové A. Jiráskovi z let 1940–1959 a 4 kopie dopisů A. Jiráska A. Mazurové z let 1940–1941. O oslavách Jirásek informoval na stránkách měsíčníku *Rozhledy v chirurgii*. Viz JIRÁSEK, A. Paměti Eduarda Alberta při stém výročí jeho narození * 20. 1. 1841. *Rozhledy v chirurgii*, 1941, roč. 20, s. 1–7. Srv. též hodnocení oslav uveřejněné v rubrice *Zprávy ze světa chirurgického*: N. Oslavy stého výročí narození Eduarda Alberta. *Rozhledy v chirurgii*, 1941, roč. 20, s. 97; A. J. Z oslav E. Alberta v Žamberce. *Tamtéž*, s. 121–123; JIRÁSEK, A. O E. Albertovi. *Tamtéž*, s. 123–124.
- 34 SVATOVÁ, Tája. *Vzpomínky. Naše zájmy z Orlického kraje* (Žamberk), 1941, roč. 17, č. 2, 18. 1., s. 1; BARKMAN, Václav. *Vzpomínky na dvor. radu, rytíře MUDr. Ed. Alberta*. *Tamtéž*, s. 2–3; MATHON, Jaroslav. *Vzpomínám*. *Tamtéž*, s. 3; ALBERT, B. Strýc Eduard. *Tamtéž*, s. 4; CHARFREITÁG, Vratislav. *O studiích Eduarda Alberta*. *Tamtéž*, s. 4.
- 35 Spolek měl tehdy na 80 členů, mezi nimi i významné osobnosti vědy a kultury. Předsedou byl zvolen Waldemar Mazura, členy výboru byli Marie Habrová, Antonie Mazurová, Čeněk Beran, František Holý, Jaroslav Charfreitag, Josef Jandík, Edmund Kirsch a František Lesák. Činnost spolku ustala v roce 1948, kdy správu nad muzejními sbírkami převzal Místní národní výbor v Žamberku. K historii muzea v Žamberku viz <http://www.zamberk.cz/Index.php?IdS=502> (cit. 15. 5. 2012).
- 36 Jiráskova přednáška byla odvysílána 20. 1. 1941, Daňkova 23. 1. 1941. Srv. MÚA AV ČR, fond A. Jirásek, k. 6, i. č. 36, dopis A. Jiráska B. Albertovi, 11. 9. 1940; JIRÁSEK, A. *Eduard Albert*. 2. vyd., s. 181.

ke stému výročí jeho narození (20. ledna 1941), vydaná v lednu 1941 nákladem České chirurgické společnosti jako první svazek Albertovy knihovny. Jirásek v ní nejprve zhodnotil dosavadní literaturu věnovanou tématu. Jejím příznačným rysem byl fakt, že všichni pisatelé Alberta osobně dobře znali, což má své výhody i nevýhody. Jirásek pochopitelně čerpal poznatky z popisů a vzpomínek současníků, avšak primárně přistupoval k Albertově osobnosti prostřednictvím jeho děl a projevů. Jako první se pokusil provést „úplnou přehlídku Alberta života a práce“.³⁷ Nechtěl nahrazovat práci historiků, ale uvažoval jako „výkonný chirurg, který má psáti o chirurgovi doby už minulé“.³⁸ Práci bral jako svou povinnost nejen odbornou, ale i národní. I když se snažil psát „podle pravdy, za níž je třeba jíti všemi prostředky“,³⁹ nemohl se ubránit určitému subjektivismu. Zpočátku se domníval, že napsat životopis chirurga Alberta čtyřicet let po jeho smrti nebude nijak obtížné. Narážel však na mnoho překážek a těžkostí. Potíže měl zejména s přístupností pramenů a s uváděním již zavedených, vžitých nepravd na pravou míru. Zjišťoval však také, že současníci mnohé věci pokládají za tak samozřejmé, že je nezaznamenají, a historik pak stojí před prázdnem, které nutí i svádí k dohadům. Snažil se své téma zpracovat co nejlépe a také se záměrem, aby „nám paměť Eduarda Alberta byla potěšením, příkladem a vzpruhou.“⁴⁰ Rozsáhlá publikace má celkem jedenáct číslovaných kapitol, jimž předchází úvod, a uzavírá ji seznam vyobrazení a jmenný rejstřík.⁴¹

Jiráskova kniha vzbudila zaslouženou pozornost.⁴² Podle autora to způsobila hlavně „vzrušující doba, naplněná nízkými ideami a vzněty, která slušné a myslící lidi přímo hnala k dívání na velké a dobré muže. Temné a zlé časy pro náš národ byly jakoby prosvětlovány skutečností, že kdysi, ne dávno, náš člověk šel svou prací a svým duchem vítězně v prostředí, nám nikterak přátelském“.⁴³ Publikace vyvolala odezvu, která se projevovala jednak četnými zprávami i obšírnějšími recenzemi, jednak opravami a doplňky některých čtenářů.⁴⁴

37 JIRÁSEK, A. *Eduard Albert*. 1. vyd., s. 10.

38 Tamtéž, s. 12.

39 Tamtéž, s. 14.

40 Tamtéž, s. 17.

41 Názvy kapitol: I. Kronika života a práce Eduarda Alberta; II. Eduard Albert chirurg; III. Eduard Albert básník; IV. Eduard Albert člověk; V. Význam Eduarda Alberta; VI. Práce Eduarda Alberta; VII. Netištěné básně E. Alberta a dva listy; VIII. J. Vrchlického báseň „Rozhledna“ (Paměti Albertově zasvěcená); IX. Vybrané citáty ze spisů E. Alberta; X. Doslov; XI. Užití písemnictví.

42 Viz např. referáty o knize: P. v *Časopise lékařů českých*, 1941, roč. 80, s. 147; JEDLIČKA, Jaroslav *tamtéž*, s. 511–513. Srv. s recenzí na Svitilovu knihu: VINAŘ st. v *Časopise lékařů českých*, 1941, roč. 80, s. 514.

43 JIRÁSEK, A. *Eduard Albert*. 2. vyd., s. 14–15.

44 Viz předmluvu k druhému vydání Jiráskovy monografie. Ohlasy Albertových žáků Mořice Remeše a Jaroslava Mathona s upozorněními na některé omyly a nepřesnosti zaznamenala KOKEŠOVÁ, H. *Eduard Albert*, s. 16–17. Srv. MÚA AV ČR, fond A. Jirásek, k. 23, i. č. 1949, dopis M. Remeše A. Jiráskovi, 2. 5. 1949, a *tamtéž*, k. 18, i. č. 1463, 2 dopisy J. Mathona A. Jiráskovi, 10. 2. 1941 a 16. 4. 1951.

Jiráskova nejvíce potěšily posudek historika Josefa Šusty a hodnocení Alberta Pražáka. Šusta napsal recenzi na obě jubilejní monografie počátkem roku 1941, v květnu měl hotové korektury, ale vydávání Českého časopisu historického bylo zastaveno. Poskytl proto svůj posudek Jiráskovi, aby jej nabídl odborným lékařským časopisům, a bylo tedy patrné, jak se na práci dívá historik. V dopise adresovaném B. Albertovi Jirásek kromě zmíněných okolností uvedení recenze přiznává, že mu Šustův posudek „*velmi ulehčil po stránce historické, neboť jsem cítil řadu slabých míst, nebo spíše nejistot, které se podařilo po tomto referátu utlumiti*“.⁴⁵

Recenze vyšla v *Časopise lékařů českých* a redakce ji uvedla těmito slovy: „*Laskavostí p. profesora Jiráskova se nám dostalo velmi cenného přínosu k jubileu stých narozenin Ed. Alberta v tomto článku p. profesora J. Šusty, který byl napsán pro odborné kruhy historické, a je velmi zajímavý poznámkami, které pan autor připojuje in margine odborného posudku o obou citovaných pracích. Vzdáváme upřímné díky panu autoru za toto obohacení našeho časopisu.*“⁴⁶

Podle Šusty nalezl Albert v Jiráskovi vzácného hodnotitele, kterému se podařilo skvěle se zhostit svízelného úkolu podat výstižný obraz života a díla slavného chirurga, osobnosti, která nevynikala pouze na poli medicíny. „*Proto po vlastní chronologické kronice života a práce vystupuje Albert před námi osobitě jako chirurg, překladatel a básník, i jako družný člověk. Pro všechny tyto stránky sebral Jirásek s pozoruhodnou důkladností pramennou látku z velmi roztroušených publikací tištěných, užíraje nadto i netištěných dopisů, zvláště z pozůstalosti Jaroslava Vrchlického.*“⁴⁷ Svoji knihu vypravil Jirásek bohatou obrazovou přílohou, podrobnou bibliografií a soupisem Albertovy vědecké a literární tvorby seřazeným jak chronologicky, tak podle oborů. K němu připojil i některé netištěné básně a dopisy spolu s vybranými citáty z Albertovy literární tvorby. S bohatstvím písemného sběru a vědeckou hutností Jiráskovy knihy se podle Josefa Šusty nemínila drobná kniha J. Svitila-Kárníka měřit, mohla však připomenout Albertovu památku v kruzích, do kterých by Jiráskovo dílo neproniklo.

Jiráskovu monografii vysoce a s národním akcentem hodnotil i literární historik Albert Pražák. Podle jeho názoru je v knize nejdůležitější a nejnovější životopisná kapitola, kterou by měl číst každý Čech a snad i každý člověk, protože „*je to při vši kritice a skutečnosti skvělý herojský epos o žambereckém hodinářově synku, jak se vypravil ze své rodné chaloupky do cizího prostředí a jedině svou vlohou a nezmarnou pracovitostí dobyl všech hodností duchového světa, lékařsky zasáhl přes čtvrt milionu lidí a vrátil se domů s tklivou prostotou a láskou, aby v svém letohrádku uprostřed parku a lesíka*

45 MÚA AV ČR, fond A. Jirásek, k. 6, i. č. 36, dopis A. Jiráskovi B. Albertovi, 28. 11. 1941.

46 ŠUSTA, J. Arnold Jirásek: Eduard Albert. Praha 1941, 411 str. (Albertova knihovna. Vydává Česká chirurgická společnost, č. 1); Josef Svitil-Kárník: Eduard Albert, život a dílo velkého Čecha, Praha, Vyšehrad, 1941, 80 str. *Časopis lékařů českých*, 1941, roč. 80, s. 1970–1972 (dále: ŠUSTA, J. *Arnold Jirásek*.) V Českém časopise historickém vyšla Šustova recenze až po obnovení vydávání periodika v roce 1946, viz *Český časopis historický*, 1946, roč. 47, s. 269–276.

47 ŠUSTA, J. *Arnold Jirásek*, s. 1970.

myslí a tvoří pro blaho národa, z něhož vyšel a jež ozdobil, na místa, kde jako hoch pásl kdysi dobytek“.⁴⁸ Pražák oceňoval, že Jirásek nejen prostudoval nesčetné množství archivního i knižního materiálu, ale své dílo i metodicky pečlivě promyslel a tematicky rozčlenil. Na Jiráskově monografii, k níž měl jenom drobné výtky a výhrady, ho zaujalo i to, „*kerak se odráží pražský chirurg druhé čtvrti 20. století v podobě chirurga čtvrté čtvrti 19. století. Jsou tu skutečné odborné, lidské a vzdělanostní spojitosti a souvislosti.*“ A proto je nepochybné, že „*na rozmezí Albertových stoletých zrozenin a čtyřicet let po jeho smrti pražský chirurg postavil vídeňskému chirurgovi pomník trvalejší kovu a že nám Alberta v celé mohutnosti teprve objevil. Potkali se tu v soutěse času dva kongeniální vědci a lidé.*“⁴⁹

Pražákovy výtky byly minimální a vyplývaly z jeho literárněhistorické specializace. Týkaly se např. pasáží o Albertově vztahu s Janem Gebauerem, kde by mohl jít Jirásek více do hloubky. Pražák přitom doporučil využít vydaných *Rodinných vzpomínek* Marie Gebauerové. V případě Jana Nerudy mohl autor podle Pražáka připomenout jeho nevraživost k Albertovi způsobenou údajně tím, že jej Albert podle Thomayera označil za hypochondra. Pražák také litoval, že v kapitole nazvané *Eduard Albert básník* Jirásek při popisu vztahu Alberta a Jaroslava Vrchlického nevěnoval více pozornosti „*anekdotickému sklonu obou přátel, jejich kypivému smíchu ze hříčky situací a příběhů*“.⁵⁰ Ostatně Arnold Jirásek měl i do budoucna zájem o vydání jejich vzájemné korespondence, narazil však na nesouhlas Společnosti Jaroslava Vrchlického, a proto vydal pouze fragment.⁵¹ Z pozice literárního historika pak Pražák vysvětlil a doplnil Jiráskovo pojetí Albertova rozkolu s pražským literárním světem způsobeného brožurou *Co jest básnictví národní* z roku 1895, zejména hodnocením tvorby Svatopluka Čecha a Elišky Krásnohorské. Zato o Albertově roli v české politice se Pražák vůbec nezminil.

Ostatně i Jirásek se hodnocení Albertovy politické činnosti a jeho vlivu v podstatě vyhnul, čehož si povšiml rovněž Šusta, který uvedl, že autor se nevěnoval „*politické stránce života svého hrdiny*“.⁵² Jirásek to zdůvodňoval jednak vlastní skromnou zdrženlivostí, jednak Albertovým výrokem z roku 1893, že „*ani péra nesmočí do politiky*“, provázeným poněkud ukvapeným soudobým tvrzením Karla Kramáře, že se Albert

48 PRAŽÁK, Albert. *Chirurg o chirurgovi* (Poznámky literárního dějepisce). *Naše doba*, 1941, roč. 48, s. 333–342, citováno ze s. 335 (dále: PRAŽÁK, A. *Chirurg o chirurgovi*).

49 Tamtéž, s. 341–342.

50 Tamtéž, s. 339.

51 JIRÁSEK, A. Studie k životopisu E. Alberta, I. *Rozhledy v chirurgii*, 1944, roč. 23, s. 328, 362–366, 400–403, 423–428 (jde o výbor z korespondence J. Vrchlického E. Albertovi). Jirásek napsal též recenzi Knoeslový edice (*Jaroslav Vrchlický – Eduard Albert, vzájemná korespondence*. Ed. Bohuslav Knoesl. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1954), zřejmě nebyla uveřejněna. Viz MÚA AV ČR, fond A. Jirásek, k. 65, i. č. 3599, Jaroslav Vrchlický – Eduard Albert. *Vzájemná korespondence*, strojepis recenze; tamtéž, k. 68, i. č. 3682, výtisk knihy B. Knoesla s rukopisnými poznámkami A. Jiráska.

52 ŠUSTA, J. *Arnold Jirásek*, s. 1971.

v politice ani trochu nevyzná.⁵³ Ani Šusta se však neodvažoval říci, zda Albertova písemná pozůstalost stačí k tomu, aby „jasně osvětlila i tato zákoutí jeho duše a činnosti, kde byl nepochybně ještě obezřetnější a ukázněnější než v jiných sklonech, ležících mimo vlastní pole jeho poslání; ale přesto nalézal rozličné příležitosti k platným projevům své osobitosti“.⁵⁴ Podle Šusty to dokazuje i Albertův důvěrně přátelský poměr ke Gustavu Eimovi, protože „postava tohoto zvláštního a svým způsobem jistě pozoruhodného žurnalisty-politika zaručuje i jeho přáteli svéráznost politické orientace v době, která každého myslícího Čecha stavěla před věru nesnadné problémy. Neboť právě léta, jež vedla Alberta k těsnějšímu doteku s domácím, vědecky a technicky se směle rozbíhajícím prostředím a k apoštolátu české poezie v cizině, byla v politickém vývoji našeho národa dobou osudového přelomu.“⁵⁵

Šusta také zpochybnil účast Josefa Pekaře na Albertových historických pracích. Tomu Jirásek úspěšně oponoval v jednom ze svých pozdějších drobných článků, kde zmínil tři Albertovy dopisy Pekařovi, na které ho upozornil pořadatel Pekařovy pozůstalosti Josef Klik, a jeden z nich zde také publikoval.⁵⁶ Vazbu mezi Albertem a Pekařem dokládá i další dochovaná korespondence. Na doporučení svého dávného přítele Jaroslava Golla Albert s jeho nadějným žákem skutečně spolupracoval. Pekař Albertovi pomáhal shromažďovat prameny k jeho pracím o dějinách Žamberka a za to mu Albert několikrát v letech 1894–1895 zaslal po 20 zlatých.⁵⁷

Zato jiná Jiráskova domněnka, že Albert pomohl Čenku Strouhalovi k dosažení profesury na pražské univerzitě, je mylná. Na základě studia korespondence jsem zjistila, že mu pomáhal „pouze“ vylepšit jeho vědecké renomé u ostatních pražských profesorů.⁵⁸ Podobných nepřesností kniha pochopitelně obsahuje víc, mým cílem však není jejich výčet ani kritika publikace, ale snaha zmapovat část Jiráskova výzkumu týkající se Albertovy osobnosti.

Jirásek ve svém bádání pokračoval i během války. V letech 1941–1944 uveřejnil v *Rozhledech v chirurgii* ještě několik článků věnovaných Albertovi.⁵⁹ Zabýval se např.

53 Tamtéž.

54 Tamtéž.

55 Tamtéž. Ve snaze objasnit a zhodnotit úlohu Eduarda Alberta v českém politickém životě jsem tak v podstatě neměla na co navázat a tuto kapitolu Albertova života jsem ve své disertační práci musela na základě studia archivních pramenů znovu „objevit“ a objasnit.

56 JIRÁSEK, A. K. „Pamětem žamberkým“ Eduarda Alberta. *Rozhledy v chirurgii*, 1948, roč. 27, s. 165.

57 LA PNP, fond E. Albert, dopis J. Pekaře E. Albertovi, 1. 5. 1895; MÚA AV ČR, fond Jaroslav Goll, k. 1, i. č. 25, opisy dopisů E. Alberta J. Gollovi, 8. 12. a 18. 12. 1894 (jedná se o opisy pořizené A. Hodačovou); LA PNP, fond E. Albert, dopisy J. Golla E. Albertovi, 21. 11., 2. 12., 9. 12. a 21. 12. 1894, 5. 3. 1895. Též JEDLIČKA, Jaroslav. Eduard Albert – Jaroslav Goll – 50 listů korespondence. *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis*, 1973, roč. 13, č. 1–2, s. 215–267, zmíněné dopisy na s. 245–258.

58 KOKEŠOVÁ, H. *Eduard Albert*, s. 89–90.

59 Sr. CURÍNOVÁ, Ludmila, VAŇÁČKOVÁ, Zuzana. Historie medicíny v časopise *Rozhledy v chirurgii* 1922–1982. Výběrová bibliografie. *Dějiny věd a techniky*, 1997, roč. 30, s. 99.

osudy Albertovy vily v Žamberku⁶⁰ a jeho recenzi Sborníku lékařského v Athenaeu.⁶¹ Jirásek publikoval také několik autentických dokumentů, např. Albertovu řeč na klinice z 11. března 1899 pronesenou u příležitosti jeho 25. výročí působení na vídeňské univerzitě.⁶² Především však začal připravovat druhé, rozšířené a opravené vydání své monografie Eduarda Alberta, ve kterém přihlédl k doplňujícím a upřesňujícím informacím Albertových pamětníků a příbuzných, zejména G. Alberta. V předmluvě knihy, která nakonec vyšla až v prosinci 1946, zároveň vysvětlil, že se na Georga neobrátil záměrně. Pokládal ho za svědka příliš zaujatého, a tudíž pro autora nespolehlivého jakožto pramen. Nutno dodat, že k naší velké škodě, protože dopisy, které G. Albert psal příbuzným do Čech, mimo dvou dopisů B. Albertovi z roku 1941, nemáme k dispozici. B. Albert o velikonočních svátcích 1945 opět navštívil tetu Kateřinu Thomovou v Žamberku, jež byla velmi sdílná, a dokonce mu předala svazek dopisů, které měla po matce. Bylo jich celkem 37, a jak vypsál Jiráskovi, šlo o: „2 dopisy od Eduarda, 3 od mého otce, 4 od Vincence, 1 od dcery Marie (Charfreitagové), 10 od vnuka Jiřího, 11 od paní Albertové, roz. Píčové, 1 od slečny Šemberové, 4 od sestry Siberty a 1 od Alb. Zdobnického ze Lvova. Převážná část těch dopisů jsou blahopřejné listy oficiálního rázu. U dopisů Jiřího je zajímavé, že psaní z let 1891 až 1894 jsou česká, od roku 1898 až do roku 1904 německá.“⁶³ Jiráskovi vadilo zejména to, že „Jiří Albert vlivem své matky, školy a prostředí vyrůstal, dorostl a žil s jiným citěním a přesvědčením národním, než měl jeho otec. Mělo v sobě, a tudíž i jemu vělovalo, řadu myšlení a snah, jdoucích proti právům i přáním soukmenovců jeho otce. Nedovoľovalo mu souhlas, ba ani soucítění s myšlenkami a snahami otcovými.“⁶⁴

Doplněné a rozšířené vydání monografie tedy přineslo množství nových a zpřesněných poznatků. Jirásek v něm zachoval původní strukturu knihy, rozvrženou do deseti

60 A. J. [= Arnold Jirásek] Slečna L. Wieserová... [Poznámky ke knize „Eduard Albert“ o osudech Albertovy vily]. *Rozhledy v chirurgii*, 1942, roč. 21, s. 406–407.

61 JIRÁSEK, A. Dosud neznámá práce Eduarda Alberta. *Rozhledy v chirurgii*, 1944, roč. 23, s. 366–367.

62 Řeč Ed. Alberta po tom, když mu jeho žáci předali Horowitzem zhotovený portrét (na klinice při příležitosti 25. výročí Albertovy činnosti). *Rozhledy v chirurgii*, 1944, roč. 23, s. 403–405; JIRÁSEK, A. Studie k životopisu E. Alberta. *Rozhledy v chirurgii*, 1944, roč. 23, s. 328, 362–366, 400–403, 423–428 (vyšlo též jako separátní tisk); TÝŽ. K neznámým pracím E. Alberta, *Rozhledy v chirurgii*, 1944, roč. 23, s. 428–429. Některé ze studií jsou uloženy v MÚA AV ČR, fond A. Jirásek, k. 62, i. č. 3519 a i. č. 3489, k. 65, i. č. 3599.

63 Dále psal: „Dopisy paní Albertové jsou velmi korektní a jsou psány přímo kaligraficky. Celkem tato korespondence nepřináší nic nového a Vás bude jen zajímati Eduardův list z 12. 2. 1896, který jasně ukazuje na tehdejší zhroucení jeho zdravotního stavu a energie a na potřebu hospodářských opatření. Přikládám Vám list ten k přečtení a prosím o jeho laskavé příležitostné vrácení, jelikož neví, nebude-li teta Thomová dopisy žádati zpět.“ Viz MÚA AV ČR, fond A. Jirásek, k. 6, i. č. 36, B. Albert A. Jiráskovi, 5. 4. 1945. Dopis E. Alberta matce Kateřině Albertové z 12. 2. 1896 nakonec zůstal v Jiráskově držení, po jeho smrti jej vdova A. Jirásková-Kreidlová předala spolu s dalšími materiály do LA PNP (viz pozn. 4). O osudu dalších dopisů nemáme žádné zprávy.

64 JIRÁSEK, A. *Eduard Albert*. 2. vyd., s. 14–15.

kapitol,⁶⁵ z původních 315 stran textu se však rozrostla na 393 stran, počet obrazových příloh vzrostl z 51 na 79. Jirásek též doplnil přílohu knihy, již tvoří rozšířené seznamy Albertových prací, výběr z jeho nepublikovaných básní, dva dopisy E. Alberta sestře Tereze Svatové, báseň J. Vrchlického Rozhledna a nakonec vybrané citáty z Albertových spisů. Z celkového počtu číslovaných stran se kniha nakonec rozšířila z 410 na 468 stran.

Recenzent druhého vydání Miloslav Matoušek ocenil, že Jiráskova monografie zařadila a zhodnotila Albertovu osobnost v dějinách lékařství, a vyzdvihl zejména skutečnost, že Albert patřil k průkopníkům antiseptické chirurgie na evropském kontinentě. Matoušek zmínil Albertův vřelý vztah k českému prostředí, na něj měl značný vliv, mj. díky svým přímým i nepřímým žákům, také proto pokládá Alberta za opravdového předchůdce a spolutvůrce československé chirurgie.⁶⁶

Po válce zažíval Jirásek nelehké situace. Popsal je ve své autobiografii, jak dokládají výňatky z ní uveřejněné profesorem chirurgie a bývalým Jiráskovým kolegou Bohuslavem Niederlem, u kterého Jiráskova vdova uložila krátce po manželově smrti několik zapečetěných obálek spolu s nedopsaným životopisem. Jedním z důvodů, proč Jirásek začal koncem června 1943 autobiografii psát, bylo přání, aby byl jeho život „na odpovědném místě vylíčen ve správném, pokud možno pravdě odpovídajícím světle“.⁶⁷ K obraně neměl důvod, i když později do rukopisu předmluvy připsal, že nakonec stejně musel „sepsat obranu proti ublížením, jež byla proti mně zosnována v r. 1945“.⁶⁸ Opakovaně v Čechách zažíval, že jsou různé osobnosti bezdůvodně oslavovány i zatracovány. Odvolával se přitom i na Alberta, který k tomuto nešvaru výstižně napsal v dopise Adolfu Heydukovi: „U nás se bud' všecko vynáší do nebes anebo se to šlape vesměs. Není rovnováhy, není citu pro spravedlnost, není míry. Je to všecko mladistvě vyzuřená [!] mysl.“⁶⁹ V autobiografii Jirásek zachytil své poválečné pronásledování, které se neblaze odrazilo i ve vývoji kliniky, o jejíž další rozvoj usiloval: „Ničemný boj proti mně zvedla skupina několika osob. Byl jsem jimi znovu a znovu napadán a hanoben. Pro nespravedlivá nařčení a zkreslující údaje či jen liché domněnky jsem byl opakovaně vyšetřován všemožnými komisemi na univerzitě, v Akademii, při závodním výboru, – a čelil

65 Ve druhém vydání je číslováno pouze deset kapitol, jedenáctá nazvaná Užité písemnictví nebyla římskou číslicí označena. Názvy kapitol zůstaly stejné jako v prvním vydání, viz pozn. 41.

66 Článek vyšel v rubrice Zprávy o nových knihách. MATOUŠEK, Miloslav. Prof. Dr. A. Jirásek: Eduard Albert. *Československá nemocnice*, 1947, roč. 15, č. 6, s. 93–94.

67 MÚA AV ČR, fond A. Jirásek, k. 1, i. č. 7, předmluva autobiografie Ohlížím se zpět na svůj život, strojopis, s. 1–2.

68 Tamtéž.

69 Tamtéž. Jirásek uvádí, že cituje z Albertova dopisu Adolfu Heydukovi asi z roku 1857 [!]. Nedatovaný dopis uveřejnil M. Navrátil, který místo *vyzurená* správně píše *rozzuřená* mysl a dopis datuje do roku 1897. Stejně (a tedy správně) tuto pasáž i s Navrátilovou datací cituje Jirásek ve své monografii o Albertovi. Viz NAVRÁTIL, Michal. Slavný chirurg MUDr. Eduard Albert, profesor university vídeňské. *Věstník českých lékařů*, 1930, roč. 42, s. 699–1157, citováno ze s. 1065; JIRÁSEK, A. *Eduard Albert*. 2. vyd., s. 444.

jsem i žalobě pro ‚malý dekret‘ a námitkám k mému volebnímu právu. A útoky a vyšetřování neustávaly, přibyla i ‚aféra Budínova‘. A tak má pracovní odvaha klesala, měl jsem pocit méněcennosti veřejně proklamované.“⁷⁰ Teprve koncem roku 1947 byly tyto útoky odrazeny a Jiráskovy deprese ustoupily. Krátce nato ale přišla „únorová revoluce“, která byla podle Jiráska novým otřesným zásahem do pokleslého vývoje a celého života kliniky. Jirásek trpce poznamenal, že nikdy nebyval po chuti vládnoucímu režimu: „Za Rakouska jako student a pak i za války jsem ještě zažil to opovrhování a ponižování Čechů některými Němci. – V první republice zas nebyly mnohdy vhod mé sklony k levým stranám. – Za okupace jsem byl pro Němce ‚Führer der nationalen Studentenschaft‘, vyšetřovaný generálem Gebhartem, ale současně i podezřelý z komunismu. – A přišlo osvobození a na mne se sesypalo obvinění, že jsem byl kolaborant, asociál a nevím co jiného. – Pak přišel ‚únor‘ 1948. Zůstal jsem nestraníkem a klinika to pocítila ve svém vybavování, byl jsem zbaven moci a vlivu a moje vyhoštění z kliniky bylo označeno jako velké vítězství strany.“⁷¹

Útěchu a východisko (snad i určitou paralelu) nalézal Jirásek mj. v pokračujícím bádání o Albertovi. Neúnavně o něm publikoval další články a jeho osobnost připomněl u příležitosti dalšího kulatého výročí. Tehdy vyslovil přání, aby „i v lepších dobách zůstala u nás stejně živou láska k našim velkým lidem“.⁷² Na vzpomínkovém shromáždění u příležitosti 50. výročí Albertova úmrtí, které pořádala Česká akademie věd a umění společně s Československou chirurgickou společností 17. října 1950, pronesl Jirásek řeč *Paměti Eduarda Alberta*.⁷³ Připomněl přitom, že Akademie chystala již od roku 1938 slavnostní shromáždění ke stým narozeninám Alberta v lednu 1941, ale „pro ovzduší a poměry, vytvořené uchvatiteli našich zemí, se toto nemohlo však sejít“.⁷⁴ Zdůraznil zejména Albertův přínos pro rozvoj chirurgie, zvláště zavedení antisepsy v Rakousku, a význam jeho učebnic překládaných do cizích jazyků. Označil Alberta za „zakladatele naší československé chirurgické školy“,⁷⁵ kterou vytvořil prostřednictvím svého nejlepšího žáka Karla Maydla, když jeho malost některých lidí zabránila dostat se na čes-

70 Citováno podle NIEDERLE, B., HLAVÁČKOVÁ, L. *Arnold Jirásek*, s. 363. Originál rukopisu byl v době vzniku článku uložen u Niederleho, v současné době v MÚA AV ČR, fond A. Jirásek, k. 94, část autobiografie Mraky nad klinikou, rukopis, s. 8; strojopis, s. 4. Chirurg Bohumír Budín byl 5. 5. 1945 postřelen, na vlastní žádost byl operován A. Jiráskem, ale následujícího dne na jeho klinice zemřel. Budínova bývalá manželka byla pak hlavní iniciátorkou vyšetřování Jiráskovy činnosti za války. K tomu blíže HLAVÁČKOVÁ, L. *Prof. Arnold Jirásek*, s. 141–143, kde uvedena i další literatura.

71 NIEDERLE, B., HLAVÁČKOVÁ, L. *Arnold Jirásek*, s. 371. Rukopis citované kapitoly Čím kdy jsem byl, tím byl jsem rád byl v době vzniku článku uložen rovněž u Niederleho.

72 JIRÁSEK, A. *Eduard Albert*. 2. vyd., s. 15.

73 JIRÁSEK, A. *Paměti Eduarda Alberta. Rozhledy v chirurgii*, 1950, roč. 29, s. 469–481 (dále: JIRÁSEK, A. *Paměti Eduarda Alberta*); TÝŽ. *Padesáté výročí Albertovy smrti*. Tamtéž, s. 502. Jiráskův proslav vyšel rovněž jako separátní tisk. Viz MÚA AV ČR, fond A. Jirásek, k. 60, i. č. 3489, tisk Jiráskovy řeči ze 17. 10. 1950.

74 JIRÁSEK, A. *Paměti Eduarda Alberta*, s. 469.

75 Tamtéž, s. 477.

kou pražskou univerzitu. Vyzdvihl též Albertovo češství a vztah k České akademii věd a umění, hovořil o jeho neoficiální účasti v politice a taktické snaze po upřednostňování velkých národních cílů před „běžnými nespravedlnostmi“.

Jistě není náhodné, že Jirásek věnoval velkou pozornost i dvěma kritickým hodnocením Alberta ze strany uznávaných autorit. Dle Jiráskova mínění šlo o velké křivdy, které byly Albertovi učiněny, jednak J. S. Macharem, jednak F. X. Šaldou. Machar v knize *Profily lidí* psal o Albertově vídeňáctví a o tom, že v rozhovoru dovedl bezdůvodně otočit;⁷⁶ Šalda vznesl podezření, že se Albert obracel proti Čechovým Písním otroka na přání vídeňského dvora.⁷⁷ Jirásek naopak ocenil Albertovu zálibu v krásném písemnictví, význam jeho překladů a na závěr shrnul jeho nelehkou cestu k úspěchu. Zdůraznil, že se na Alberta „jako chirurga, příslušníka našeho národa a člověka sluší vzpomínat s úctou a se zamyslením. V chirurgii je nutno i prospěšně se k němu vracet pro příklad a pro povzbuzení.“⁷⁸

Tyto Jiráskovy závěry se později nelíbily autorům Jiráskovy monografie z roku 1988 profesoru Vladimíru Balašovi, přednostovi I. chirurgické kliniky v letech 1975–1989, a jeho kolegovi MUDr. Jaroslavu Vlčkovi. Proto se v kapitole *Jiráskova kniha o Eduardu Albertovi a problematika té doby* pokusili „doplnit Jiráskův pohled na Eduarda Alberta, jak se nám jeví dnes, při větším časovém odstupu a v odlišné dobové atmosféře“. Měli „odlišný pocit i představu o jeho [Albertově] velikosti ryze české i chirurgické než Jirásek“.⁷⁹ Svá tvrzení se snažili ukázat na vývoji pražské chirurgické kliniky a vyzdvihli přednosti Viléma Weisse oproti Albertově erudici a vědeckému věhlasu. Zpochybnili dokonce i Albertovy operatérské schopnosti.

Dopustili se však řady faktografických chyb. Např. napsali, že Albert mluvil německy i doma, „protože jeho žena byla německé národnosti a česky neuměla, česky neuměl nikdo z jeho rodiny, ani jeho syn“.⁸⁰ Marie Albertová skutečně pocházela z rodiny německého lékaře z Králík (tehdejšího Grulicha) a česky uměla jen málo, syn Georg však

76 Tamtéž, s. 479. Machar psal: „Vůbec byl silný nátěr vídeňáctví na tom synu českých hor: Miloval Videň, srostl s ní, byl persona grata u dvora (jen těžké onemocnění jeho překazilo, za Koerbra tuším, jmenování ministrem), těšil se z úspěchů Luegrových, imponovaly mu tituly a řády, byl rád, že má renomé ve vrstvě hořejších deseti tisíc – ale když přišly prázdniny, jel nedočkavě do místa své mladosti, do rodného Žamberka. [...] Pod tou korou vídeňáctví žila v něm jeho mladost vůbec velice intenzivně. [...] Pod tím vídeňským nátěrem žil přec jen český člověk.“ Viz MACHAR, Josef Svatopluk. *Profily lidí, dob a poměrů*. Praha: Aventinum, 1930, s. 84–93, citováno ze s. 86 a 90. Poprvé vyšlo pod názvem *Vídeňské profily* v roce 1919.

77 F. X. Šalda o Albertovi napsal tendenční článek v *Tribuně*, kde jej nazval literárním diletantem a politickým porodníkem. Viz ŠALDA, F. X. Ještě Vrchlický. *Tribuna*, 1922, roč. 4, č. 230, 1. 10., s. 3–5; přetištěno in: ŠALDA, F. X. *Kritické projevy, 12, 1922–1924*. Soubor díla F. X. Šaldy. Sv. 21. Praha: Československý spisovatel, 1959, s. 87–88. K tomu srv. KVAPIL, Jaroslav. Dva listy Albertovy. *Lidové noviny*, 1931, roč. 39, č. 96, 22. 2., s. 1–3, a TÝŽ. *O čem vím*. Praha: Václav Tomsa, 1946, s. 210–216.

78 JIRÁSEK, A. *Paměti Eduarda Alberta*, s. 481.

79 BALAŠ, V., VLČEK, J. *Akademik Arnold Jirásek*, s. 87 a 88.

80 Tamtéž, s. 89.

češtinu ovládal výborně, dokonce překládal do němčiny básně Jaroslava Vrchlického a tuto schopnost si udržel až do konce života, i když je pravda, že Čechem se necítil. Byl Rakušanem a zemřel ve Vídni 19. prosince 1943. Albertovo vídeňství dokládají autoři Jiráskovy monografie mj. tím, že jeho jediný bratr František ho pokládal za příliš loajálního k rakouskému dvoru a ochotného k úsluhám a ústupkům za cenu kariéry. Rodiny se spolu nestýkaly, bratři spolu nemluvili. Je nutné přiznat, že vztah bratrů Eduarda a Františka (1856–1923), které dělil věkový rozdíl 15 let, byl složitý. Starší Eduard poskytl bratrovi vzdělání, financoval mu gymnaziální i vysokoškolská studia ve Vídni i v Innsbrucku, sehnal mu místo v Praze, kde od roku 1885 působil jako asistent české kliniky. Krátce nato, v roce 1887, František opustil vědeckou dráhu, oženil se s dcerou notáře Viktora Faltise a stal se praktickým lékařem v Ústí nad Orlicí, od roku 1888 v Kostelci nad Orlicí. To byl pravděpodobně důvod, proč Eduard Albert na bratra zavěšel. Bratři si nerozuměli také proto, že František byl levicově zaměřený. Jirásek jejich vztah na základě vyjádření Bohuslava Alberta popsal takto: „*Poměr tento byl zkalen složitostí obou svérázných povah a průbojných duchů. František, ‚svobodomyšlný a temperamentní revolucionář‘, měl svůj názor na ‚konzervativního vlastence a koryfeje rakouské metropole‘ Eduarda.*“⁸¹

Eduard Albert však měl kromě Františka ještě jednoho bratra Vincence (1848–1928), knihkupce v Kostelci nad Orlicí, a tři sestry – Terezu, provdanou Svatovou (1858–1940), Marii, provdanou Charfreitagovou (1844–1888), a Kateřinu, provdanou Thomovou (1861–1952). K dalším nepřesným tvrzením autorů publikace patří výrok, že se Albert rovněž nestýkal se svou sestrou. O tom, kterou sestru mají na mysli, lze pouze spekulovat. Ze všech sourozenců měl nejbliže k sestře Tereze, kterou nazýval Rézinkou. Nad její rodinou držel ochrannou ruku, jejímu manželovi bernímu úředníkovi Josefu Svatovi pomohl svojí přímluvou k místu v Žamberku, Tereze byl rádcem v její spisovatelské činnosti. V květnu 1897 se sestřina rodina dokonce přestěhovala do Albertovy vily v Žamberku. Jejím synovi Josefovi pomáhal uskutečnit přání stát se knězem, neteř Tarsilu měl v letech 1894–1895 u sebe ve Vídni.⁸²

V. Balaš a J. Vlček neupírají záslužnost Jiráskovy monografie (a to i přes zmíněné výtky, které jsem však korigovala) a konstatují, že kniha je také dokladem jeho literárního nadání.

V první polovině padesátých let Jirásek publikoval ještě několik drobných článků, v nichž psal o Albertově literární přestěloce s F. V. Krejčím v roce 1895,⁸³ o jeho příspěvku do almanachu Chudobky, který v roce 1896 vydal Spolek dobročinných paní a dívek v Poličce,⁸⁴ o jeho posledních veřejných projevech ze srpna 1900 – zdravici

81 JIRÁSEK, A. *Eduard Albert*, s. 348. Srv. MÚA AV ČR, fond A. Jirásek, k. 6, i. č. 36, dopis B. Alberta A. Jiráskovi, 21. 9. 1944, viz s. 170.

82 K problematice blíže KOKEŠOVÁ, H. *Eduard Albert*, s. 63–64.

83 JIRÁSEK, A. Eduard Albert o literární kritice. *Rozhledy v chirurgii*, 1950, roč. 29, s. 274–277.

84 TÝŽ. K činnosti Eduarda Alberta. *Rozhledy v chirurgii*, 1950, roč. 29, s. 28–29.

jménem rakouské vlády, s níž vystoupil na 13. mezinárodním lékařském sjezdu v Paříži, a přednášce o struktuře kosti lidské a zvířecí.⁸⁵

Paralelu s Albertem můžeme shledat i v aktivním veřejném životě: Jirásek byl členem a funkcionářem řady odborných institucí domácích i zahraničních, byl výtečným řečníkem a učitelem. Také on se aktivně účastnil lékařských sjezdů a kongresů, zejména sjezdů Mezinárodní chirurgické společnosti. A obdobně jako Albert i Jirásek uložil v četných dílech své bohaté zkušenosti z vlastní praxe. Zejména v popularizačních pracích je pak vidět i jeho literární nadání. Jiráskova mnohostranná činnost byla stejně jako dříve Albertova oceněna volbou za člena mnoha odborných institucí, oba byli nositeli řady vyznamenání. Přes obrovské pracovní vytížení si oba lékaři vyčlenili čas na své umělecké záliby. U Alberta byla na prvním místě literatura, u Jiráska hudba. Lásky k hudbě byla oběma společná. Albert byl jejím velkým ctitelem, mezi jeho přátele patřila řada hudebníků a skladatelů, např. Antonín Dvořák. Jirásek byl výborným klavíristou a často hrával s přáteli a manželkou. Vedle symfonií a opery miloval komorní skladby. Více než patnáct let předsedal klubu pro pěstování amatérské komorní hudby Herold.⁸⁶ Druhou jeho zálibou byla beletrie a se zájmem sledoval i výtvarné umění.

Jako člověk byl však Jirásek zřejmě osobností složitou a do jisté míry rozporuplnou. Niederle se domníval, že „*nedovedl dávat to, co pak sám postrádal: povzbuzení dobrým slovem, přátelskou pomoc a hluboký zájem o životní osudy druhých*“.⁸⁷ Vysvětlení hledal především v Jiráskově rodinném zázemí s dominantním postavením matky a v bezdětném svazku. Jiráskův soukromý život zůstává totiž podobně jako některé momenty z Albertova soukromí ukryt pod rouškou tajemství. Zdá se, že na prvním místě u něj vždy byla vědecká kariéra, v profesní ctižádosti byl dlouhá léta podporován a utvrzován matkou. Právě ona nepřála jeho známosti s oční lékařkou Amálií Kreidlovou a odmítala dát synovi souhlas se sňatkem. K němu nakonec došlo po téměř dvacetileté známosti 23. března 1939. Vztahy mezi oběma nejdůležitějšími ženami Jiráskova života se i přes mnohaleté pokusy Kreidlové nikdy neurovnaly.⁸⁸ Jirásek dle Niederleho „*v mládí postrádal otcovského vedení, rady i příkladu do života. Později nedomyšleným a necitlivým odkládáním sňatku se připravil o poznání často nezbytné shovívavosti při výchově vlastních dětí. Při tom své oprávněné sebevědomí nedovedl obrousit a doplnit kouzlem a silou altruismu. Výjimečnost jeho osobnosti tak postrádala výjimečný rozměr etický*“.⁸⁹ Domnívám se, že právě v této oblasti byl Jirásek Albertovi nejbližší.

85 TÝŽ. Poslední veřejné projevy Eduarda Alberta. *Rozhledy v chirurgii*, 1954, roč. 33, s. 506–509. Srv. též MÚA AV ČR, fond A. Jirásek, k. 68, i. č. 3682, strojopisný přepis Albertových vystoupení na mezinárodním kongresu v Paříži.

86 O Jiráskově vztahu k hudbě více NIEDERLE, B. *Hovoří a vzpomíná*, s. 75–83.

87 NIEDERLE, B., HLAVÁČKOVÁ, L. *Arnold Jirásek*, s. 374.

88 K tomu více BALAŠ, V., VLČEK, J. *Akademik Arnold Jirásek*, s. 48–74, kap. Rodinné vztahy a V manželství.

89 NIEDERLE, B., HLAVÁČKOVÁ, L. *Arnold Jirásek*, s. 374.

Jako většina osobností vůdcovského typu prožíval i Jirásek konec života téměř osaměle a těžko se vyrovnával se ztrátou vedoucího postavení.⁹⁰ Po nuceném odchodu z kliniky na konci roku 1958 našel nový životní cíl v chystané práci v Laboratoři pro chirurgickou patologickou fyziologii Československé akademie věd, kterou začal budovat v nemocnici Na Františku. Přípravoval i novou kapitolu paměti nadepsanou *Cesta za laboratoří*. Tu však již kvůli zhoubnému nádoru slinivky břišní nenapsal. Přesto podle Niederleho nezemřel, jak se obával, „*jako penzista, pohozený vedle cesty, jako bezúčelný, přebytný parazit – odešel jako houževnatý pracovník, připravený přidat k svému životnímu dílu ještě další hodnoty*“.⁹¹

Jirásek strávil poslední měsíce svého života v milované všejanské „chaloupce“, lesním srubu, který krátce před druhou světovou válkou nechala postavit jeho manželka. Kvůli zhoršujícímu se zdravotnímu stavu byl převezen do pražského bytu, kde po šesti dnech zemřel. Navzdory těžké nemoci nepřestával plánovat svou další činnost a snad i v této nezlomné touze pracovat až do konce můžeme nalézt určitou spřízněnost s Albertem, který zemřel náhle ve své žamberské vile těsně před svým návratem do Vídně, kde měl po prázdninách pokračovat v činnosti na klinice a výuce na univerzitě. „*Koho Bůh miluje, ten zemře náhle v zenitu své činnosti a nikoli jako penzista.*“⁹² Skutečnost, že Arnold Jirásek uvedl část svého autobiografického odkazu tímto mottem z jednoho dopisu Eduarda Alberta, jistě není náhodná.

Recenzovali

Prof. PhDr. Milan Hlaváčka, CSc., Historický ústav Akademie věd ČR, v. v. i.

PhDr. Hana Mášová, Ph.D., Ústav dějin lékařství a cizích jazyků I. Lékařské fakulty Univerzity Karlovy

90 K tomu více tamtéž, s. 366–371. V úplnosti MÚA AV ČR, fond A. Jirásek, k. 94, část autobiografie *Přežil jsem se? Anebo neukrocené zlo řádí?*, rukopis, s. 14–15; strojopis, s. 5: „*Pro mě penzista byl člověk vedle cesty, kterého život nechává stranou. [...] Mou myslí šly odchody různých lidí ze světa činnosti. Tak herce Jakuba Seiferta, prof. Mareše, některých primářů, některých hospodářů – a vždycky byl při tom truchlivý přízvuk. Víím, že jsou lidé, kteří se na penzi těší. To jsou ti, co mají své záliby, anebo ti, které jejich práce netěšila. To obojí já nejsem. A tak pojem penzista je u mě totožný s pojmem vyděděného, ke straně odsunutého, zbytečného. Že to není úděl dobrý, ukazuje jasně věta Eduarda Alberta, daná v čelo této kapitoly. A to mi chodí myslí. Ani to nemohu zamlčet, že mi to vše zdůrazňoval prvek určité ješitnosti nebo spíš sebevědomí, které má každý člověk a které nelze hned bez dotknutí přejít.*“

91 NIEDERLE, B., HLAVÁČKOVÁ, L. *Arnold Jirásek*, s. 373–374.

92 Tamtéž, s. 373; MÚA AV ČR, fond A. Jirásek, k. 94, část autobiografie *Přežil jsem se? Anebo neukrocené zlo řádí?* V Jiráskově monografii o Albertovi je toto znění: „*Koho Bůh miluje, ten zemře náhle a nikoli jako pensista, nýbrž v zenitu své činnosti. Albert k Rezkovi den před svou smrtí. (24. XI. 1900.)*“ Viz JIRÁSEK, A. *Eduard Albert*. 2. vyd., s. 442.

Resumé

A surgeon about a surgeon. Arnold Jirásek and his work on Eduard Albert

This article marks the 125th anniversary of the birth of the Czech surgeon Professor Arnold Jirásek (1887–1960), who was one of the most prominent representatives of the medical profession in Czechoslovakia. Jirásek was gifted with exceptional intellect, industriousness, ambition and organizational and literary skill, as is borne out by over 380 specialist work, as well as a number of popularizing works. He wrote inter alia biographical works on prominent doctors and above all he is the author of an extensive monograph on his predecessor and model Eduard Albert (1841–1900), whom this author has dealt with over a long period. In addition to factographic details on the study of the life and work of Eduard Albert, Jirásek's work also offered her other interesting subjects from the history of science, including research into the research procedures of Albert's biographer. On the basis of a critical study of Jirásek's published works and his archive fonds (housed at the Masaryk Institute and Archive of ASCR), the author explains Arnold Jirásek's procedure when writing the monograph. She shows how a surgeon living in the 20th century wrote about a 19th century surgeon and the pitfalls and advantages of such work. Post-1939 developments contributed to Jirásek's work on the monograph. The complex situation that Jirásek found himself in, and the subsequent fortunes of the clinic during the Second World War are described by the author in the first part of the article, while the next part presents Albert the man and Jirásek's procedure in writing the monograph, which came out in 1941 to mark the anniversary of Albert's birth. The final part attempts to compare the fortunes of both prominent surgeons as individuals.

Translated by Melvyn Clarke.

Arnold Jirásek, 1957 (MÚA AV ČR, fond A. Jirásek, k. 80, i. č. 3833)

Počátky transformace Československé akademie věd po 17. listopadu 1989

II. Půlroční dvojládí (leden – červen 1990)

MIROSLAV ŠMIDÁK

Origins of the transformation of the Czechoslovak Academy of Sciences after 17th November 1989.

II. Six months of dual government (January–June 1990)

Abstract: This extensive article by a direct and active participant in the transformation of CSAS after 17th November 1989 and the first years of activity of the Academy of Sciences of the Czech Republic focuses on the events and happenings that took place at the Czechoslovak Academy of Sciences in the period from 17th November 1989 to the end of June 1990. Its first part (published in the last issue of our journal), entitled *Six revolutionary weeks (November–December 1989)*, deals with the origins and turbulent activities surrounding the civic movements of CSAS members and staff at its institutes, which culminated in the extraordinary General Meeting of CSAS members on 21st December 1989, the complete change in CSAS management and the adoption of the first comprehensive programme for its fundamental reconstruction. The second part of the article entitled *Six months of dual government (January–June 1990)* describes in detail the developments and activities at CSAS in the subsequent period when it was headed jointly by the interim CSAS Presidium and the Presidium of the Chamber of Elected CSAS Institute Representatives.

Keywords: Czechoslovak Academy of Sciences, transformation, 1989–1990, management of science.

1. Uspořádání a činnost prozatímního prezidia ČSAV

Prozatímní prezidium ČSAV, zvolené mimořádným valným shromážděním členů ČSAV 21. prosince 1989 a schválené usnesením federální vlády ČSSR č. 7 ze 4. ledna 1990, tvořilo na základě konečné dohody mezi vládou, Konzultační skupinou členů ČSAV a Komorou volených zástupců pracovišť ČSAV pouze šest místopředsedů ČSAV a vědecký sekretář ČSAV. Tento úzký sbor, složený ze členů ČSAV, řídil za trvalé aktivní účasti paritní sedmičlenné skupiny představitelů Komory volených zástupců pracovišť ČSAV (dále jen KVZ) činnost Akademie od ledna 1990 až do přijetí tzv. malé novely zákona o ČSAV a zvolení posledního řádného prezidia ČSAV v červnu 1990.

Na svém ustavujícím zasedání 10. ledna 1990 schválilo prezidium po úvodních proslovech akademika M. Katětova a dr. Z. Brandla toto základní rozdělení pracovních úseků a úkolů svých členů:

Akademik M. Katětov – úřadující místopředseda ČSAV, oprávněný jednat a podepisovat jménem ČSAV ve všech záležitostech, řízení činnosti prezidia, odpovědnost za problematiku vědecké výchovy.

Akademik D. Blaškovič – odpovědnost za oblast věd o živé přírodě a chemických věd.

Akademik A. Delong – odpovědnost za oblast věd o neživé přírodě a technických věd, péče o Československou komisi pro Interkosmos, o realizační základnu ČSAV a uplatňování výsledků výzkumu v praxi.

Akademik I. Hrivňák – předseda Slovenské akademie věd, odpovědnost za koordinaci činnosti ČSAV a SAV.

Akademik V. Knapp – odpovědnost za přípravu nové právní úpravy Akademie, v případě potřeby zastupování M. Katětova a V. Komárka.

Člen korespondent V. Komárek – odpovědnost za oblast společenských věd.

Akademik K. Martinek – vědecký sekretář ČSAV, odpovědný za ekonomické záležitosti, styk s federálními orgány a mezinárodní spolupráci ČSAV, v případě potřeby zastupování D. Blaškoviče.

Vedle toho byl jako nečlen prezidia přizván ke spolupráci **akademik J. Macek**, jemuž byla svěřena odpovědnost za ediční činnost ČSAV a dohled na Nakladatelství ČSAV Academia a na Základní knihovnu – Ústředí vědeckých informací ČSAV.

Toto rozdělení úkolů bylo nejprve schváleno pouze jako pokusné s platností na dobu dvou měsíců, ve skutečnosti však (s personálními změnami, které budou uvedeny níže) zůstalo v platnosti po celé šestiměsíční funkční období tohoto prozatímního prezidia, resp. do zřízení prozatímního Výboru pro řízení pracovišť ČSAV k 1. červnu 1990.

Nově byla zřízena funkce tajemníka prezidia ČSAV, do níž byl jmenován autor této práce. Naproti tomu nedošlo vzhledem k námitkám představitelů KVZ k dohodě o obsazení funkce ředitele Úřadu prezidia ČSAV. Řešení této otázky se protáhlo až do února 1990, kdy prezidium přijalo rezignaci Ing. M. Havla, CSc., na tuto funkci a novým ředitelem Úřadu prezidia ČSAV byl k 15. únoru 1990 na základě výběrového řízení jmenován **JUDr. A. Šach**, bývalý vědecko-organizační pracovník Farmakologického ústavu ČSAV, který dlouhodobě působil v oblasti vědy a vysokého školství a byl jedním z prvních signatářů Charty 77 v ČSAV. Tajemník prezidia a ředitel Úřadu prezidia se pravidelně zúčastňovali jednání prezidia; podle potřeby na ně byl zván i omezený okruh dalších vedoucích pracovníků Úřadu. Od února 1990 se zasedání prezidia začal zúčastňovat také pověřený zástupce Společného výboru Odborového svazu pracovníků vědy a výzkumu.

Na ustavujícím zasedání prezidia byl schválen jeho prozatímní jednací řád, jehož hlavním rysem bylo respektování stejného postavení zástupců KVZ, jaké se již uplatnilo v jednání valného shromáždění ČSAV. Spočívalo v tom, že „sedmička“ volených zástupců spolu s celým předsednictvem KVZ předem projednávala všechny zprávy a návrhy, předkládané k rozhodnutí prezidiu, a v případě, že k nim měla závažné připomínky, navrhovala jejich vzetí z pořadu nebo přepracování. Vedle toho bylo předsednictvo KVZ samozřejmě oprávněno předkládat prezidiu ČSAV i své vlastní návrhy, a to v případě naléhavé potřeby i ke schválení per rollam.

Důstojným počinem nově nastupujícího prezidia ČSAV bylo, že ze svého ustavujícího zasedání odeslalo dopis bývalému předsedovi ČSAV akademiku J. Římanovi, v němž ocenilo jeho zásluhu o klidné a organizované „předání moci“ v ČSAV a vyzdvihlo jeho významný podíl na rozvoji československé vědy, který je všeobecně oceňován i v mezinárodním měřítku.

V bouřlivém proudu událostí, jímž se vyznačovalo první pololetí roku 1990, ovšem ani uvedené skromné a jednoduché uspořádání nového vedení ČSAV nevydrželo celých šest měsíců a bylo postupně poznamenáno řadou změn. Již v lednu 1990 skončil ve funkci předsedy Slovenské akademie věd I. Hrivňák a jednání prezidia ČSAV se od února 1990 začal zúčastňovat její nový předseda **akademik L. Macho**, a to nejprve neoficiálně a po svém jmenování vládou 12. března 1990 jako jeho řádný člen. Od samotného počátku bylo rovněž jasné, že práce v prezidiu se nebude moci pravidelně zúčastňovat V. Komárek, který současně vykonával náročnou funkci místopředsedy federální vlády. Na jeho přání se proto těch zasedání prezidia, na něž se musel omluvit, zúčastňovala jako jím určená pozorovatelka pracovnice Ekonomického ústavu ČSAV Ing. R. Vintrová, DrSc. Podobný osud stihl o několik měsíců později i akademika A. Delonga, který se rovněž stal místopředsedou federální vlády a v prezidiu jej začal zastupovat člen korespondent L. Waniek. Na samotném konci funkčního období prozatímního prezidia, k 15. květnu 1990, byl ještě zastupováním akademika D. Blaškoviče pověřen člen korespondent J. Svoboda. Další změnou, která se však již netýkala řádných členů prezidia, byla rezignace člena korespondenta J. Kohouta na funkci zástupce vědeckého sekretáře pro ekonomické otázky k 31. březnu 1990. Na jeho místo byli k 1. dubnu 1990 na návrh předsednictva KVZ jmenováni Ing. K. Setínek, CSc., a doc. RNDr. M. Rosenbaum, CSc.

Zasedání prezidia ČSAV se scházela pravidelně jednou za 14 dnů (každou druhou středu) a během prvního pololetí 1990 se jich konalo celkem 13. Vedle toho se členové prezidia ČSAV a předsednictva KVZ 11. dubna 1990 zúčastnili důstojného a příjemného, avšak nepříliš efektivního setkání s předsedou Federálního shromáždění A. Dubčekem a 30. května 1990 proběhlo jejich společné zasedání k sestavení návrhu kandidátky nového prezidia ČSAV pro LIX. valné shromáždění ČSAV. Po tomto valném shromáždění, kterým řádné funkční období prozatímního prezidia skončilo, do schválení nově zvoleného prezidia ČSAV vládou přijalo dosavadní prezidium ještě v letních měsících 1990 několik neodkladných rozhodnutí per rollam.

Přes pohnutou atmosféru doby se jednání prezidia kupodivu většinou dařilo řádně připravovat a dodržovat stanovené termíny zpracování a předkládání zpráv a návrhů pro jeho jednání tak, aby byla zajištěna i náležitá účast předsednictva KVZ na rozhodování o všech záležitostech. Výjimku z tohoto pravidla představovaly spíše občasně „partyzánské akce“ předsednictva KVZ, jehož představitelé v některých případech přicházeli bez jakékoli předchozí přípravy a upozornění s naléhavými, až dramaticky ústně předkládanými a ne vždy dostatečně podloženými požadavky a návrhy. To však nebyl převládající stav a lze konstatovat, že složitý systém dočasného dvojvládí fungoval cel-

kem racionálně. Bohatou věcnou náplní jeho činnosti se budeme – po stručné informaci o složení a fungování KVZ a jejího předsednictva – zabývat v dalších kapitolách.

2. Komora volených zástupců pracovišť ČSAV a její předsednictvo

Komora volených zástupců vznikla zvolením jejich členů na všech pracovištích ČSAV, a to podle klíče 1 volený zástupce na 50, a to i započatých, zaměstnanců pracoviště. Takto zvolení zástupci se 20. prosince 1989 sešli na ustavujícím zasedání a již následujícího dne se zúčastnili mimořádného valného shromáždění ČSAV jako jeho „dolní komora“. Na rozdíl od sboru členů ČSAV, který se pak znovu sešel až na dalším řádném LIX. valném shromáždění ČSAV 27.–28. června 1990, se plenární zasedání KVZ konalo v průběhu prvního pololetí 1990 ještě třikrát. Počet i personální složení členů tohoto orgánu se přitom v průběhu této doby dosti často měnily a nedochovalo se o něm – pokud je mi známo – detailní údaje. Jako příklady lze uvést, že do prezenčních listin mimořádného valného shromáždění ČSAV v prosinci 1989 se jako volení zástupci pracovišť ČSAV zapsalo celkem 306 osob, dále že oficiální, bohužel však velmi mezerovitý seznam členů KVZ z března 1990 zahrnoval pouze 209 jmen a konečně, že zpráva mandátové komise z plenárního zasedání KVZ uváděla celkový počet členů KVZ cifrou 311.

První, tentokrát mimořádné užší zasedání KVZ, na něž bylo pozváno jen po jednom voleném zástupci z každého pracoviště, se konalo **1. března 1990**. Hlavním aktuálním bodem jeho jednání byl požadavek vlády, aby rozpočet ČSAV na rok 1990 byl oproti původně akceptovanému návrhu snížen o 10%, což si kromě jiných úspor vyžádalo alespoň u části pracovišť i snížení jejich personálního stavu. To byla, jak se později ukázalo, ovšem jen první ze studených sprch, které optimisticky naladěné zástupce pracovníků ČSAV čekaly. Další informace na tomto jednání se týkaly zahájení a průběhu mezirezortních jednání o budoucím uspořádání a financování vědy a vědeckotechnického rozvoje a prvních příprav pojetí a struktury příštího prezidia ČSAV. Podrobnější informace o těchto otázkách budou podány v příslušných následujících oddílech této kapitoly.

Další, tentokrát řádné plenární zasedání KVZ se konalo již **12. března 1990** v kinu Orlík v Dejvicích (v ČSAV nebyl k dispozici vhodný levný sál). Po úvodních zprávách příslušných členů předsednictva KVZ a obsáhlé, místy velmi bouřlivé diskusi se návrhové komisi podařilo připravit kvalitní návrh usnesení, který byl nejprve rozdán písemně, pak upraven dle ústních i písemných připomínek a v konečné podobě s dvěma drobnými změnami téměř jednomyslně schválen (hlasování se zdrželi pouze 3 členové). Usnesení velmi dobře odráželo dosažený stav demokratické přestavby ČSAV a konkretizovalo další aktuální úkoly. Za připomenutí z něj stojí zvláště tyto myšlenky:

– Při výběrovém řízení na nové ředitele pracovišť důsledně trvat na dodržení zásady rotace, tj. na stanovení pevného funkčního období ředitelů a pravidla, že funkci lze souvisle zastávat nejvýše dvě funkční období po sobě. Přitom se mělo zpětně přihlížet i k době, po kterou někteří znovu navrhovaní kandidáti již funkci ředitele vykonávali.

- Oprostit nově zvolené vědecké rady pracovišť od administrativních záležitostí a soustředit jejich činnost na koncepční problémy pracovišť a na rozvíjení jejich spolupráce s vysokými školami a zahraničními partnery.
- Usilovat o urychlené přijetí již dokončené „malé novely“ zákona o ČSAV. V případě, že k jejímu schválení nedojde do 30. dubna, zřídit od 1. června 1990 prozatímní Výbor pro řízení pracovišť ČSAV, který by v plném rozsahu převzal dosavadní úkoly prezidia ČSAV při řízení soustavy akademických pracovišť.
- Vzhledem k tomu, že se nedaří uspokojivě provádět nezbytnou očistu sboru členů ČSAV, podpořit návrh, aby ke dni účinnosti nového zákona o Akademii¹ bylo ukončeno členství dosavadních členů ČSAV a byla ustavena nová učená společnost.
- Byla přijata zásadní doporučení ke struktuře příštího prezidia ČSAV i jeho Výboru pro řízení pracovišť ČSAV a ke způsobu jejich volby.
- Bylo uloženo zintenzivnit práci ekonomické komise předsednictva KVZ a připravit v ní návrhy na způsob provedení požadované redukce rozpočtu ČSAV, na další úsporná opatření, týkající se zejména společných zařízení ČSAV, a na získávání dalších finančních prostředků pracovišť z jejich vlastní ekonomicky přínosné činnosti.
- Byla podpořena probíhající přestavba Úřadu prezidia ČSAV a upřesněna koncepce jejího dalšího postupu.
- Byl podpořen návrh ČSAV na budoucí uspořádání a zabezpečení vědy v naší společnosti a zejména návrh na zřízení Federálního fondu pro vědu a vládního Federálního výboru pro technický rozvoj.

Poslední plenární zasedání KVZ v prvním pololetí 1990 proběhlo **7. května 1990** opět v kinu Orlík. Hlavním bodem jeho jednání bylo nové uspořádání a složení řídicího orgánu Komory. Vzhledem k tomu, že schválení „malé novely“ zákona o ČSAV bylo nyní již očekáváno každým dnem,² bylo zde po dlouhé bouřlivé diskusi rozhodnuto ukončit činnost dosavadního předsednictva KVZ k 31. květnu 1990 a k 1. červnu ustavit nové, tentokrát 24členné předsednictvo, z něhož 12 členů (po čtyřech z každé vědní oblasti) vytvoří od 1. června prozatímní Výbor pro řízení pracovišť ČSAV (dále VŘP). Těchto 12 členů VŘP bude za KVZ navrženo i za členy nového prezidia a po doplnění o další tři členy prezidia ČSAV z řad členů ČSAV, působících na pracovištích ČSAV, se bude se souhlasem valného shromáždění zároveň konstituovat jako patnáctičlenný Výbor prezidia ČSAV pro řízení pracovišť ČSAV (dále VPŘP).

Ve smyslu těchto zásadních rozhodnutí vykonalo pak plenární zasedání KVZ jak volbu 12 členů VŘP, tak (podle stejného klíče) i volbu dalších 12 členů předsednictva KVZ.

V dalších bodech svého jednání vzala KVZ se znepokojením na vědomí informace o prodlevách a sporech, které se začínají projevovat v mezirezortních jednáních o budoucím uspořádání a financování naší vědy a které úzce souvisejí i s narůstajícími obecnými

1 Rozuměl se tím zcela nový zákon o ČSAV nebo ČAV, nikoli právě projednávaná „malá novela“.
2 Ve skutečnosti byla novela přijata 7. 5. 1990, tedy téhož dne, kdy se toto zasedání KVZ konalo.

problémy příštího státoprávního uspořádání Československa. Znovu se Komora vrátila i k citlivým problémům očisty sboru členů ČSAV a vztahu budoucí Učené společnosti k soustavě vědeckých pracovišť. V této souvislosti byla opět zdůrazněna nezbytnost naprosté nezávislosti soustavy vědeckých pracovišť na Učené společnosti individuálních členů a byly podpořeny návrhy na redukci finančního odměňování členů ČSAV i na případné všeobecné ukončení členství v ČSAV ještě před koncem roku 1990.

Předsednictvo Komory volených zástupců pracovišť ČSAV bylo zvoleno již na ustavujícím zasedání KVZ 20. prosince 1989. Ani tento orgán neměl předsedu a v jeho řízení se střídali představitelé tří vědních oblastí – Pavel Vlasák, Zdeněk Brandl a Evžen Neustupný. Užší předsednictvo KVZ tvořili spolu s nimi ještě V. Dvořák, V. Hančil, M. Komárek a S. Sousedík a doplňovali tak onu „sedmičku“ představitelů KVZ, která se pravidelně zúčastňovala zasedání prezidia ČSAV. Celkem pak mělo toto předsednictvo – po dodatečném doplnění o dva představitele společných pracovišť ČSAV – dvacet členů. Jedinými důležitými změnami v jeho složení za pět měsíců jeho fungování byl v březnu 1990 odchod Z. Brandla z funkce místopředsedy a jeho vystřídání V. Hančilem a vystřídání S. Sousedíka v „sedmičce“ A. Kostlánem. Vedle členů předsednictva KVZ se jeho zasedání jako pozorovatelé pravidelně zúčastňovali ředitel Úřadu prezidia ČSAV A. Šach, dále autor této práce, který byl jako tajemník prezidia ČSAV zároveň i „spojkou“ mezi předsednictvem KVZ a úřadujícím místopředsedou ČSAV M. Kaťetovem, a PhDr. Alena Mišková, která fungovala jako tajemnice předsednictva KVZ a měla nezáviděníhodný úkol pořizovat z jeho bouřlivých a často chaotických jednání ucelené, logické a srozumitelné zápisy, jež se pak rozesílaly na všechna akademická pracoviště. K jednotlivým bodům programu byli často zváni další volení zástupci i oficiální představitelé pracovišť a pracovníci Úřadu prezidia ČSAV, jichž se projednávána problematika týkala.

Ustavující zasedání předsednictva KVZ se konalo 4. ledna 1990 a byl z něj všem pracovištím ČSAV odeslán dopis, kterým byla seznámena se složením a úkoly tohoto orgánu a který zároveň připomínal některé aktuální úkoly pracovišť, vyplývající z usnesení mimořádného valného shromáždění ČSAV z 20. prosince 1990, zejména urychlené konstituování a zahájení činnosti vědeckých rad pracovišť a přípravu výběrového řízení na obsazení funkcí ředitelů pracovišť. Již v lednu 1990 předsednictvo KVZ také vyzvalo pracoviště, aby zkontrolovala své řádné zastoupení v KVZ a případně uskutečnila doplňovací volby svých zástupců na shromážděních všech pracovníků.

Další zasedání předsednictva se pak scházela téměř pravidelně jedenkrát týdně a do konce května 1990 se jich uskutečnilo celkem 21. Obsahovou páteří jejich jednání bylo především předběžné projednávání a kritika zpráv a návrhů, předkládaných k rozhodnutí prezidiu ČSAV, které se pak stávalo východiskem pro vystupování „sedmičky“ volených zástupců na zasedáních prezidia. Vedle toho bylo ovšem v předsednictvu projednáváno velké množství dalších záležitostí, s nimiž se na ně obraceli volení zástupci jednotlivých pracovišť nebo které vycházely i z jiných vnějších podnětů. Zvláště intenzivní pozornost věnovalo předsednictvo KVZ změně v obsazení funkce ředitele Úřadu

prezidia ČSAV, celkové reorganizaci tohoto úřadu a redukcí počtu jeho zaměstnanců, realizaci vládního rozhodnutí o snížení rozpočtu ČSAV na rok 1990 (včetně pochybení, kterého se dopustil vědecký sekretář ČSAV a ekonomický odbor Úřadu prezidia při předkládání konečných podkladů pro rozpočet Federálnímu shromáždění), dále obsazení funkcí zástupců vědeckého sekretáře ČSAV, přetrvávání nevyhovujícího složení sboru členů ČSAV a průběhu a výsledkům výběrových řízení na nové obsazení funkcí ředitelů pracovišť ČSAV.

Již v dubnu 1990 se předsednictvo KVZ v souvislosti s probíhajícími jednáními o struktuře příštího prezidia ČSAV shodlo v názoru, že jeho činnost v dosavadním složení by měla nejpozději ke dni příštího valného shromáždění skončit a že by je měl nahradit nový orgán ve formátu 2x12 členů, z nichž prvních 12 by byli příští členové nového prezidia ČSAV z řad volených zástupců pracovišť a druhých 12 další členové předsednictva, jejichž úkolem by bylo především zajišťovat živý kontakt tohoto orgánu s řediteli a vědeckými radami pracovišť ČSAV. V případě, že by se dále zdržovalo přijetí novely zákona o ČSAV, podmiňující konstituování nového prezidia, bylo doporučeno provést tuto reorganizaci již k 31. květnu 1990 s tím, že řízení soustavy pracovišť ČSAV se od 1. června 1990 do konání valného shromáždění ujme prozatímní Výbor pro řízení pracovišť ČSAV, tvořený onou první dvanáctkou členů příštího prezidia ČSAV z řad volených zástupců pracovišť. Toto řešení bylo nakonec prezidiem ČSAV i plenárním zasedáním KVZ 7. května akceptováno, fungovalo však jen necelý měsíc, tedy od 1. června do konání řádného LIX. valného shromáždění ČSAV ve dnech 27.–28. června 1990, na němž bylo zvoleno jak nové prezidium ČSAV, tak i nový Výbor prezidia pro řízení pracovišť ČSAV.

Plenární zasedání Komory volených zástupců 7. května 1990 tedy zvolilo – jak již bylo uvedeno – nové 24členné předsednictvo KVZ ve složení V. Fučík, V. Hančil, V. Herold, A. Kostlán, P. Lukáš, E. Neustupný, J. Niederle, L. Sehnal, M. Straškraba, J. Velemínský, J. Vepřek a P. Vlasák (jako členové prozatímního Výboru pro řízení pracovišť ČSAV a příští členové nového prezidia ČSAV) a dále R. Dvořák, V. Fiala, K. Jungwirth, Š. Schwabik, Z. Brandl, J. Chaloupka, J. Jeník, B. Schneider, J. Burgetová, A. Haman, J. Kraus a J. Winterová (jako další členové předsednictva).

Členové prozatímního Výboru pro řízení pracovišť ČSAV se 14. června 1990 sešli s nově ustanovenými řediteli pracovišť ČSAV k projednání aktuálních otázek správného fungování řídicích orgánů pracovišť. Zasedání celého předsednictva KVZ se pak mimořádně konalo ještě 27. června 1990 a obrátilo se na všechny účastníky právě zahajovaného LIX. valného shromáždění ČSAV s doporučením, aby zvolili novým předsedou ČSAV akademika O. Wichterleho.

3. Vývoj ve vědeckých kolegiích ČSAV

Změny v uspořádání a činnosti ČSAV, zahájené usnesením mimořádného valného shromáždění členů ČSAV z prosince 1989, se samozřejmě velmi podstatně dotkly

i postavení, působnosti a složení vědeckých kolegií ČSAV. Ta byla totiž dosud platnými právními předpisy definována jako „základní celostátní ideové a vědecké orgány v jednotlivých vědních oborech“ a měla mj. vypracovávat návrhy celostátních plánů základního výzkumu, kontrolovat jejich plnění, sledovat a hodnotit činnost vysokých škol a všech ostatních výzkumných pracovišť v daném oboru a v zásadních otázkách řídit a kontrolovat činnost vědeckých pracovišť ČSAV, která byla začleněna do jejich působnosti.

I když celkové uspořádání, řízení a správa československé vědy a výzkumu, o nichž se podrobněji zmíním dále, nebyly v prvních měsících po listopadu 1989 ještě zdaleka ujasněny, bylo již v tomto období zcela zřejmé, že dosavadní postavení a funkce vědeckých kolegií jsou přinejmenším ve dvou směrech zásadně zpochybněny. Především bylo od samého počátku demokratických změn v našem vědeckém životě obecně uznáváno a přijímáno, že ČSAV si již do budoucna nebude nárokovat dosud právně zakotvenou roli „vrcholné vědecké instituce“ a že se zřekne práva (ostatně s výjimkou plánovacích prací uplatňovaného i vždy v minulosti jen formálně a neúčinně) kontrolovat a hodnotit výzkumnou činnost vysokých škol a dalších mimoakademických výzkumných institucí. A za druhé již prosincové mimořádné valné shromáždění přijalo také rozhodnutí o zvýšení samostatnosti a vlastní odpovědnosti vědeckých pracovišť a o obnovení vědeckých rad pracovišť jako jejich základních vědeckých orgánů, které byly na rozdíl od vědeckých kolegií demokraticky konstituovány a měly do budoucna řešit všechny důležité otázky uspořádání a činnosti akademických pracovišť. Tyto vědecké rady pak skutečně již v prvních týdnech ledna 1990 na všech pracovištích vznikly a zahájily činnost. Vedle toho byla samozřejmě i ve vědeckých kolegiích ČSAV aktuální potřeba přezkoumat jejich personální složení a provést v něm potřebné změny.

K prvním rozhodnutím nového prezidia ČSAV proto patřilo doporučení, aby vědecká kolegia do budoucna omezila svou činnost pouze na nejdůležitější záležitosti, zejména na agendu, která jim podle zvláštních předpisů náležela v oblasti vědecké výchovy a udělování vědeckých hodností. Zároveň bylo rozhodnuto připravit do 1. dubna 1990 ukončení činnosti vědeckých kolegií ČSAV v dosavadním složení a jmenování jejich nových členů a funkcionářů. Průběh plnění tohoto úkolu byl znovu hodnocen počátkem února 1990, kdy bylo mj. dohodnuto doplnění nových zástupců Rady vedcov SAV do některých vědeckých kolegií a bylo doporučeno, aby hlavní úlohu při přípravě nového složení vědeckých kolegií plnily vědecké rady pracovišť ČSAV a aby byl zvolen co možná jednoduchý postup této přípravy, neboť další fungování vědeckých kolegií ČSAV bude zřejmě jen krátkodobé a provizorní. Péči o sledování a kontrolu dalších prací byli pověřeni příslušní místopředsedové ČSAV a spolu s nimi i jednotlivě pověřeni členové předsednictva KVZ.

Souhrnný návrh nového složení vědeckých kolegií ČSAV byl předložen 8. zasedání prezidia ČSAV 18. dubna 1990. Na jeho základě prezidium odvolalo k 30. dubnu 1990 dosavadní předsedy, místopředsedy a členy vědeckých kolegií ČSAV a k 1. květnu jmenovalo jejich nové složení. Šlo ovšem jen o částečnou obměnu, neboť značná část dosa-

vadních členů kolegií byla v této funkci potvrzena i pro další funkční období. Na rozdíl od dřívějšího stavu, kdy funkcionáři vědeckých kolegií pobírali za svou práci stálé platy a členové jednorázové odměny, bylo zároveň stanoveno, že do budoucna nebudou za výkon těchto funkcí žádné finanční odměny poskytovány. Pokud šlo o pracovní náplň vědeckých kolegií, platilo i nadále její obecně formulované redukované pojetí s tím, že její přesnější úpravu přinesou připravované prozatímní Stanovy ČSAV.

4. Změny v uspořádání a složení pomocných orgánů prezidia ČSAV

Výhrady, které byly od listopadu 1989 vznášeny proti složení a činnosti řídicích orgánů ČSAV, se analogicky týkaly i pomocných orgánů prezidia ČSAV, zřízených pro jednotlivé oblasti a úseky činnosti Akademie. Na jedné straně bylo zřejmé, že existence některých těchto orgánů pozbyla vzhledem k probíhajícím společenským, politickým a ekonomickým změnám jakéhokoli smyslu a oprávnění, a na druhé straně nebylo pochyby ani o tom, že i u těch orgánů, jež zůstávaly i nadále potřebné a užitečné, je nutno důkladně přezkoumat koncepci a zaměření jejich činnosti i jejich personální složení. Proto přijalo prezidium ČSAV již v rámci rozpisu a zabezpečení výsledků mimořádného valného shromáždění ČSAV z 21. prosince 1989 na svém prvním zasedání 10. ledna 1990 usnesení, aby do 31. března 1990 byla přezkoumána činnost všech existujících pomocných orgánů prezidia a byly předloženy návrhy buď na potvrzení jejich další existence včetně nezbytných změn v jejich složení a činnosti, nebo na jejich zrušení.

Nejenergičtěji se plnění tohoto úkolu chopil J. Macek jako člen odpovědný po dvaceti letech znovu za ediční činnost ČSAV, který již následujícímu zasedání prezidia navrhl nové složení Ediční rady ČSAV. Do tohoto orgánu se znovu vrátili někteří jeho členové i jeho tajemnice dr. K. Běhalová, kteří v něm působili do roku 1968. Rekonstruovaná Ediční rada se ihned pustila do plnění úkolu, který byl vyhlášen již v listopadu 1989, totiž do přezkoumání všech případů, kdy bylo v době tzv. normalizace z politických důvodů znemožněno vydání vědeckých publikací, a o zjednání nápravy, pokud byla vzhledem k odstupu doby ještě možná. Ještě před celkovým řešením nového uspořádání pomocných orgánů prezidia bylo již v březnu 1990 schváleno ustavení Rady pro vědeckopopulární literaturu³ a nové složení důležité Komise ČSAV pro otázky životního prostředí a počátkem dubna nové složení Komise prezidia ČSAV pro výpočetní techniku.

Na svém 8. zasedání 18. dubna 1990 pak prezidium schválilo souhrnný návrh rekonstrukce svých pomocných orgánů. Tímto usnesením byla ukončena činnost dosavadních 17 pomocných orgánů, jež byla spjata s postavením a aktivitami ČSAV v dřívějším politickém systému (typicky např. tzv. Rada pro výzkum ideologických otázek) a bylo rozhodnuto postupně uvážit znovuzřízení těchto orgánů:

- demokraticky přebudované a nově zaměřené Komise pro organizaci vědeckých společností při ČSAV,

3 Jmenovité složení tohoto orgánu v čele s P. Málkem však bylo stanoveno až v květnu 1990.

- Komise pro posuzování vědecké kvalifikace pracovníků (zatím s celostátní působností),
- Rezortní atestační komise pro atestaci vědecko-technických pracovníků (rovněž s časově omezenou působností do vydání nových předpisů),
- Komise pro vědecké informace,
- oborových komisí pro dopravu a spoje, pro elektronizaci, pro vodní hospodářství a pro automatické systémy řízení,
- redakčního kruhu Věstníku ČSAV.

Z těchto záměrů se však do konce prvního pololetí 1990 uskutečnila pouze rekonstrukce Komise pro organizaci vědeckých společností. Dosavadní, prezidiem jmenovaná komise svou činnost ukončila a představitelé vědeckých společností si ze svého středu sami zvolili novou Radu vědeckých společností při ČSAV, jejímž úkolem již samozřejmě nebyl politický a personální dohled nad činností společností a jejich řídicích orgánů, ale všestranná podpora jejich aktivit, rozdělování finančních dotací na jejich činnost a umožňování vzájemné výměny zkušeností. Sekretariát této Rady byl po podstatné personální redukci začleněn do sekretariátu prezidia ČSAV.

5. Reorganizace a redukce výkonného aparátu prezidia ČSAV

Přebujelost Úřadu prezidia ČSAV jako úřednického výkonného aparátu prezidia ČSAV a nadřazené byrokratické chování částí jeho pracovníků ve vztahu k pracovištím ČSAV byly jedním z předmětů nejostřejší kritiky poměrů v ČSAV, která zazněla po listopadu 1989 a nalezla výraznou odezvu i v usnesení prosincového mimořádného valného shromáždění ČSAV.

První zásadní otázkou, kterou nové prezidium ČSAV a předsednictvo KVZ v této souvislosti řešily, bylo obsazení funkce ředitele Úřadu prezidia ČSAV. Vzhledem k tomu, že odborná kvalifikace a pracovní aktivita dosavadního ředitele Ing. Miroslava Havla, CSc., byly přes jeho úzké sepětí s aparátem ÚV KSČ hodnoceny příznivě, byl ustavujícímu zasedání prezidia ČSAV 10. ledna 1990 předložen návrh, aby byl ve své funkci i nadále potvrzen. Proti tomuto návrhu se však z principiálních důvodů postavili zástupci předsednictva KVZ, kteří si vymohli odložení konečného rozhodnutí. Na dalším zasedání prezidia pak bylo v souladu s jejich doporučením rozhodnuto vyhlásit na obsazení této funkce výběrové řízení a pro posouzení došlých přihlášek ustavit komisi, kterou tvořili pověření členové prezidia i předsednictva KVZ a rovněž zástupci pracovního kolektivu Úřadu prezidia. Výsledkem těchto dalších kroků bylo, jak bylo uvedeno již v oddílu I., že Ing. Havel k 14. únoru 1990 na svou funkci rezignoval a novým ředitelem Úřadu prezidia se k 15. únoru 1990 stal JUDr. Antonín Šach. Součástí tohoto opatření bylo i to, že prezidium ČSAV vyjádřilo Ing. Havlovi poděkování za jeho pozitivní činnost a doporučilo zajistit mu do budoucna v rámci ČSAV další odpovídající uplatnění.

Ještě před dořešením této záležitosti se však v uspořádání a složení Úřadu prezidia ČSAV uskutečnily další radikální změny. K 31. lednu 1990 byl zrušen jeho kádrový a personální odbor, zvláštní odbor a odbor obrany a jako nové útvary k 1. únoru 1990 vznikly sekretariát prezidia, odbor vědecké výchovy, oddělení personální a sociální a oddělení obrany a ochrany. Tyto změny byly spojeny i s postupným odchodem první skupiny přibližně 50 zaměstnanců Úřadu prezidia. V únoru 1990 projednalo prezidium úvahu o tempu a rozsahu další reorganizace a redukce Úřadu prezidia ČSAV a jmenovalo pro její zajišťování komisi členů prezidia a předsednictva KVZ pod vedením M. Katětova. V důsledku dalších opatření této komise se počet zaměstnanců Úřadu prezidia ČSAV ještě do konce prvního pololetí 1990 snížil celkem o 73, tedy o více než 25%. K závažnějším strukturálním změnám patřilo, že odbor kontroly Úřadu prezidia ČSAV byl do budoucna podřízen přímo řediteli tohoto úřadu a byla zrušena funkce tzv. hlavního kontrolora ČSAV, kterou do té doby vykonával akademik J. Bačkovský.

K dalším rozsáhlejším změnám v uspořádání i personálním obsazení výkonného aparátu prezidia pak došlo až ve druhém pololetí 1990 v souvislosti se zvolením nového prezidia ČSAV a ustavením Výboru prezidia ČSAV pro řízení pracovišť ČSAV. V květnu 1990 bylo jako bezprostřední opatření schváleno pouze to, že dočasným tajemníkem prozatímního Výboru a pak i Výboru prezidia pro řízení pracovišť ČSAV byl až do konečného obsazení této funkce jmenován autor této práce. Toho pak v této funkci brzy vystřídala a po mnoho dalších let ji úspěšně – později již jako tajemnice Akademické rady Akademie věd ČR – vykonávala JUDr. Drahoslava Vaničková.

6. Zahájení restrukturalizace soustavy pracovišť ČSAV

Již v prvních dnech prosince 1989 zazněly z pracovišť ČSAV s velkou naléhavostí hlasy, požadující nápravu deformací ve vnitřním uspořádání všech pracovišť ČSAV i politicky motivovaných likvidačních zásahů proti jednotlivým pracovištím, k nimž došlo zejména během tzv. normalizace v sedmdesátých letech, a to především v oblasti společenských a humanitních věd. Bylo proto zcela samozřejmé, že hned první zasedání nového prezidia ČSAV vyzvalo všechna pracoviště, aby uskutečnila či dokončila demokratické ustavení vědeckých rad jako svých hlavních řídicích orgánů⁴ a aby nejpozději do 1. března 1990 dokončila zrušení a rozpuštění dosavadních útvarů kádrové a personální práce pracovišť a zabezpečení jejich písemností. Ke kritice některých nedostatků ve složení a činnosti některých vědeckých rad pracovišť, zejména k nedostatečnému zastoupení externích členů v těchto orgánech, se pak předsednictvo KVZ vrátilo ještě v dubnu 1990 a jejich rozhodující význam pro demokratický vnitřní život pracovišť ČSAV znovu zdůraznilo i červnové LIX. valné shromáždění ČSAV a nové prozatímní stanovy ČSAV.

4 Na společných pracovištích ČSAV byly tyto orgány označeny jako „rady pracovišť“.

Vedle nekoordinované výměny ředitelů pracovišť, kteří byli z funkcí odvoláni na základě požadavků pracovních kolektivů zaměstnanců nebo kteří na ně sami rezignovali (ta intenzivně probíhala již od prosince 1989), byla nyní připravena směrnice o urychleném novém obsazení vedoucích funkcí na pracovištích ČSAV s plným uplatněním demokratických principů. Na základě této směrnice prezidium v únoru 1990 vyhlásilo výběrová řízení na obsazení míst ředitelů všech pracovišť ČSAV. Obdobně bylo doporučeno obsadit na základě výběrového řízení i funkce zástupců ředitelů a vědeckých tajemníků pracovišť.

Další opatření se týkala postupného přezkoumání a zjednodušení interních předpisů, jimiž se řídila činnost pracovišť, s cílem posílit jejich vlastní samostatnost a odpovědnost. Během ledna – března 1990 byla provedena zásadní revize interních norem ČSAV, jejímž výsledkem bylo zrušení „balíku“ 54 vnitřních předpisů. Další menší skupina interních norem byla zrušena ještě v květnu 1990 a bylo rozhodnuto, že jejich zpřehledňování a zjednodušování bude pokračovat i nadále v návaznosti na změny příslušných obecných právních předpisů a především na změnu zákona o ČSAV a přijetí nových prozatímních stanov Akademie.

Pokud šlo o politicky zvláště postižená či zcela zlikvidovaná pracoviště z oblasti společenských a humanitních věd, vyzvalo rovněž již první lednové zasedání prezidia k vytvoření kvalifikovaných pracovních skupin, které by posoudily situaci v postižených vědních oborech a oblastech a předložily konkrétní návrhy na zjednání nápravy. Tuto výzvu ovšem už ve většině případů předešla vlastní iniciativa pracovníků, která – jak již bylo uvedeno – vznikla např. v oblasti historických věd hned v prvních polistopadových dnech. Díky ní bylo možno již na tomto prvním zasedání předběžně jednat např. o znovuzřízení Historického ústavu ČSAV a Ústavu dějin východní Evropy ČSAV i o přípravě zřízení zcela nového Ústavu pro soudobé dějiny. Přimo na tomto zasedání pak již bylo rozhodnuto i o tom, že k 1. únoru 1990 se dosavadní Ústav pro filosofii a sociologii ČSAV znovu rozdělí na samostatný Filosofický a Sociologický ústav ČSAV a Ústav teorie a historie vědy ČSAV. Poněkud bizarním doplňkem těchto významných kroků bylo i schválení žádosti tehdejšího Ústavu pro výzkum společenského vědomí a vědeckého ateismu ČSAV, aby z jeho názvu byla vypuštěna slova *vědecký ateismus*.

Na následujícím zasedání prezidia bylo především k 31. lednu 1990 zrušeno do budoucna zcela personálně i odborně neúnosné pracoviště – Výzkumné středisko pro otázky míru a odzbrojení ČSAV – a na bázi jeho dosavadních prostředků a funkčních míst a částečně i delimitace z dalších pracovišť byl k 1. únoru nově konstituován Ústav pro soudobé dějiny ČSAV. K témuž datu byl obnoven Historický ústav ČSAV, který vznikl reorganizací dosavadního Ústavu československých a světových dějin ČSAV a vyčleněním dosavadní pobočky z Ústavu slavistiky ČSAV, a Ústav dějin východní Evropy ČSAV, který byl obnoven reorganizací dosavadního Československo-sovětského institutu ČSAV. Do čela těchto pracovišť postavilo prezidium ČSAV významné, dosud politicky i existenčně postižené historiky Viléma Prečana, Františka Šmahela a Milana Švankmajera.

K 1. březnu 1990 byl na základě podnětu zainteresovaných pracovníků nově zřízen Geologický ústav ČSAV, který vznikl vyčleněním oddělení geologie, paleontologie a geochemie z dosavadního Ústavu geologie a geotechniky ČSAV. Název zbývající části tohoto pracoviště byl rovněž k 1. březnu 1990 změněn na Ústav geotechniky ČSAV.

K 31. březnu 1990 ukončil svou činnost Ústav slavistiky v Brně a jeho jednotlivé odborné útvary se staly pobočkami Historického ústavu ČSAV, Ústavu dějin východní Evropy ČSAV, Ústavu československé a světové literatury ČSAV, Ústavu etnografie a folkloristiky ČSAV a Ústavu pro jazyk český ČSAV. Nově vznikla v Brně i pobočka Psychologického ústavu ČSAV, a to vyčleněním oddělení psychologie z dosud existujícího Ústavu pro výzkum společenského vědomí ČSAV. K 1. dubnu 1990 byl zřízen či spíše obnoven samostatný Hydrobiologický ústav ČSAV. Došlo k tomu vyčleněním dosavadního úseku hydrobiologie z Ústavu krajinné ekologie ČSAV. Dále byl k témuž datu zrušen normalizační Institut vzdělávání vědeckých kádrů ČSAV a po 20 letech byla obnovena někdejší osvědčená Katedra jazyků ČSAV.

K 1. květnu 1990 byl vyčleněním oddělení hudební vědy z Ústavu teorie a dějin umění ČSAV obnoven samostatný Ústav pro hudební vědu ČSAV a název jeho „mateřského“ pracoviště byl současně upřesněn na Ústav dějin umění ČSAV. K témuž datu byla edice Díla J. A. Komenského převedena z dosavadního Pedagogického ústavu ČSAV do Filosofického ústavu ČSAV.

Posledním opatřením, spadajícím do tohoto rušného pololetí, bylo zřízení Ústavu molekulární biologie rostlin ČSAV, který vznikl vyčleněním brněnského pracoviště z dosavadního Ústavu experimentální botaniky.

Závěrem tedy lze konstatovat, že změny ve struktuře soustavy pracovišť ČSAV v tomto období měly převážně extenzivní charakter: celkem bylo zrušeno 9 a nově zřízeno 12 pracovišť ČSAV. To vyplývalo jednak z důvodů, pro které se uskutečňovaly – šlo jednak o nápravu normalizačních likvidačních postihů vůči celým vědeckým pracovním kolektivům a jednak o realizaci převážně racionálních změn, jejichž návrhy v té době již uzrály. Na druhé straně byla tehdy i reálná možnost takové změny uskutečnit díky tomu, že se zrušením či reorganizací některých pracovišť uvolnily potřebné prostory, prostředky i pracovní místa. To vše se ovšem dramaticky lišilo od pozdějších etap strukturálních změn soustavy pracovišť ČSAV v letech 1991–1993, které již probíhaly pod neúspěšným tlakem redukčních a úsporných opatření.

7. Změny v obsazení funkcí ředitelů pracovišť ČSAV

Během ledna – dubna 1990 dále pokračovaly individuální změny ve vedení jednotlivých pracovišť, zahájené již v prosinci 1989 a vyvolané buď odvoláním dosavadního ředitele na základě odůvodněného návrhu pracovního kolektivu či vědecké rady příslušného pracoviště, nebo jeho vlastní rezignací na tuto funkci. V lednu 1990 se tyto změny, tedy odvolání dosavadního ředitele a pověření jeho prozatímního nástupce, uskutečnily na těchto pracovištích ČSAV: Ústav analytické chemie, Orientální ústav, Vývojové díl-

ny, Ústav technologie a spolehlivosti strojních konstrukcí, Matematický ústav, Astronomický ústav, Ústav termomechaniky, Ústav etnografie a folkloristiky, Encyklopedický institut a Ústav anorganické chemie. V únoru 1990 proběhly změny v Ústavu fyzikální chemie a elektrochemie J. Heyrovského ČSAV, v Ústavu makromolekulární chemie ČSAV a v Ústředním archivu ČSAV, v březnu v Ústavu radiotechniky a elektroniky ČSAV, v Mikrobiologickém ústavu ČSAV a znovu v Encyklopedickém institutu ČSAV (vzhledem k úmrtí jeho dosavadního pověřeného vedoucího). V dubnu 1990 byli odvoláni dosavadní ředitelé Ústavu pro hydrodynamiku ČSAV a Ústavu pro fyziku plazmatu ČSAV a jmenováni jejich noví prozatímní vedoucí. Celkem tak bylo od 17. listopadu 1989 do dubna 1990 v těchto mimořádných termínech odvoláno a prozatímně pověřenými vedoucími nahrazeno 33 ředitelů pracovišť.

Mezitím však již s plnou intenzitou probíhala příprava „generální obměny“ ve vedoucích funkcích pracovišť ČSAV, které měly být poprvé obsazeny demokratickým způsobem a na časově omezenou dobu. Prezidium ČSAV vyhlásilo v únoru 1990 výběrové řízení na nové obsazení funkcí všech ředitelů vědeckých i společných pracovišť ČSAV. Došlé přihlášky, jejichž počet převyšoval počet obsazovaných míst více než dvojnásobně, byly předány příslušným vědeckým radám pracovišť ČSAV, které do 30. dubna 1990 předložily své návrhy na potvrzení dosud pověřených vedoucích nebo na jmenování nových ředitelů. Tyto návrhy pak byly posouzeny předsednictvem KVZ a prezidiem a po některých úpravách a dodatečných ověřeních byli na jejich základě jmenováni noví ředitelé. U 35 se tak stalo již k 1. červnu 1990 a zbývající byli jmenováni z rozhodnutí prezidia či již také Výboru pro řízení pracovišť v dalších termínech během třetího čtvrtletí 1990. Celkem se ředitelé změnili v cca 80% pracovišť a pouze ve 20% pracovišť setrvali ve funkcích ředitelů dosavadní. Naprostá většina nových či znovu potvrzených řádných ředitelů byla jmenována na čtyřleté funkční období; kratší, zpravidla dvouleté funkční období bylo stanoveno pouze těm, kteří již v minulosti tuto funkci déle než čtyři roky vykonávali nebo u nichž k tomu vedl zvláštní individuální důvod. Pokud šlo o věkové složení nových ředitelů, převládali mezi nimi starší, zkušení vědečtí pracovníci ve věku přes 50 let. Naproti tomu došlo ve srovnání s dřívějším stavem ke zdánlivému snížení kvalifikační úrovně ředitelů, což bylo ovšem do značné míry způsobeno tím, že přístup k vyšším vědeckým a vědeckopedagogickým hodnostem byl zejména v době tzv. normalizace limitován především mimovědeckými, politickými kritérii.

8. Odstraňování deformací ve sboru členů ČSAV

Mimořádné valné shromáždění ČSAV v prosinci 1989 konstatovalo, že v průběhu dosavadní existence ČSAV, zejména však v průběhu sedmdesátých a osmdesátých let dvacátého století, došlo mimo jiné i ke vzniku závažných deformací a chyb ve vlastním složení sboru členů ČSAV. Zjednodušeně řečeno šlo jednak o to, že mimo sbor členů ČSAV zůstala řada významných, mezinárodně uznávaných vědeckých osobností, které vládnoucímu režimu nevyhovovaly z politických důvodů, a jednak o to, že členy ČSAV

byli v té době ve vzrůstajícím počtu zvoleni či jmenováni i lidé, kteří zastávali vysoké státní a politické funkce nebo u nichž jejich členství vyplynulo z jiných mimovědeckých důvodů.

Pokud šlo o první skupinu těchto deformací, omezila se ČSAV po roce 1989 na rehabilitaci těch svých členů, kteří byli v době tzv. normalizace zbaveni členství pro svůj nesouhlas s poměry nastolenými po sovětské okupaci z roku 1968 a ve většině případů emigrovali na Západ. Výsledkem požadavků a návrhů, s nimiž se ČSAV vzhledem ke znění tehdy ještě platného zákona o ČSAV musela obrátit na federální vládu, bylo usnesení vlády č. 356 z 21. května 1990, jímž bylo k 1. červnu 1990 v plném rozsahu navráceno členství v ČSAV včetně poskytování pravidelné měsíční odměny akademiku O. Šikovi, členu korespondentu J. Hájkovi a členu korespondentu J. Kouteckému. Posmrtně byli jako členové ČSAV rehabilitováni akademik A. Kolman a členové korespondenti F. Graus, F. Link, J. Rudinger a J. Sicher. Kuriózním nedopatřením přitom byla opomenuta posmrtná rehabilitace vůbec prvního politicky postiženého člena ČSAV, klasického filologa Bohumila Ryby, jenž byl již v roce 1954 odsouzen k dlouhodobému trestu odnětí svobody za tzv. protistátní činnost a zbaven členství v ČSAV, v roce 1968 dočasně podmínečně rehabilitován a který pak až do svého úmrtí v roce 1980 pracoval v Ústředním archivu ČSAV. Toto opomenutí bylo napraveno až usnesením LIX. valného shromáždění ČSAV v červnu 1990. Pokud šlo o rehabilitaci členů ČSAV, kteří po roce 1968 emigrovali, trvale se usadili v zahraničí a získali státní občanství jiných zemí (šlo o již zemřelého člena korespondenta A. Isačenka a dále o členy korespondenty B. Keila, J. Plívu, O. Poupu a J. Tauce), byl jim rehabilitací přiznán statut zahraničních členů ČSAV. K pokusu o nápravu starších personálních pochybení, vztahujících se k době vzniku ČSAV a k jejímu působení v padesátých a šedesátých letech, s níž se počítalo v Akčním plánu ČSAV z roku 1968, však vzhledem k velkému časovému odstupu i k nejistotě dalšího osudu sboru členů ČSAV tentokrát již nedošlo.

Daleko obtížnějším úkolem a nakonec vlastně jediným zcela nesplněným usnesením mimořádného valného shromáždění ČSAV z prosince 1989 však byla očista sboru členů ČSAV od osob, které se do něj dostaly z politické protekce nebo z jiných mimovědeckých důvodů. Již samo toto valné shromáždění svým usnesením vyzvalo tyto „nehodné“ členy ČSAV, aby uvážili vhodnost svého dalšího členství v ČSAV, a zároveň ustavilo komisi, která měla tuto otázku dále řešit. Na přímou výzvu valného shromáždění reagoval rezignací na členství v ČSAV z 20. února 1990 jediný člen, prof. JUDr. K. Laco, DrSc., který nadto vlastně ani nepatřil mezi ty, u nichž by bylo možno oprávněnost jejich členství v Akademii jednoznačně zpochybnit. Ostatní dotčení členové spoléhali na to, že platný zákon o ČSAV nenabízí žádnou schůdnou cestu, kterou by se zrušení jejich členství proti jejich vůli dalo provést, a jen nevelký počet jich po pohovorech s pověřenou komisí a pod tlakem jejích argumentů rezignaci podal (šlo o akademiky O. Hájkra a L. Hrzala a o členy korespondenty Z. Češku, I. Krempu a M. Matouše). Komise přitom uskutečnila z vlastního podnětu nebo na základě požadavků vědeckých rad pracovišť rozhovory ještě se 16 dalšími členy ČSAV, z nichž nejméně u sedmi se

jejich odchod ze sboru členů ČSAV jevil jako naprosto nepochybný, Ti však dobrovolnou rezignací na členství v ČSAV odmítli a řada dalších pozvaných členů se osobnímu jednání pod různými záminkami dlouhodobě vyhýbala. Komise, vedená akademikem M. Katětovem, se přitom ocitla pod velkým tlakem: na jedné straně se snažila pracovat s maximální korektností a opírat se pouze o jednoznačné a ověřitelné důkazy, což si i bez ohledu na různé individuální obstrukce nesporně i objektivně vyžadovalo delší čas. Na druhé straně byla komise pod neustálým tlakem Komory volených zástupců pracovišť ČSAV a jejího předsednictva, které jí s úporností hodnou lepší věci neustále vytýkaly pomalý a málo důrazný postup. Tento svůj přístup akcentovaly i předkládáním různých návrhů a požadavků, které dehonestovaly sbor členů ČSAV jako celek. Tak např. byl v orgánech Komory několikrát diskutován návrh, aby byly zcela zrušeny nebo podstatně omezeny finanční odměny členů ČSAV. Výsledkem těchto diskusí nakonec bylo, že předsednictvo KVZ bez dohody s prezidiem ČSAV odeslalo federální vládě návrh, aby odměny členů ČSAV byly sníženy na 10% dosavadní úrovně, tj. na směšných 200,- Kčs měsíčně u akademiků a 100,- Kč u členů korespondentů. Další návrhy a jednání se týkaly i možnosti úplného zrušení sboru členů ČSAV ještě před přijetím nového zákona o Akademii.

Korunu celému tomuto vývoji nasadila skutečnost, že při projednávání návrhu novely zákona o ČSAV přímo ve Federálním shromáždění došlo k tomu, že z nového znění § 12 předloženého návrhu zákona bylo vypuštěno ustanovení, podle něhož mohla být důvodem pro pozbytí členství v Akademii i skutečnost, že člen soustavně a bez náležitého důvodu neplní úkoly, vyplývající z členství v ČSAV. Právě toto ustanovení přitom mělo být do budoucna hlavním právním nástrojem pro odstranění zbývajících deformací ve složení sboru členů ČSAV.⁵ I když důsledky tohoto podezřelého zásahu byly na základě ostrých protestů ČSAV rychle odstraněny další novelou zákona č. 299/1990 Sb. ze dne 19. července 1990, byla i tato událost jednou z příčin rozhodnutí, k němuž dospělo jak prezidium ČSAV, tak i Komora volených zástupců pracovišť a které se posléze promítlo i do usnesení červnového LIX. valného shromáždění ČSAV. Toto rozhodnutí znělo, že se na základě dosavadních zkušeností zcela upouští od představy očisty či částečné reformy dosavadního sboru členů ČSAV a že úplné nápravy deformací ve složení sboru členů Akademie je možno dosáhnout pouze jeho zásadní diskontinuitní rekonstrukcí v souvislosti s novou zákonnou úpravou Akademie. Nakonec ovšem v důsledku státoprávních změn v letech 1992/1993 nedošlo ani k realizaci tohoto nového rozhodnutí.

9. Rehabilitace politicky postižených pracovníků pracovišť ČSAV

Hlavní odpovědnost za řešení rehabilitace politicky postižených pracovníků pracovišť ČSAV převzala a úspěšně naplňovala Ústřední komise pro nápravu křivd, zřízená

5 Okolnosti, za nichž k této změně došlo, nebyly ČSAV nikdy oficiálně sděleny a jejich případné bližší objasnění ponechávám příštím badatelům.

usnesením prosincového mimořádného valného shromáždění ČSAV, spolu s rehabilitačními komisemi jednotlivých pracovišť ČSAV, které spontánně vznikaly a zahajovaly svou činnost většinou již v průběhu prosince 1989. Prezidium ČSAV a předsednictvo KVZ jejich činnost sledovaly a podporovaly a v mezích daných možnostmi se staraly zejména o materiální zajištění rehabilitací.

Především byl zpracován základní přehled o politických postizích pracovníků ČSAV, k nimž ve větší či menší míře docházelo po celou dobu její existence až do roku 1989 a které vyvrcholily tzv. prověrkou třídní a politické způsobilosti v roce 1958 a zejména pak normalizačními opatřeními po roce 1968. Rozsah postihů z politických a ideologických důvodů byl v ČSAV velmi vysoký a přímo se dotknul asi 2000 osob. Tak např. jen během roku 1970 byl pracovní poměr z politických důvodů ukončen asi u tisíce pracovníků ČSAV a 547 pracovníků v tomto období emigrovalo. Z funkcí ředitelů pracovišť bylo z politických důvodů odvoláno 38 vědců. Škála postihů byla ovšem mnohem pestřejší a zahrnovala např. přeřazení na jiné pracoviště nebo na méně kvalifikovanou práci, snížení platu, dlouholetou existenční šikanu pomocí opětovného uzavírání krátkodobých termínovaných pracovních smluv, zákazy publikační činnosti a zahraničních cest, znemožňování obhajob a postupu do vyšších kvalifikačních stupňů atd. To vše vedlo nejen k těžkým a mnohdy tragickým škodám lidským a morálním, ale i k vážnému narušení kontinuity vědecké práce ČSAV, k celkovému snížení její úrovně a k téměř úplnému zániku některých společenskovědních disciplín. Napravit tyto křivdy bylo vzhledem k časovému odstupu možné již jen částečně.

V centrálním měřítku se uskutečnila především morální satisfakce postižených členů ČSAV, o níž byl podán přehled již v oddíle 8., a bývalých ředitelů pracovišť ČSAV. Rehabilitace dalších pracovníků probíhala přímo na pracovištích pod péčí tamních rehabilitačních komisí, jejichž činnost Ústřední komise pro nápravu křivd koordinovala a metodicky usměrňovala. Všem postiženým pracovníkům byly zaslány dopisy s vyjádřením omluvy a morální satisfakce, byly s nimi osobně projednány možnosti opětovného zapojení do vědecké práce nebo poskytnutí jiné pomoci, dodatečného vydání jejich publikací apod. Z centrálních zdrojů ČSAV bylo na základě odůvodněných požadavků jednotlivých pracovišť a rozhodnutí prezidia umožněno poskytnutí prostředků na opětovné přijetí 67 pracovníků a ještě větší počet dalších, kterým v tom nebránil věk a zdravotní stav, byl znovu přijat v rámci vlastních možností pracovišť. U většiny takto postižených pracovníků však již jejich návrat do pracovního poměru nebyl možný, a proto ČSAV naléhavě upozorňovala příslušné státní orgány, aby k jejich alespoň částečnému odškodnění došlo v rámci důchodového zabezpečení.

Součástí morální rehabilitace pracovníků bylo i rozhodnutí, které prezidium učinilo již počátkem roku 1990 a podle něhož byly v personální evidenci pracovníků zachovány jen personální spisy v přesném smyslu tohoto slova. Ostatní písemnosti, související s politickým hodnocením pracovníků a jejich tzv. kádrováním, byly předány pracovníkům, jichž se týkaly, nebo po dohodě s nimi zničeny.

10. Příprava zákonných úprav Československé akademie věd

Základním legislativním úkolem, který prosincové mimořádné valné shromáždění ČSAV uložilo prezidiu a své nově zřízené Komisi pro přípravu nové právní úpravy Akademie, bylo připravit a prosadit novelizaci dosavadního zákona o Československé akademii věd a schválení nových prozatímních stanov ČSAV, které by upravily uspořádání a fungování ČSAV v přechodném období do přijetí zásadně nového zákonného řešení. Tento úkol byl o to složitější, že v přechodném období, jehož trvání se tehdy odhadovalo na 1–2 roky a ve skutečnosti se pak protáhlo na tři roky, musela ČSAV i nadále fungovat jako složitá symbióza různorodých složek. Tvořil ji tehdy sbor členů ČSAV jako federální učené společnosti, dále soustava pracovišť ČSAV na území České republiky a konečně asymetrická Slovenská akademie věd, jejíž stávající postavení bylo také dlouhodobě evidentně neudržitelné.

Na plnění prvního z těchto úkolů, který byl pracovně označen jako „malá novela“ **zákona o ČSAV**, se začalo pracovat doslova druhý den po prosincovém valném shromáždění a tato práce byla v pověřené komisi, prezidiu ČSAV i v předsednictvu KVZ dokončena během pouhého měsíce. Přitom byl výsledný text zpracované novely oproti původním předpokladům mnohem rozsáhlejší a hlubší. Dne 26. ledna 1990 byl návrh zákona, kterým se mění a doplňuje zákon o Československé akademii věd, rozeslán do mezirezortního připomínkového řízení a po úspěšném vypořádání jeho výsledků byl 26. února 1990 předložen federální vládě. Zde však došlo v tehdejší úřednickém aparátu vlády k určitým obtížím a průtahům, které vyplývaly především z celkem racionálního sporu mezi maximálním uplatněním demokratických a samosprávných prvků v postavení, uspořádání a činnosti ČSAV, o něž usilovali autoři návrhu, a snahou vlády zachovat si i do budoucna nad činností a hospodařením ČSAV účinnou kontrolu. Svou roli však zde nepochybně sehrála i nechuť a zdržovací manévry některých příslušníků starých mocenských struktur. Řešení těchto problémů zabralo téměř šest týdnů vzácného času, a tak bylo konečné znění návrhu zákona schváleno vládou teprve jejím usnesením č. 233 z 5. dubna 1990. Samotný zákon byl pod č. 164/1990 Sb. schválen Federálním shromážděním 7. května 1990 a nabyl účinnosti 10. května 1990. Důležitý, avšak v praxi nakonec již nevyužitý doplněk § 12, o němž bylo podrobněji pojednáno již v oddílu 9., byl na základě protestů ČSAV do zákona dodatečně doplněn již zmíněným zákonem č. 299/1990 Sb. z 19. července 1990.⁶

Hlavní změny, které přinesla novelizace zákona o Československé akademii věd, lze stručně charakterizovat takto:

- Byla zcela vypuštěna preambule zákona, která neměla žádný legislativní význam a nadto nevyhovovala z věcného ani ideového hlediska.
- V § 2 byly nově formulovány úkoly ČSAV tak, aby to odpovídalo současným potřebám a možnostem. Zároveň z něj byla odstraněna všechna ustanovení, která kon-

6 Úplné znění novelizovaného zákona o Československé akademii věd, platného od května resp. od července 1990 do 31. prosince 1992, je uveřejněno v příloze 1.

struovala privilegované postavení ČSAV vůči vysokým školám a jiným složkám naší výzkumné základny.

- Bylo stanoveno, že jmenování nových členů ČSAV a zbavování členství v ČSAV je možné pouze na základě návrhu valného shromáždění ČSAV.
- Zásadně se změnil název a struktura valného shromáždění. Tento orgán se vrátil ke svému původnímu názvu *valné shromáždění ČSAV* a napříště jej tvořily dvě rovnoprávné komory – Sbor členů ČSAV a Komora zástupců zvolených na pracovištích ČSAV.
- Další podstatná změna se týkala složení a vytváření prezidia ČSAV jako stálého řídicího orgánu Akademie. Kolem textu ustanovení, zabývajícího se touto problematikou, vznikly největší spory a nepodařilo se jej prosadit do zákona ve znění, které ČSAV původně navrhovala. Byly však zachovány hlavní požadované principy, spočívající v tom, že prezidium se bude napříště skládat jak ze členů ČSAV, tak i z volených zástupců pracovišť ČSAV a že jeho jmenování vládou je podmíněno předchozí demokratickou volbou ve valném shromáždění ČSAV, resp. u slovenských zástupců v Rade vedcov SAV. Nově byla upravena i odpovědnost prezidia vůči vládě a vzhledem k provizornímu rázu celé této úpravy byla záměrně ponechána otevřená délka jeho funkčního období.
- Stručným doplněním zákona byla legalizována existence a úloha vědeckých rad pracovišť ČSAV.
- Byla zrušena zákonná povinnost vědeckých pracovníků ČSAV uzavírat pracovní poměr pouze na dobu určitou, nejdéle na pět let, která byla minulým režimem hrubě politicky zneužívána.
- V zájmu urychleného dokončení přechodné právní úpravy bylo v souladu s usnesením prosincového mimořádného valného shromáždění ČSAV stanoveno, že nové prozatímní stanovy ČSAV schválí federální vláda na návrh předsedy ČSAV.
- A konečně byl prozatímní charakter současné právní úpravy zajištěn tím, že účinnost schváleného zákona byla jako nejzazším termínem omezena dnem 31. prosince 1992, který – aniž by to tehdy kdo tušil – byl vzhledem k dalšímu vývoji státoprávního uspořádání Československa stanoven vskutku věštecky.

Ihned po dokončení vnitřních prací na „malé novele“ zákona, tedy od února 1990, začaly pověřená komise valného shromáždění, prezidium ČSAV a předsednictvo KVZ intenzivně pracovat na návrhu nových **prozatímních stanov ČSAV** tak, aby tento návrh mohl být ihned po schválení novelizace zákona rozeslán do mezirezortního připomínkového řízení a poté předložen vládě. Tento úkol se podařilo splnit. Vedlejším pozitivním důsledkem průtahů v projednávání novelizace zákona přitom byla skutečnost, že propracování návrhu stanov bylo možno věnovat mnohem více času a péče, než se původně předpokládalo, a že i tento návrh byl připraven pečlivě a kvalitně. Nové prozatímní stanovy ČSAV byly schváleny usnesením federální vlády ČSFR č. 553 z 16. srpna 1990 a jejich platnost pak byla dalším vládním usnesením č. 795

z 31. října 1991 prodloužena rovněž až do 31. prosince 1992. Prozatímní stanovy podrobněji rozpracovávaly dosavadní i novelizovaná ustanovení zákona o ČSAV, např. práva a povinnosti členů ČSAV a volených zástupců pracovišť ČSAV, kompetenci a způsob práce jednotlivých řídicích orgánů ČSAV a jejich funkcionářů, postavení a úkoly vědeckých rad a ředitelů pracovišť ČSAV apod. Zvláště velký praktický význam pro úspěšné fungování ČSAV v další fázi přechodného období však mělo jejich ustanovení o zřízení **Výboru prezidia pro řízení pracovišť ČSAV**, kterému prezidium napříště svěřilo výkon svých kompetencí při řízení soustavy pracovišť ČSAV a který se tak stal jakýmsi předobrazem a zárodkem budoucího stálého řídicího orgánu Akademie věd České republiky. Výbor prezidia pro řízení pracovišť ČSAV, který brzy po svém vzniku získal stručnější poloironickou přezdívku „Výbor pro veřejné blaho“, tvořilo 12 členů prezidia ČSAV z řad volených zástupců pracovišť a 3 další členové prezidia z řad členů ČSAV, kteří byli zároveň zaměstnanci pracovišť ČSAV. Jeho intenzivní práce během dalších měsíců přechodného období a pak i po vzniku Akademie věd ČR, jejíž Akademickou radu v lednu a únoru 1993 dočasně nahrazoval, sehrála velice významnou roli při další transformaci ČSAV a při přípravě zřízení Akademie věd ČR jako nového národního výzkumného centra.

Jako doplněk a svého druhu protiváha tohoto výboru byl podle nových stanov vytvořen paritní **Výbor prezidia ČSAV a předsednictva SAV pro společné otázky**, který měl předběžně projednávat problémy federální povahy a předkládat je se svým stanoviskem prezidiu. Vzhledem k obecnému státoprávnímu vývoji, který brzy nabral kurs směřující k rozdělení společného státu, se však aktivita tohoto výboru příliš nerozvinula. Důsledně však bylo dodržováno s tím související protimajorizační pravidlo jednání prezidia, podle něhož mohlo být usnesení prezidia v otázkách společného zájmu přijato pouze tehdy, hlasovala-li pro ně jak většina přítomných členů prezidia působících v České republice, tak i většina přítomných členů působících ve Slovenské republice.

Souběžně s uvedenými spěšnými úkoly se v Komisi pro přípravu nové právní úpravy ČSAV pracovalo i na **přípravě zásad nových zákonů o akademiích věd** a diskuse o těchto zásadách stále intenzivněji probíhala i v prezidiu ČSAV a v plénu i předsednictvu Komory volených zástupců pracovišť ČSAV. Vycházelo se přitom jak z koncepčních doporučení, obsažených již v usnesení prosincového mimořádného valného shromáždění ČSAV, tak i z nových skutečností, které se objevily v průběhu prvního pololetí 1990, jako byly vývojové tendence celkového státoprávního uspořádání Československa, měnící se názory na celkový model uspořádání a financování vědy a výzkumu, vyhraňující se stanoviska slovenské vědecké reprezentace atd. Komise dokončila svou práci na návrzích zásad nových zákonů k 31. květnu 1990, kdy tyto návrhy předložila ve dvou variantách prezidiu ČSAV. Jejich další projednávání, veřejné posouzení a konečná příprava však spadají již do další etapy transformace ČSAV.

11. Aktuální otázky výzkumné činnosti ČSAV

Rušný a vzrušený průběh demokratické transformace ČSAV, přinášející každým dnem nové změny strukturální, organizační i personální, měl samozřejmě ve větší či menší míře značný přímý i nepřímý dopad i na zaměření, kontinuitu a intenzitu vědecké činnosti pracovišť ČSAV. Největší byl tento dopad samozřejmě na pracovištích společenských a humanitních věd, ale k hlubokým změnám nejrozmanitější povahy došlo i na všech pracovištích přírodovědných a technických. Samy řídicí orgány ČSAV – prezidium ČSAV a předsednictvo KVZ – se však v tomto období vlastní problematice výzkumné činnosti ČSAV věnovaly jen ve velmi omezeném rozsahu.

V dubnu 1990 se prezidium ČSAV ještě naposled zabývalo dosud formálně platným státním plánem základního výzkumu a vyjádřilo se k jeho zpřesnění na rok 1990, což bylo v dřívějších letech pokládáno za velmi důležité a závazné. Nyní však prezidium zdůraznilo, že dosavadní státní plán je – až do přijetí budoucích zásadních rozhodnutí – třeba pokládat pouze za nezávaznou orientační pomůcku pro další řídicí činnost ředitelů a vědeckých rad pracovišť. Přesto byly „pro pořádek“ v jeho znění ještě provedeny zásadní úpravy v oblasti společenských a humanitních věd, kde se v důsledku probíhajících společenských a politických změn stalo bezpředmětnými a bylo zrušeno 29 hlavních plánovaných úkolů, obsah řady dalších úkolů byl modifikován a do plánu bylo doplněno 11 úkolů nových. Bylo též rozhodnuto, aby o novém přístupu ke státnímu plánu základního výzkumu byly informovány i vysoké školy a další výzkumné instituce, které se na něm dosud podílely, a aby se zainteresované subjekty mezi sebou samostatně dohodly o dalším postupu výzkumných prací.

Vlastní iniciativní aktivitou, směřující k řešení aktuálních problémů a potřeb pracovišť ČSAV v oblasti výzkumu, se mělo stát vydání tzv. pravidel pro vědecko-realizační činnost pracovišť ČSAV. Tato pravidla měla umožnit pracovištím, aby mimo svůj vlastní probíhající výzkum řešila na zakázku i další úkoly aplikovaného výzkumu a vývoje a získávala tím pro svou činnost mimořádné prostředky. Námětem se několikrát zabývalo prezidium ČSAV a projednával se i s Ministerstvem financí a Státní komisí pro vědeckotechnický rozvoj a investice. Nakonec se však ukázalo, že námět v tehdejší nejasné právní a ekonomické situaci naráží na tolik překážek a problémů, že se od jeho realizace upustilo.

Zbývající činnost v této oblasti se omezila pouze na zpracování zpráv, které si od ČSAV vyžádala vláda nebo jež vyplývalo ze stanov ČSAV. Byla to jednak zpráva o významných výsledcích výzkumné činnosti ČSAV a SAV a hlavních směrech jejich další práce, o jejíž předložení požádal ČSAV počátkem roku 1990 tehdejší místopředseda vlády Reichl, a jednak pravidelná výroční zpráva o činnosti ČSAV a SAV za rok 1989. Obě tyto zprávy byly nakonec využity pouze k informačním a popularizačním účelům. Výroční zpráva nebyla tentokrát vzhledem k výjimečnosti situace ani oficiálně předložena vládě a valnému shromáždění ČSAV. Stejně tak bylo zatím upuštěno od pravidelného udělování odměn za významné vědecké výsledky s tím, že o této věci případně dodatečně rozhodne až nově ustavený Výbor prezidia pro řízení pracovišť ČSAV.

12. Transformace ediční činnosti ČSAV

Ediční rada ČSAV byla jedním z prvních nově zformovaných pomocných orgánů prezidia ČSAV, který se od počátku velmi aktivně pustil do práce na odstraňování křivd, k nimž došlo v oblasti ediční činnosti ČSAV v období tzv. normalizace. Podařilo se jí podchytit více než 80 případů vědeckých publikací, které byly po roce 1969 z politických důvodů zamítnuty, nevydány a v některých případech i zničeny, nehledě na již nezjistitelný počet prací, které v tehdejší situaci ani nemohly být předloženy ke schválení. Autorům těchto prací bylo vesměs vysloveno politování a omluva a jejich práce, pokud zůstaly i po uplynutí doby aktuální a hodnotné nebo byly nově upraveny, byly zařazeny do edičního programu a postupně vydávány. Jedním z prvních takových počínů bylo i nové oficiální vydání proslulé Černé knihy z roku 1968. Zároveň bylo pozastaveno vydání řady již dříve schválených nebo rozpracovaných publikací, které vzhledem k probíhajícím společenským a politickým změnám přestaly být aktuální anebo jejichž vědecká úroveň se jevila jako pochybná. V oblasti časopisecké produkce byl potvrzen zájem ČSAV na dalším vydávání časopisu *Vesmír* a v Nakladatelství ČSAV Academia se připravovalo i vydávání nového vědecko-politického časopisu *Přítomnost*, k němuž však později z ekonomických důvodů nedošlo. Tato počáteční aktivita však bohužel brzy opadla vzhledem k tomu, že akademik J. Macek na další vedení tohoto pracovního úseku rezignoval jednak ze zdravotních důvodů a jednak i v důsledku konfliktů s některými odpovědnými pracovníky Úřadu prezidia ČSAV.

Již v této době se v oblasti ediční činnosti ČSAV začaly také objevovat i zcela nové vážné problémy finanční a technické, související zejména s prudkým růstem finančních nákladů na vydávání periodických i neperiodických publikací. Brzy se tedy ukázalo, že pro další zachování vědecké ediční činnosti bude třeba do budoucna zcela přebudovat koncepci činnosti a zejména ekonomické fungování Nakladatelství ČSAV Academia.

13. Spolupráce s vysokými školami a výchova vědeckých pracovníků

První krok k nápravě dřívějších deformovaných vztahů mezi ČSAV a vysokými školami byl, jak již bylo uvedeno, uskutečněn tím, že usnesením mimořádného valného shromáždění ČSAV z prosince 1989 a pak s plnou právní účinností novelizací zákona o ČSAV se ČSAV z vlastní iniciativy zřekla svého dřívějšího formálně nadřazeného vztahu vůči vysokým školám a dalším výzkumným institucím, který s různými modifikacemi trval už od jejího vzniku v roce 1952. Ani tento krok ovšem v prvních měsících po listopadu 1989 nezabránil četným útokům na postavení a samu existenci ČSAV ze strany některých vysokoškolských funkcionářů, jež pramenily z dlouhodobě působících pocitů nedůvěry a odcizení mezi oběma institucemi, které vznikly již v padesátých letech dvacátého století.

Na druhé straně však vlastní konkrétní partnerská spolupráce mezi ústavu ČSAV a vysokými školami ve výzkumné i pedagogické oblasti mohla navázat na řadu dobrých

zkušeností z minulosti a začala se již v prvním pololetí 1990 dále pozitivně vyvíjet. Přispěla k tomu i společná výzva prezidia ČSAV a předsednictva KVZ z 24. dubna 1990 a pozdější obdobná výzva ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, které se týkaly zapojování pracovníků ČSAV do vědeckých rad a dalších orgánů vysokých škol, pedagogického působení pracovníků ČSAV na vysokých školách i přímé spolupráce ve výzkumu, při využívání přístrojového vybavení atd. Tyto obecné výzvy, které se na obou stranách setkaly s příznivou odezvou, byly pak konkretizovány i novou „vzorovou“ dohodou o spolupráci mezi Univerzitou Karlovou a ČSAV, která byla podepsána 24. května 1990.

ČSAV v tomto období i nadále působila jako ústřední orgán státní správy pro oblast výchovy vědeckých pracovníků. V rámci této své funkce provedla již v lednu 1990 podstatnou úpravu vyhlášky o výchově nových vědeckých pracovníků a o studijních pobytech, již se v rámci vědecké aspirantury mj. rušilo studium marxismu-leninismu a povinné studium ruštiny, jež bylo nahrazeno studiem dvou světových jazyků podle přání aspiranta. Byla též provedena řada změn ve struktuře studovaných vědních oborů, a to samozřejmě především v oblasti filozofie, ekonomie, historie a věd o umění. Bez problémů bylo dohodnuto i vytvoření společné návrhové skupiny pro záležitosti vědecké výchovy a vědeckých hodností a Poradní komise MŠMT a ČSAV pro otázky společného zájmu v oblasti vědy a přípravy vědeckých pracovníků.

Složitější situace však v této oblasti vznikla při přípravě nového vysokoškolského zákona, kde došlo k řadě konfliktů hlavně v souvislosti s tím, že část vysokoškolské veřejnosti prosazovala již tehdy uplatnění monopolu vysokých škol při uskutečňování vědecké přípravy i při udělování příslušných titulů. Nakonec se tato otázka na několik příštích let vyřešila kompromisem, kdy vysokým školám bylo nově přiznáno právo uskutečňovat tzv. postgraduální vědeckou výchovu zakončenou udělením nového titulu Dr., ale současně dále dočasně existovala i vědecká aspirantura podle dosavadních předpisů včetně udělování titulů kandidáta a doktora věd.

14. Problémy mezinárodní vědecké spolupráce

Nedostatečný kontakt se světovou vědou a politicky deformovaná koncepce mezinárodní vědecké spolupráce patřily nepochybně k nejvýznamnějším problémům české vědy jako celku a byly i jednou z hlavních brzd zvyšování úrovně výzkumné činnosti ČSAV. Překonání těchto problémů však bylo z řady důvodů velmi složitým a dlouhodobějším úkolem, v jehož plnění se v prvním pololetí roku 1990 podařilo uskutečnit jen první krůčky.

Protože plán zahraničních vědeckých styků na rok 1990 byl sestaven a schválen ještě dřívějším vedením ČSAV, byla prvním úkolem jeho revize s cílem vyřadit z něj akce, které v nových společenských podmínkách pozbyly významu nebo se jevíly jako neefektivní a příliš nákladné, a využít takto ušetřené prostředky co nejprospěšnějším způsobem. Tohoto úkolu se z pověření prezidia a předsednictva KVZ úspěšně zhostily

nově ustavené vědecké rady pracovišť. Druhým zásadním opatřením byla delimitace naprosté většiny finančních prostředků určených na zahraniční styky v roce 1990 do přímé kompetence jednotlivých pracovišť, kterou ovšem bylo vzhledem k časové tísní nutno provést nepříliš šťastným lineárním způsobem. Nadto byla tato částka, počítaná tehdy ještě v tzv. devizových korunách, velmi malá, což bylo jen zčásti napraveno tím, že byla posílena o 2 miliony devizových korun z dřívějších zisků Nakladatelství ČSAV Academia. A posledním důležitým krokem v této oblasti bylo zahájení rekonstrukce struktury i personálního složení československých národních komitétů mezinárodních vědeckých organizací, o níž rozhodlo prezidium ČSAV v březnu 1990. Do konce prvního pololetí 1990 bylo v rámci této akce jmenováno nové složení několika národních vědeckých komitétů, mezi nimi i důležitého komitétu pro program UNESCO Člověk a biosféra (MAB). Přistoupilo se též k přehodnocování relativně velmi finančně náročné československé účasti na činnosti Spojeného ústavu jaderných výzkumů v Dubně a naopak k navázání prvních orientačních kontaktů s Evropským střediskem pro jaderný výzkum CERN v Ženevě.

Pro celkové systémové řešení zahraničních styků a mezinárodní vědecké spolupráce, odpovídající novým podmínkám a možnostem, však v tomto období ještě nebyl dostatek sil, prostředků ani informací a tento úkol čekal na příští vedení ČSAV a zejména na nově rekonstruovanou Radu prezidia ČSAV pro mezinárodní vědeckou spolupráci.

15. Řešení aktuální ekonomické situace ČSAV

Jednou z prvních vážných obtíží, jimž musely čelit nově ustavené řídicí orgány ČSAV, bylo neprodlené snížení finanční podpory ČSAV ze strany státu, k němuž došlo při novém zpracování státního rozpočtu na rok 1990. Již ustavující zasedání nového prezidia ČSAV 10. ledna 1990 se seznámilo s dopisem federálního ministra financí V. Klause, který na očekávané snížení výdajů rozpočtové kapitoly ČSAV upozorňoval a zároveň vyzýval ČSAV k hledání cest, které by vedly ke zvýšení jejích příjmů z jiných zdrojů. Jak však ukázal již zmíněný neúspěšný pokus o rozvinutí tzv. vědecko-realizační činnosti pracovišť ČSAV, poskytovalo tehdejší velmi svázané právní a ekonomické postavení ČSAV jako souboru tzv. rozpočtových organizací za celkové nepřehledné a chaotické ekonomické situace země k nalezení takových cest jen minimální možnosti a nakonec jí ani neumožnilo naplnit náročně stanovené rozpočtové příjmy.

A tak prezidiu ČSAV a předsednictvu KVZ i přes řadu námitek a protestů nakonec nezbylo než se smířit se snížením rozpočtových prostředků a hledat potřebná omezení a úspory ve vlastní činnosti. V bouřlivých diskusích o způsobu zajištění těchto úspor se orgánům KVZ ani prezidiu nepodařilo nalézt jiné než mechanické lineární řešení. Neinvestiční prostředky všech vědeckých pracovišť pro rok 1990 byly sníženy o 10% a podle tohoto klíče byl stanoven i nepřekročitelný limit mzdových prostředků, což samozřejmě vyvolalo na většině pracovišť nutnost snížit stavy zaměstnanců. Snížení prostředků pro

společná pracoviště ČSAV bylo ještě o 20–30% přísnější. Obdobnou redukci bylo nutno provést i v prostředcích investičních, při jejichž omezování se navíc již na obzoru rýsovala budoucí povinnost ČSAV, aby část objektů, které dosud používala, vrátila církvím a jiným původním vlastníkům. Proto prezidium mimo jiné rozhodlo o zastavení přípravy všech investičních akcí, které byly schváleny bývalým vedením ČSAV, s tím, že o využití takto ušetřených prostředků bude rozhodnuto dodatečně po alespoň částečném vyjasnění situace. Další úspory byly hledány i v přezkoumání tzv. osobních platů a povolených kvalifikačních výjimek na pracovištích ČSAV (v Úřadu prezidia ČSAV byly osobní platy zcela zrušeny), dále v omezení či zrušení některých speciálně účelově vázaných skupin prostředků, v přezkoumání další existence a fungování Domů vědeckých pracovníků, v jednání o poskytnutí zvláštní účelové podpory na údržbu památkových objektů v péči ČSAV atd.

Ke všem těmto již tak vypjatým a citlivým objektivním problémům se při jednání o rozpočtu ČSAV na rok 1990 navíc ještě připojil nejhorší konflikt, k němuž za celé „dvojvládí“ v ČSAV došlo a v němž na jedné straně stálo plénum a předsednictvo KVZ a na druhé vědecký sekretář ČSAV K. Martínek a ekonomický odbor Úřadu prezidia ČSAV. Po věcné stránce se sice ve skutečnosti nic vážného nestalo, ale hrozivý spor vznikl i kvůli hrubému, byť neúmyslnému formálnímu pochybení. V minulosti totiž platilo, že ukazatele navrhovaného rozpočtu kapitoly ČSAV byly sice samozřejmě projednávány a schvalovány prezidiem, ale konečnou podobu návrhu rozpočtu v předepsané sestavě a formální úpravě již vyhotovoval pouze řídicí aparát, kolektivním řídicím orgánům nebyla předkládána a příslušným státním orgánům ji se svým podpisem odesílal vědecký sekretář. Tento po dlouhá léta zavedený postup byl bez vědomí členů a funkcionářů KVZ dodržen i tentokrát a konečná podoba navrhovaného redukováného rozpočtu ČSAV na rok 1990 byla zaslána přímo do Federálního shromáždění, kde se o ní členové předsednictva KVZ teprve ex post dověděli. To pochopitelně vyvolalo velmi bouřlivou kritickou reakci, která se uklidnila teprve po několikanásobném jednání a vysvětlování; pozice a vztahy některých zúčastněných funkcionářů i vedoucích zaměstnanců tím však byly ovlivněny již natrvalo.

16. Příprava nového celostátního uspořádání a financování vědy

Již z usnesení mimořádného valného shromáždění ČSAV z prosince 1989 bylo patrné správné pochopení toho, že úspěšná demokratická transformace ČSAV a další rozvoj její činnosti budou v rozhodující míře podmíněny nejen jejími vlastními vnitřními opatřeními, ale i změnami vnějších podmínek její činnosti, zvláště důsledným prosazením principu svobody vědeckého bádání, demokratickou přestavbou celého našeho vědeckého života a uplatněním nového systému financování vědy, výzkumu a technického rozvoje s využitím progresivních zkušeností nejvyspělejších demokratických zemí. Aby se ČSAV mohla na naplňování těchto cílů již od počátku aktivně podílet, zřídilo ustavující zasedání prezidia ČSAV 10. ledna 1990 interní komisi ČSAV pro vědu a výzkum

v ČSSR, složenou z členů ČSAV i volených zástupců pracovišť ČSAV, která začala již od prvních dnů své existence vyvíjet intenzivní činnost, navazovat kontakty s ostatními zúčastněnými institucemi a uskutečňovat s nimi společné předběžné diskuse. Na práci této komise se zvláště aktivně podíleli volení zástupci pracovišť ČSAV M. Straškraba, B. Velický a P. Vlasák, kteří se ve svých úvahách a návrzích mohli opřít i o poměrně dobré znalosti této problematiky z vědecky vyspělých evropských zemí.

První reprezentativní společné jednání o budoucím uspořádání vědy a výzkumu se uskutečnilo ve dnech 12.–15. února 1990 ve Smolenicích pod názvem Kolokvium o vědě a vzdělávání. Zúčastnili se jej zástupci ČSAV a SAV, českých a slovenských vysokých škol a některých rezortních výzkumných ústavů, dále představitelé Státní komise pro vědeckotechnický rozvoj a investice, ministerstev školství a dalších rezortů obou republik a jako zahraniční hosté i vědci ze NSR, Rakouska, USA a Maďarska. Protože jsem se sám tohoto jednání nezúčastnil, dovoluji si informaci o jeho průběhu a výsledcích citovat z článku dvou jeho přímých účastníků.

Zde vznikl, na základě předchozího důkladného rozboru situace v řadě zahraničních zemí (vedle výše jmenovaných např. i Itálie a Francie), návrh systému organizace a zabezpečování vědy v Československu, který později vešel ve známost jako tzv. „smolenický model“. Jeho nejdůležitější zásady jsou:

- *Ozdravit vědu a proces vzdělávání v ČSFR. Výchova a vzdělávání jsou integrální součástí vědy jak na vysokých školách, tak i na ostatních vědeckých pracovištích.*
- *Věda je součástí kultury národa, a musí být proto materiálně zabezpečována státem při současném zaručení svobody, potřebné autonomie a samoregulace vědeckého bádání.*
- *Věda tvoří autonomní, otevřený, flexibilní a časově variabilní systém se specifickým způsobem hmotného zabezpečení, koordinace a hodnocení.*
- *Hmotné zabezpečení vědecké práce je založeno na společenských prostředcích rozdělovaných samosprávným způsobem a probíhá ve dvou složkách, institucionální a grantové. Tento systém zabezpečuje samoregulační funkci zejména zpětnou vazbou mezi kvalitou vědecké práce a výší poskytované podpory, s nezávislým systémem hodnocení, napojeným na světovou vědeckou komunitu a uplatňujícím zároveň zájmy společnosti.*
- *Způsob hmotného zabezpečení, ale ve své podstatě i řízení vědy vychází ze zásady vytvoření **Federálního fondu pro vědu** jako finančního zdroje spravovaného orgánem, složeným ze sboru volených zástupců vědecké obce včetně zahraničních vědců a delegovaných reprezentantů veřejnosti, kultury, státní správy a hospodářské sféry. Celkové prostředky fondu budou děleny na federální složku grantovou a složky institucionální, které budou posilovány také z republikových zdrojů. Ani v jednom případě se nevylučuje souběžné financování i z dalších zdrojů. Granty budou různého druhu, mimo badatelských i edukativní a stimulační. Grantový systém bude podporovat nové nebo zanedbané oblasti vhodným uplatňováním preferencí.*

- *Cíle, postavení a uspořádání vědy ve společnosti je nutné zakotvit do článků nové ústavy a dále do zákona s pracovním názvem „Zákon o vědě“, který by vznikl mimo připravované zákony o vysokých školách a akademiích věd.⁷*

Zásady tohoto modelu byly rychle a příznivě přijaty v celé vědecké obci a prezidium ČSAV na jejich základě schválilo po projednání v předsednictvu KVZ již 7. března 1990 vlastní návrh na budoucí uspořádání a zabezpečení vědy v československé společnosti, který byl zaslán příslušnému místopředsedovi federální vlády.

Podle mnohokrát potvrzeného pravidla, že ďábel se skrývá v detailech, se však počáteční názorová jednota začala rychle tříštit a rozpadat, vynořovaly se stále nové skupinové zájmy a jiné očekávané i neočekávané obtíže. Vysoké školy, jak již bylo uvedeno v jiné souvislosti, usilovaly ve své nové zákonné úpravě o získání monopolního postavení ve vědecké výchově a část vysokoškolské veřejnosti dokonce požadovala pronikavou redukci či úplnou likvidaci Československé akademie věd pod záminkou, že jde o „sovětského mastodonta“. Rychle se měnily a vyvíjely názory na budoucí státoprávní uspořádání ČSFR, což i v oblasti vědy vyvolalo tendenci k dezintegraci a ke vzniku dvou zcela samostatně financovaných a řízených vědeckých komunit. Staré řídicí struktury ve Státní komisi pro vědeckotechnický rozvoj, na federálním ministerstvu financí a v dalších institucích se nejprve stavěly proti jakýmkoli změnám dosavadního systému řízení a financování vědy, výzkumu a vývoje a později přicházely s řadou variantních návrhů na vytvoření jednotného fondu pro vědu a techniku, který by byl případně vnitřně členěný. To naopak odmítaly akademie věd a vysoké školy, které v duchu tzv. smolenického modelu setrvaly na oddělených systémech uspořádání a financování vědy a technologického rozvoje.

K novému ujasnění situace a překonání vzniklých rozporů se ČSAV pokusila dohodnout na 27. dubna 1990 společné setkání všech zúčastněných stran, které se však neuskutečnilo s odvoláním na to, že projednávané problémy je nutno nejprve ujasnit na úrovni obou republik. A tak se poslední společné jednání v prvním pololetí 1990 konalo až 25. května 1990 a mohlo pouze konstatovat, že k žádnému reálnému pokroku v uskutečňování tzv. smolenického modelu zatím nedošlo. Navíc zde byl ještě předložen koncepčně zcela nový návrh federální vlády, aby celá oblast vědy byla převedena do správy republik a začleněna do působnosti republikových ministerstev pro školství a vědu. Ke znepokojujícímu neujasněnému stavu celostátního uspořádání a financování vědy se pak samozřejmě vyjádřilo červnové LIX. valné shromáždění ČSAV jak ve svém usnesení, tak i ve zvláštním veřejném prohlášení *O budoucnost naší vědy*. Tehdy ovšem ještě nikdo nemohl tušit, jak dlouho, složitě a problematicky se bude situace v této oblasti dále vyvíjet a kolik zásadních otázek v ní zůstane otevřeno ještě po uplynutí dalších dvaceti let.

7 STRAŠKRABA, Milan, VLASÁK, Pavel. Koncepce budoucího uspořádání vědy v ČSFR (vývoj tzv. „smolenického modelu“). In: Bulletin Československé akademie věd, 1990, roč. 36, č. 15–16, s. 4–5.

17. Příprava a průběh LIX. valného shromáždění ČSAV

Příprava LIX. valného shromáždění ČSAV, které se stalo dalším mezníkem probíhající zásadní transformace ČSAV, byla zahájena již v únoru 1990 na 3. a 4. zasedání prezidia ČSAV i na souběžných jednáních předsednictva KVZ. Pozornost obou orgánů v této fázi příprav poutalo především hledání optimální struktury budoucího prezidia ČSAV, která musela – jak již bylo uvedeno – reflektovat mimořádně složitou strukturu tří různorodých složek, přechodně sloučených v rámci tehdejší ČSAV, tedy tradičního a jen nepatrně pozměněného celostátního („federálního“) sboru členů ČSAV, dále soustavy pracovišť ČSAV, fungující výlučně na území České republiky a reprezentované Komorou volených zástupců pracovišť, a konečně fakticky již zcela samostatné Slovenské akademie věd s vlastním sborem členů, v jejímž čele dočasně stála Rada vedcov SAV.

Výzvu k navrhování kandidátů na členství v novém prezidiu ČSAV z řad členů ČSAV a volených zástupců pracovišť ČSAV vydaly prezidium ČSAV a předsednictvo KVZ již 26. února 1990. Konečné dohody o budoucím složení prezidia bylo však po zvážení různých variant dosaženo až v březnu 1990. Bylo stanoveno, že prezidium bude tvořit 8 českých členů ČSAV, k jejichž kandidátce se vyjádří prezidium a Koordinační skupina členů ČSAV, dále 12 volených zástupců pracovišť ČSAV, které navrhne plénum Komory volených zástupců pracovišť ČSAV, a 6 slovenských představitelů, které samostatně zvolí Rada vedcov SAV. Takto sestavená kandidátka (s výjimkou slovenské části) byla pak po projednání v pověřené pracovní skupině a po vyjádření všech uvedených institucí schválena prezidiem ČSAV 30. května 1990.

O vlastním svolání LIX. valného shromáždění ČSAV na dny 26. a 27. června 1990 a o návrhu jeho programu rozhodlo prezidium ČSAV na svém 10. zasedání 16. května 1990. Jako hlavní body programu bylo doporučeno projednat přesná procedurální pravidla pro jednání valného shromáždění a správné provedení voleb (což bylo vzhledem k novému složení valného shromáždění a absenci platných prozatímních stanov ČSAV obzvláště důležité), dále zprávu o plnění usnesení mimořádného valného shromáždění ČSAV z prosince 1989 a o činnosti prezidia ČSAV, zprávu o činnosti předsednictva KVZ, zprávu o činnosti pracovních komisí, ustavených prosincovým valným shromážděním, jakož i o činnosti prezidiem zřízené interní komise ČSAV pro vědu a výzkum v ČSFR, a konečně provést volbu členů nového prezidia ČSAV z řad českých členů ČSAV a volených zástupců pracovišť ČSAV.

Poslední kontrolu přípravy valného shromáždění provedlo prezidium 20. června 1990. Při ní bylo mj. konstatováno, že k návrhu kandidátky nového prezidia, který byl předběžně rozeslán k posouzení, nedošly žádné připomínky, které by si vyžadovaly jeho změnu. Bylo též schváleno konečné znění tezí zprávy o plnění usnesení prosincového mimořádného valného shromáždění ČSAV a o činnosti prezidia ČSAV.

Ještě na poslední chvíli před zahájením valného shromáždění 27. června 1990 se však mimořádně sešlo kompletní předsednictvo KVZ a rozhodlo se navrhnout přímo valnému shromáždění změnu volební procedury při volbě kandidáta na nového předsedu

ČSAV i osobu akademika O. Wichterleho jako jediného kandidáta na tuto funkci. Tento návrh se posléze ukázal jako velmi šťastný a rozumný a bylo jen škoda, že způsob jeho předložení a projednání byl – stejně jako u některých dalších iniciativ předsednictva KVZ – poněkud „partyzánský“.

Vlastní jednání valného shromáždění zahájil 27. června dopoledne akademik M. Katětov, který připomenul, že valné shromáždění se po 27 letech znovu schází pod „staronovým“ názvem *valné shromáždění ČSAV* a vůbec poprvé ve své přechodné, ale zcela oficiální dvoukomorové podobě, tentokrát již řádně právně zakotvené novelou zákona o ČSAV. Vedle řádných účastníků zasedání, jichž se sešlo celkem 470 (219 členů ČSAV, tj. 72,3% z celkového počtu 303, a 251 volených zástupců pracovišť ČSAV, tj. 79,8% z celkového počtu 313), uvítal M. Katětov jako hosty zejména nově jmenované či potvrzené ředitele všech pracovišť ČSAV, předsedy nově konstituovaných vědeckých rad pracovišť ČSAV a předsedy oborových vědeckých společností přidružených k ČSAV.

Program jednání valného shromáždění, navržený prezidiem ČSAV, byl schválen s tím, že volba nového prezidia byla předsunuta na jedno z prvních míst, aby byl dostatek času na řádné sečtení poměrně velkého množství hlasů a na případná další kola voleb. Dále bylo do programu na doporučení předsednictva KVZ doplněno projednání jeho návrhu na vydání provolání valného shromáždění *O budoucnost naší vědy*.

Poněkud vzrušenější situace nastala při následujícím důležitém jednání o **jednaci a volební proceduře valného shromáždění**. Zde totiž vystoupil dr. Z. Brandl s těsně předtím přijatým návrhem předsednictva KVZ, aby z voleb členů nového prezidia byla vyčleněna a přednostně vykonána **volba kandidáta na předsedu ČSAV** a aby tuto volbu provedly společně (kolegiálně) tajným hlasováním obě komory valného shromáždění. Dále navrhl, aby jako jediný kandidát pro tuto funkci byl volen akademik Otto Wichterle jako osobnost, která optimálně spojuje a reprezentuje všechny složky současné ČSAV.

Tento pozdní, ale velmi moudrý a dobře uvážený návrh byl díky suverénnímu postupu akademika V. Knappa při řízení zasedání bez problémů přijat a po zvolení volebních komisí obou komor valného shromáždění a společně návrhové komise také neprodleně realizován. V kolegiálním tajném hlasování obou komor bylo pro navržení akademika Wichterleho na jmenování předsedou ČSAV odevzdáno 439 hlasů, tedy výrazná, více než devadesátiprocentní většina přítomných členů a volených zástupců.

Teprve po vykonání této volby se dostal ke slovu akademik M. Katětov se **zprávou o plnění usnesení mimořádného prosincového valného shromáždění ČSAV a o činnosti prezidia ČSAV** za uplynulých šest měsíců. Svůj projev uvedl stále aktuální úvahou o postavení a úloze vědy jako významné složky duchovního bohatství země i jako součástí vědy světové a o problematice výstupů vědeckého poznání do duchovní i materiální sféry, tedy do vzdělanosti, rozvoje technologií, decizní sféry a dalších oblastí. Pokud šlo o vlastní činnost prezidia ČSAV, vyzdvihl především jeho úspěšnou spolupráci s předsednictvem KVZ, která se v dané složité situaci sice neobešla bez dílčích

rozporů a nedorozumění, ale jejíž pozitivní přínos jasně převažoval. Činnost prezidia se soustředila na základní otázky demokratické přestavby ČSAV, v níž bylo za uplynulých šest měsíců dosaženo podstatného pokroku. Pokud šlo o vztahy se Slovenskou akademií věd, konstatoval, že jejich zásadní řešení nebylo v rámci „malé novely“ zákona o ČSAV možné, a ČSAV tak bohužel i nadále zůstává jediným přežitkem dřívějšího asymetrického uspořádání státu. V praxi však byla naprostá autonomie SAV bezvýhradně respektována a v jednání orgánů ČSAV bylo důsledně uplatněno protimajorizační pravidlo. Jako základní nedostatek činnosti vedení ČSAV v uplynulém období sebekriticky konstatoval jeho nedostatečnou komunikaci s veřejností při vysvětlování aktuálních problémů a potřeb naší vědy.

Bezprostřední odezvou na tuto sebekritiku byl hned další bod jednání, v němž člen předsednictva KVZ Ing. K. Jungwirth, CSc., předložil valnému shromáždění **návrh svolání O budoucnost naší vědy**, jímž se Akademie obracela na širokou československou vědeckou a odbornou veřejnost.⁸

Následujícím bodem programu byla **zpráva o činnosti pléna i předsednictva Komory volených zástupců**, kterou přednesl Ing. P. Vlasák, CSc., a v níž blíže vysvětlil některé provedené demokratizační změny v ČSAV i nezbytná úsporná ekonomická opatření, která bylo nutno v uplynulém období realizovat. Kriticky se vyjádřil ke vztahu některých vysokoškolských institucí i jednotlivých funkcionářů vysokých škol k ČSAV, která ze své strany trvale a upřímně usiluje o vytvoření atmosféry vzájemné důvěry a spolupráce. V dalším potvrdil výhrady Komory volených zástupců k dosavadnímu průběhu a výsledkům očisty sboru členů ČSAV a její požadavek, aby přechod dosavadních členů ČSAV do budoucí federální učené společnosti proběhl diskontinuálně a aby v souvislosti s ním byly zrušeny nebo podstatně redukovány dosavadní odměny za členství v ČSAV. V závěru své zprávy se zabýval koncepcí činnosti navrhovaného Výboru prezidia pro řízení pracovišť ČSAV, další přestavbou výkonného aparátu prezidia ČSAV a vážnoucíím postupem celkového nového uspořádání naší vědy.

Posledním dopoledním bodem jednání valného shromáždění byla **volba kandidátů na členy nového prezidia ČSAV**, v jejímž úvodu bylo valné shromáždění seznámeno se jmény šesti slovenských kandidátů na členství v prezidiu, které Rada vedcov SAV zvolila již 12. června 1990. Výsledky této volby oznámili předsedové volebních komisí obou komor valného shromáždění po polední přestávce. Z osmi míst, vyhrazených v prezidiu pro české členy ČSAV, bylo zvolením kandidáta na předsedu ČSAV a prvním kolem volby dalších kandidátů na členství v prezidiu obsazeno celkem šest míst a čtyři další kandidáti s nejvyšším počtem hlasů v příslušné vědní oblasti postoupili do druhého kola. Z těch byl pak jeden zvolen ve druhém kole volby a druhý po dosti zdlouhavém a složitém jednání až po úpravě procedurálních pravidel v samém závěru zasedání valného shromáždění. Dvanáct kandidátů, navržených Komorou volených zástupců pracovišť ČSAV, bylo zvoleno velkou většinou hlasů hned v prvním kole.

⁸ Schválený text tohoto svolání je součástí usnesení LIX. valného shromáždění ČSAV.

Po ukončení prvního dne zasedání valného shromáždění se navržení členové prezidia ČSAV sešli na společné schůzi (ještě bez jednoho člena – akademika L. Půsta, který byl zvolen dodatečně až následujícího dne). Na této schůzi bylo tajným hlasováním zvoleno 7 místopředsedů ČSAV a vědecký sekretář ČSAV a bylo též dohodnuto a schváleno složení Výboru prezidia pro řízení pracovišť ČSAV v ČR a Výboru prezidia ČSAV a předsednictva SAV pro společné otázky.

Konečný návrh složení nového prezidia, který byl předložen vládě ČSFR, zněl tedy po všech těchto jednáních takto:

Předseda ČSAV – akademik O. Wichterle

Místopředsedové ČSAV – ing. V. Hančil, CSc.

akademik M. Katětov

akademik V. Knapp

dr. A. Kostlán, CSc.

dr. P. Lukáš, CSc.

akademik L. Macho

dr. M. Straškraba, CSc.

Vědecký sekretář ČSAV – ing. P. Vlasák

Další členové prezidia – člen korespondent K. Berka

akademik J. Čadek

dr. F. Čiampor, CSc.

dr. V. Fučík, CSc.

dr. A. Hajduk, DrSc.

dr. V. Herold, CSc.

akademik K. Martinek

dr. E. Neustupný, CSc.

doc. Ing. J. Niederle, DrSc.

akademik L. Půst

dr. L. Sehnal, DrSc.

člen korespondent J. Svoboda

dr. S. Takács, DrSc.

ing. V. Trnovcová, CSc.

dr. J. Velemínský, DrSc.

ing. J. Vepřek, CSc.

dr. P. Zajac, CSc.⁹

Zbytek odpoledního jednání valného shromáždění byl věnován **zprávám o činnosti jednotlivých pracovních komisí, zřízených na základě usnesení prosincového mimořádného valného shromáždění ČSAV**. Přednesli je za Komisi pro vědu a výzkum

9 Tento návrh vláda ČSFR beze změny přijala a na jeho základě jmenovala svým usnesením č. 488 z 16. 7. 1990 nové prezidium ČSAV s funkčním obdobím do 31. 12. 1991. Dalším vládním usnesením č. 705/1991 bylo pak jeho funkční období prodlouženo do 31. 12. 1992.

dr. B. Velický, za Komisi pro přípravu nové právní úpravy ČSAV dr. Bezděk, za Ústřední komisi pro nápravu křivd dr. V. Herold a za Komisi pro otázky členství v ČSAV akademik M. Katětov. Obsah těchto zpráv se v podstatě shodoval s výkladem uvedeným již dříve v příslušných kapitolách.

Po večerní schůzi nově navrženého prezidia ČSAV, na níž prezidium ze svých členů zvolilo sedm místopředsedů a vědeckého sekretáře ČSAV, následovala od rána druhého dne zasedání diskuse, v níž vystoupilo 28 účastníků valného shromáždění (z nichž někteří i opětovně). Lze říci, že tato obsáhlá diskuse se dotkla všech důležitých otázek činnosti ČSAV i celkového uspořádání československé vědy a ve většině případů potvrdila správnost dosavadního postupu vedení ČSAV, i když se nevyhnula ani kritice některých pochybení a upozornění na řadu dosud nevyřešených problémů. Za zmínku stojí především diskuse kolem projevu ministra školství Slovenské republiky L. Kováčce, v níž byl odmítnut návrh na začlenění problematiky vědy do působnosti republikových ministerstev školství a vědy a byla znovu podpořena koncepce tzv. smolenického modelu. Dosti bohatá byla i diskuse o vztazích ČSAV a vysokých škol, v níž zazněly různé hlasy od konstruktivních návrhů na prohlubování vzájemné spolupráce a řešení všech dosud sporných otázek na základě vzájemné dohody až po ojedinělé názory, že by se vědecká a výzkumná činnost měla do budoucna soustředit pouze na vysokých školách. Již zde také poprvé zazněl názor, aby na bázi přírodovědných pracovišť ČSAV byla zřízena Univerzita pokročilých studií, která by se spolu s předními vysokými školami starala o přípravu nových vědeckých pracovníků. Diskuse také velmi správně upozornila na to, že v nejbližší době nelze počítat s příliš štedrou finanční a materiální podporou vědy a že je proto nutno věnovat velkou pozornost hodnocení dosahovaných vědeckých výsledků a zajištění toho, aby z omezených finančních zdrojů byly přednostně podporovány hlavně nejlepší a nejvýkonnější týmy. S tím souviselo i ojedinělé, ale důrazné upozornění na to, že ani vědecká úroveň části členů nově zvoleného prezidia ČSAV, vzešlých z dobového revolučního kvasu, není příliš uspokojivá a že bude do budoucna nutné více dbát na to, aby v čele Akademie stály opravdu přední vědecké osobnosti. Z personálních věcí, probíraných v diskusi, je třeba připomenout obhajobu dvou dosavadních členů ČSAV, k jejichž dalšímu členství v ČSAV se negativně vyjádřila příslušná komise. Zvláště závažný a celým shromážděním plně podpořený příspěvek k této problematice však přednesl RNDr. O. Ryba, CSc., z Ústavu makromolekulární chemie ČSAV, který upozornil na to, že při všech dosavadních jednáních o rehabilitaci politicky postižených členů ČSAV byl opominut případ jeho otce, někdejšího člena korespondenta ČSAV a vynikajícího klasického filologa B. Ryby, který se již v letech 1953–1954 stal vůbec první obětí politických represí ve sboru členů Akademie. Pokus o jeho rehabilitaci byl sice učiněn již v roce 1968, avšak vzhledem k osudu tzv. Pražského jara nebyl tehdy doveden do konce. K nápravě tohoto závažného opomenutí proto valné shromáždění přijalo zvláštní usnesení.

Na závěr dvoudenního zasedání LIX. valného shromáždění ČSAV přednesl M. Straškraba zprávu návrhové komise a návrh usnesení valného shromáždění a B. Velický ná-

vrh upraveného znění provolání *O budoucnost naší vědy*. Po projednání několika drobných upřesňujících připomínek valné shromáždění oba tyto dokumenty velkou většinou hlasů (při pouhých dvou hlasech proti a 11 absencích) schválilo.¹⁰

Jednání valného shromáždění pak krátce uzavřel nově navržený předseda ČSAV akademik O. Wichterle, který jménem svým i celého nově zvoleného prezidia ČSAV poděkoval za projevenou důvěru, konstatoval, že přijaté usnesení jasně stanoví další úkoly transformace Akademie a vyjádřil naději, že úsilí o co možná dokonalé zákonné uspořádání akademií věd dospěje brzy k úspěšnému konci. Pod záštitou jeho vynikající osobnosti pak Československá akademie věd vstoupila do další fáze své zásadní transformace.

V této fázi došlo ovšem k hlubokým změnám vnějších i vnitřních podmínek pokračujícího transformačního procesu s rozmanitými pozitivními i negativními důsledky. Zánik československé federace znamenal, že i Československá akademie věd k 31. prosinci 1992 definitivně ukončila svou činnost a v České republice se nově konstitovala pouze Akademie věd České republiky jako národní výzkumné středisko – demokraticky uspořádaná a spravovaná soustava vědeckých pracovišť. Nový zákon o vrcholné celostátní společnosti nejvýznamnějších vědců nebyl v České republice přijat a Učená společnost České republiky byla ustavena jako občanské sdružení až v květnu 1994. Pronikavé snížení výdajů rozpočtové kapitoly Akademie věd v průběhu devadesátých let si vynutilo její ozdravující, ale v některých případech i velmi bolestivé „zeštíhlení“ o více než dvacet vědeckých pracovišť a téměř polovinu zaměstnanců. Zároveň se tím však po pozdějším zlepšení situace otevřela i cesta k rychlé modernizaci Akademie, k uplatňování stále kritické sebereflexe v jejím vnitřním životě a k soustavnému zvyšování kvality a efektivnosti její práce jako jedné z úspěšných evropských vědeckých institucí. Posledním důležitým krokem, jímž byla transformace Akademie zatím dovršena, byl přechod jejích pracovišť na vhodnou právní a ekonomickou formu veřejných výzkumných institucí v roce 2007; není však pochyby o tom, že její další dynamický vývoj, vlastní všem živoucím vědeckým organismům, bude i nadále pokračovat.

Přílohy

1. Úplné znění novelizovaného zákona o Československé akademii věd, který platil od 10. května 1990 (a s doplněným zněním §12 od července 1990) do 31. prosince 1992
2. Usnesení LIX. valného shromáždění ČSAV ze dne 28. června 1990

¹⁰ Úplné znění usnesení LIX. valného shromáždění ČSAV je uveřejněno v příloze 2.

Příloha 1

Zákon

O ČESKOSLOVENSKÉ AKADEMII VĚD

ze dne 9. července 1963, č. 54 Sb., ve znění zákonného opatření předsednictva Federálního shromáždění ze dne 19. března 1970, č. 26 Sb., zákona ze dne 15. prosince 1977, č. 91 Sb., zákona ze dne 7. května 1990, č. 164 Sb., a zákona ze dne 19. července 1990, č. 299 Sb.

HLAVA PRVNÍ

Postavení a úkoly Československé akademie věd

§ 1

Československá akademie věd (dále jen „Akademie“) je vědeckou institucí **České a Slovenské Federativní Republiky**;¹ rozvíjí badatelskou činnost ve svých vědeckých pracovištích a jako své členy sdružuje nejvýznamnější vědecké pracovníky.

§ 2

Úkolem Akademie je zejména:

- a) podílet se na vytváření koncepce rozvoje československé vědy;
- b) řešit na svých pracovištích základní, pro rozvoj vědy i společnosti významné teoretické problémy přírodních, technických a společenských věd; přitom úzce spolupracovat s vysokými školami a dalšími vědeckými pracovišti;
- c) podílet se na výchově vědeckých pracovníků a pečovat o další zvyšování jejich kvalifikace;
- d) zveřejňovat výsledky své činnosti a přispívat k jejich popularizaci;
- e) podílet se na reprezentaci československé vědy v zahraničí a rozvíjet v oborech své činnosti mezinárodní spolupráci.

§ 3

/1/ V zásadních vědeckých otázkách je Akademie poradcem vlády a spolupracuje s příslušnými ústředními státními orgány.

/2/ Za svou činností odpovídá Akademie přímo vládě; podává jí každoročně o své činnosti zprávu.

§ 4

Akademie je právnickou osobou. Právo hospodaření se svěřeným národním majetkem vykonávají jménem Akademie její organizační útvary.

¹ Novelizovaná ustanovení zákona jsou vytištěna tučně.

§ 5

/1/ Organickou součástí Československé akademie věd a současně nejvyšší národní a regionální vědeckou institucí na Slovensku je Slovenská akademie věd.

/2/ Působnost, členství a vnitřní organizaci Slovenské akademie věd upraví zákon Slovenské národní rady.

§ 6

Akademie je oprávněna udělovat vědecké hodnosti. Podrobnosti jsou upraveny zvláštními předpisy.

§ 7

K Akademii mohou být přidruženy vědecké společnosti; o tom rozhoduje prezidium Akademie.

§ 8

Akademie je oprávněna vydávat časopisy a neperiodické publikace v oboru své činnosti a zřídit k tomu účelu vydavatelský podnik.

HLAVA DRUHÁ

Členové Akademie

§ 9

Členy Akademie jsou:

- a) řádní členové – akademici, **jimiž se mohou stát vynikající českoslovenští vědci, kteří obohatili vědu pracemi zvláště velkého významu;**
- b) členové korespondenti, **jimiž se mohou stát vynikající českoslovenští vědci, kteří obohatili vědu významnými pracemi;**
- c) zahraniční členové, jimiž se mohou stát zahraniční vědci, kteří obohatili vědu velmi významnými vědeckými pracemi, sloužícími pokroku lidstva;
- d) čestní členové, jimiž se mohou stát ti, kdož obohatili vědu pracemi světového významu, nebo se zvláště zasloužili **o vlast či o pokrok lidstva.**

§ 10

Členy Akademie jmenuje vláda České a Slovenské Federativní Republiky na základě volby, kterou provádí valné shromáždění Akademie.

§ 11

/1/ Akademici a členové korespondenti jsou povinni tvůrčím způsobem pracovat ve svých vědních oborech, napomáhat realizaci výsledků vědeckého výzkumu, účastnit se činnosti Akademie, plnit úkoly, které jim Akademie uložila, jakož i svědomitě vykonávat funkce, k nimž byli povoláni.

/2/ Akademici a členové korespondenti mají pravidelnou měsíční odměnu; její výši stanoví vláda.

§ 12

Člen Akademie pozbývá členství rozhodnutím vlády České a Slovenské Federativní Republiky učiněným na návrh valného shromáždění Akademie, jestliže se zpronevěřil vědecké cti nebo jestliže soustavně a bez náležitého důvodu neplní úkoly vyplývající z jeho členství v Akademii (§ 11 odst. 1); rovněž pozbývá členství, byl-li mu soudem uložen trest ztráty čestných titulů a vyznamenání.

HLAVA TŘETÍ Orgány Akademie

§ 13

/1/ Vrcholným orgánem Akademie je valné shromáždění Akademie, které se skládá ze sboru členů Akademie a z Komory zástupců zvolených na pracovištích Akademie.

/2/ Valné shromáždění

- a) rozhoduje o zaměření činnosti a organizaci Akademie a určuje hlavní směry další práce a rozvoje Akademie,
- b) projednává zprávu prezidia o činnosti Akademie,
- c) na návrh prezidia stanoví, pro které vědní obory mají být zřízena vědecká kolegia.

/3/ Prezidium Akademie svolává valné shromáždění nejméně jednou za rok.

§ 14

/1/ Stálým řídicím orgánem Akademie je prezidium Akademie, jež tvoří předseda Akademie, místopředsedové Akademie, vědecký sekretář Akademie a další členové prezidia. Počet místopředsedů Akademie a dalších členů prezidia určí vláda České a Slovenské Federativní Republiky na návrh valného shromáždění. Valné shromáždění navrhuje vládě složení prezidia na základě tajného hlasování z členů Akademie a ze zástupců zvolených na pracovištích Akademie. Členové prezidia za Slovenskou akademii věd jsou navrhováni na základě volby v Radě vědců Slovenské akademie věd. Místopředsedy Akademie, vědeckého sekretáře Akademie a další členy prezidia jmenuje na základě tohoto návrhu vláda České a Slovenské Federativní Republiky. Předsedu Akademie jmenuje prezident České a Slovenské Federativní Republiky na návrh vlády.

/2/ Prezidium a jeho členové odpovídají za svou činnost valnému shromáždění a vládě České a Slovenské Federativní Republiky.

/3/ Funkční období prezidia stanoví vláda České a Slovenské Federativní Republiky na návrh valného shromáždění.

§ 15

/1/ Prezidium nebo předseda Akademie mohou pověřit jednotlivé členy prezidia obstaráváním určitých činností; zejména pověřují místopředsedy Akademie péčí o koordinaci

a komplexnost prací v jednotlivých oblastech vědeckého bádání. K zajišťování řídicí a organizační činnosti může prezidium Akademie na návrh předsedy Akademie též zřizovat komise a jiné pomocné orgány.

/2/ Členové prezidia Akademie pověření určitou činností podle odstavce 1 a předsedové (vedoucí) komisí a jiných pomocných orgánů jsou z výkonu činností odpovědní prezidiu Akademie a předsedovi Akademie, podávají jim o ní zprávy a předkládají jim podle potřeby své návrhy.

§ 16

/1/ **Základními vědeckými orgány** pro jednotlivé vědní obory jsou vědecká kolegia Akademie, složená z členů Akademie, ředitelů (vedoucích) a jiných pracovníků vědeckých pracovišť Akademie, pracovníků vysokých škol a dalších vědeckých, technických a hospodářských pracovníků, popřípadě i jiných vynikajících odborníků.

/2/ Předsedu a ostatní členy vědeckého kolegia na návrh předsedy Akademie jmenuje a odvolává prezidium Akademie, které řídí jejich činnost. Předseda kolegia odpovídá za výkon své funkce prezidiu a předsedovi Akademie.

/3/ Působnost kolegií blíže vymezí stanovy Akademie.

§ 17

Orgány i funkcionáři Akademie a jejich pracovišť soustavně vytvářejí podmínky pro širokou účast pracovníků Akademie na řízení vědecké práce. Zásadní otázky, týkající se určitého vědeckého pracoviště, projednávají orgány Akademie zpravidla za účasti ředitele (vedoucího), popřípadě dalších pracovníků příslušného pracoviště.

§ 18

Úkoly Akademie v oblasti správní, hospodářské a organizační zajišťuje aparát Akademie. Prezidium Akademie určí způsob konkrétního řízení aparátu Akademie.

HLAVA ČTVRTÁ

Vědecká pracoviště Akademie

§ 19

/1/ Středisky vědeckovýzkumné činnosti Akademie jsou její vědecká pracoviště, jež rozvíjejí na nejvyšší úrovni vědeckovýzkumnou činnost v příslušném vědním oboru, těsně spolupracují s vysokými školami a ostatními vědeckovýzkumnými pracovišti, podílejí se na vědeckopopularizační a **kulturní** činnosti a přispívají k realizaci výsledků vědeckovýzkumných prací. Postup zřizování a zrušování vědeckých pracovišť Akademie upravuje zvláštní zákon.

/2/ V čele pracoviště je ředitel (vedoucí), jehož na návrh předsedy Akademie jmenuje a odvolává prezidium Akademie. Ředitel (vedoucí) řídí veškerou činnost pracoviště a odpovídá za ni prezidiu a předsedovi Akademie.

/3/ Ředitel (vedoucí) vědeckého pracoviště je povinen vytvářet podmínky pro účast pracovníků na řízení vědecké práce pracoviště. Zaměření činnosti a organizace pracoviště je ředitel povinen projednávat ve vědecké radě pracoviště.

§ 20

/1/ Povinností vědeckých pracovníků Akademie je tvůrčím způsobem usilovat o co nejúčinnější řešení teoreticky závažných a pro praxi důležitých vědeckých problémů, aktivně vědecky pracovat, neustále rozvíjet své teoretické znalosti i praktické zkušenosti, opírat se při své činnosti o kolektiv spolupracovníků; jsou též povinni účastnit se vědeckoorganizační práce na svém pracovišti.

/2/ Povinností ředitele (vedoucího) vědeckého pracoviště Akademie je vytvářet podmínky pro to, aby každý vědecký pracovník mohl v rámci uložených úkolů na svém pracovišti plně rozvíjet své tvůrčí schopnosti a zvyšovat svou vědeckou kvalifikaci.

/3/ Práva a povinnosti pracovníků vědeckých pracovišť Akademie upraví pracovní řády pracovišť.

HLAVA PÁTÁ Závěrečná ustanovení

§ 21

Vnitřní poměry Akademie a právní postavení jejích orgánů a organizačních útvarů, způsob jednání a usnášení valného shromáždění podrobněji upraví stanovy Akademie, které schvaluje vláda České a Slovenské Federativní Republiky. Návrh stanov předkládá vláde předseda Akademie na základě rozhodnutí valného shromáždění.

§ 22

Zrušuje se zákon č. 52/1952 Sb., o Československé akademii věd, ve znění zákona č. 53/1957 Sb., a vládní nařízení čís. 91/1952 Sb., kterým se provádí zákon o Československé akademii věd.

Tento zákon nabývá účinnosti dnem vyhlášení a **pozbude účinnosti nejpozději dnem 31. prosince 1992.**

U s n e s e n í LIX. valného shromáždění ČSAV

LIX. valné shromáždění Československé akademie věd, konané ve dnech 27. - 28. června 1990, projednalo zprávy o činnosti prezidia ČSAV, předsednictva Komory volených zástupců pracovišť ČSAV a komisí, zřízených minulým valným shromážděním, za období od mimořádného valného shromáždění členů ČSAV z 21. 12. 1989. Valné shromáždění konstatuje, že usnesení valného shromáždění z 21. 12. 1989 bylo v řadě bodů úspěšně plněno a že se za první pololetí 1990 podařilo dosáhnout podstatného pokroku v demokratické přestavbě Akademie, v potřebné obměně řídicích pracovníků i v nápravě křivd minulého období. Zároveň valné shromáždění vyslovuje znepokojení nad dosažitelným pomalým a neuspokojivým řešením zásadních otázek uspořádání a zabezpečení vědy, nad překážkami, které jako důsledek trvalého odporu starých struktur zdržely přijetí novely zákona o Akademii a znemožnily důsledné řešení deformací ve složení sboru jejích členů i nad vzrůstajícími obtížemi v ekonomickém zajištění vědecké činnosti.

I.

K zabezpečení dalšího řízení Československé akademie věd v duchu novelizovaného zákona o ČSAV valné shromáždění:

1. ve smyslu § 14 odst. (1) zákona o ČSAV navrhuje vládě ČSFR, aby určila celkový počet členů prezidia Akademie na 26; prezídium bude tvořit předseda Akademie, 7 místopředsedů Akademie, vědecký sekretář Akademie a 17 dalších členů prezidia;
2. na základě výsledků tajných voleb doporučuje vládě ČSFR, aby navrhla jmenovat akademika O. Wichterleho předsedou Československé akademie věd;
3. navrhuje vládě ČSFR toto složení prezidia Akademie:
předseda - akademik O. Wichterle

- 2 -

místopředsedové - ing. V. Hančil, CSc.
akademik M. Katětov
akademik V. Knapp
dr. A. Kostlán, CSc.
dr. P. Lukáš, CSc.
akademik L. Macho
dr. M. Straškraba, CSc.

vědecký sekretář - ing. P. Vlasák, CSc.

další členové prezidia -

čl. korespondent K. Berka
akademik J. Čadek
dr. F. Čiampor, CSc.
dr. V. Fučík, CSc.
dr. A. Hajduk, DrSc.
dr. V. Herold, CSc.
akademik K. Martinek
dr. E. Neustupný, CSc.
doc. ing. J. Niederle, DrSc.
akademik L. Půst
dr. L. Sehnal, DrSc.
čl. korespondent J. Svoboda
dr. S. Takács, DrSc.
ing. V. Trnovcová, CSc.
dr. J. Velemínský, DrSc.
ing. J. Vepřek, CSc.
dr. P. Zajac, CSc.

Z toho se 20 členů navrhuje na základě volby valným shromážděním ČSAV a 6 na základě volby Radou vědců SAV;

4. ve smyslu § 14 odst. (3) zákona o ČSAV navrhuje vládě ČSFR, aby funkční období tohoto prezidia bylo stanoveno do přijetí nové právní úpravy Akademie, nejdéle však do 31. prosince 1991;

- 3 -

5. bere se souhlasem na vědomí zřízení Výboru prezidia pro řízení pracovišť ČSAV v České republice ve složení:

akademik J. Čadek
dr. V. Fučík, CSc.
ing. V. Hančil, CSc.
dr. V. Herold, CSc.
akademik V. Knapp
dr. A. Kostlán, CSc.
dr. P. Lukáš, CSc.
dr. E. Neustupný, CSc.
doc. ing. J. Niederle, DrSc.
dr. L. Sehnal, DrSc.
dr. M. Straškraba, CSc.
Čl. korespondent J. Svoboda
dr. J. Velemínský, DrSc.
ing. J. Vepřek, CSc.
ing. P. Vlasák, CSc.

Tomuto výboru svěří prezidium rozhodování o věcech v pravomoci prezidia, které se týkají řízení pracovišť Akademie v České republice;

6. bere se souhlasem na vědomí zřízení Výboru prezidia Akademie a předsednictva Slovenské akademie věd pro společné otázky ve složení:

akademik O. Wichterle
akademik L. Macho
akademik J. Čadek
dr. F. Čiampor, CSc.
dr. A. Hajduk, DrSc.
ing. V. Hančil, CSc.
dr. V. Herold, CSc.
dr. P. Lukáš, CSc.
akademik K. Martinek

- 4 -

dr. S. Takács, DrSc.
ing. V. Trnovcová, CSc.
dr. P. Zajac, CSc.

Tento výbor bude předběžně projednávat otázky federální povahy a předkládat je se svým stanoviskem prezídiu;

7. ukládá Výboru pro řízení pracovišť ČSAV zajistit stanovení zásad soustavy kritérií pro objektivní a náročné hodnocení vědecké práce a jejich využití;
8. bere se souhlasem na vědomí dosud provedená opatření v reorganizaci a redukci úřadu prezídia a společných pracovišť Akademie; zároveň ukládá prezídiu dokončit zásadní přestavbu těchto útvarů tak, aby jejich uspořádání odpovídalo novým podmínkám činnosti Akademie a umožňovalo plynulý přechod do její připravované budoucí organizace;
9. pověřuje Výbor prezídia pro řízení pracovišť ČSAV, aby se zabýval krizovým stavem umístění některých ústavů ČSAV a jednal o pozastavení předání objektů původním majitelům až do zajištění jiného řešení.

II.

V otázkách obecného uspořádání vědeckého života v ČSFR pokládá valné shromáždění za vůdčí principy jednotu vědecké obce, rovnost jejich složek a spolupráci mezi všemi pracovníky a pracovišti.

Valné shromáždění:

1. požaduje, aby se o budoucí podobě organizace vědy u nás nerozhodovalo direktivním způsobem, ale v součinnosti s názory vědecké komunity z akademických pracovišť, vysokých škol i resortních ústavů. V této souvislosti valné shromáždění podporuje protest Rady vědců a předsednictva SAV proti administrativnímu vytvoře-

- 5 -

- ní ministerstva školství, vědy, mládeže a sportu ve Slovenské republice;
2. schvaluje již uskutečněné kroky k prohloubení konkrétní spolupráce mezi pracovišti ČSAV a vysokými školami a ukládá prezídiu Akademie dále všestranně takovou spolupráci rozvíjet;
 3. schvaluje dosavadní aktivní účast Komise pro vědu a řízení a předsednictva Komory volených zástupců pracovišť ČSAV na přípravě zásad nové státní vědní politiky, která vyústila ve vytvoření meziresortní komise ČSAV, SAV, ministerstev školství České a Slovenské republiky a představitelů dalších složek výzkumné základny pro koordinovaný postup přípravy nové organizace vědy;
 4. a) jmenuje do této komise jako představitele soustavy pracovišť ČSAV v České republice V. Hančila, M. Straškrabu a P. Vlaskáka a za předsedu její legislativní subkomise navrhuje B. Veličkého;
b) bere na vědomí, že do této komise jsou za soustavu pracovišť SAV v Slovenské republice Radou vědců jmenováni J. Krištiak, S. Takács a A. Hajduk;
 5. ukládá těmto představitelům, aby v další přípravě nového uspořádání a zabezpečení vědy prosazovali tyto hlavní zásady:
 - svobodu vědecké práce bez direktivního řízení a bez ohledu na náboženskou, ideologickou a politickou přesvědčení,
 - financování vědy státem,
 - oddělení principů financování a hodnocení vědy od principů financování a hodnocení techniky,
 - vytvoření federálního fondu pro vědu a republikových fondů pro vědu jako zákonem zřízených samosprávných orgánů s rozsáhlou pravomocí a odpovědností,
 - přímé zajišťování institucionálních zdrojů pro pracoviště akademických věd nezávisle na resortních ministerstvech,
 - princip vědecké soutěže a systémů grantů, které by stimulovaly rozvoj vědy;

- 6 -

6. doporučuje vést další práce tak, aby návrhy příslušných zákonů mohly být předloženy k diskusi nejpozději do 30. 9. 1990;
7. s vědomím toho, že věda je nedílnou součástí kultury, doporučuje vstup ČSAV do Rady pro obranu kultury a pověřuje Výbor prezidia pro řízení pracovišť ČSAV, aby s ní navázal styky.

III.

K dalšímu zabezpečení výchovy vědeckých pracovníků v nových podmínkách valné shromáždění:

1. doporučuje řešit otázku vědecké výchovy jednotně v rámci ČSFR v souvislosti s přípravou zákona o vědě a doporučuje postupovat přitom v součinnosti s Radou vědců SAV;
2. trvá na zachování dosavadního práva akademií věd nejen vychovávat vědecké pracovníky, ale i udělovat vědecké hodnosti; v této souvislosti vítá iniciativu skupiny volených zástupců a členů Akademie z pracovišť ČSAV Prahy 8 k řešení této otázky;
3. ukládá Výboru prezidia pro řízení pracovišť ČSAV v České republice, aby v součinnosti s touto iniciativní skupinou jednal o možnosti společného řešení této otázky s vysokými školami, popř. o založení univerzity při budoucí České akademii věd.

IV.

K dokončení přípravy nové právní úpravy Akademie valné shromáždění:

1. bere na vědomí zprávu o splnění úkolů Komise pro přípravu nové právní úpravy Akademie a vyslovuje jí poděkování za její práci;

- 7 -

2. ukládá prezídiu Akademie dokončit přípravu návrhu zákona Federálního shromáždění o učené společnosti předních českých a slovenských vědců a k tomuto účelu zejména
 - a) zřídit pracovní skupinu pro další zpracování tohoto zákona, složenou ze zástupců ČSAV, SAV, českých a slovenských vysokých škol a dalších vědeckých pracovišť;
 - b) zajistit širokou diskusi o návrhu zásad zákona v české a slovenské vědecké obci;
 - c) předložit návrh zásad tohoto zákona k posouzení plenárnímu zasedání Komory, Radě vědců a aktivům členů Akademie, svolaným podle oddělení věd, nebo podzimmnímu zasedání valného shromáždění ČSAV;

3. ukládá Výboru prezidia pro řízení pracovišť ČSAV v České republice dokončit přípravu návrhu zákona České národní rady o samostatné soustavě vědeckých pracovišť v České republice a k tomuto účelu zejména
 - a) zřídit pracovní skupinu pro další zpracování tohoto zákona;
 - b) zajistit podrobné prodiskutování návrhu zásad tohoto zákona na pracovištích ČSAV v České republice;
 - c) předložit návrh zásad tohoto zákona k posouzení plenárnímu zasedání Komory volených zástupců pracovišť ČSAV;

4. ukládá prezídiu Akademie, aby ještě před přijetím nových zákonů o Akademii činilo v souladu s celkovými změnami právního řádu další opatření k redukci a zjednodušení interních norem Akademie a k rozšiřování samostatnosti a odpovědnosti pracovišť Akademie ve všech oblastech.

V.

Pokud jde o nápravu křivd, způsobených v minulém období z politických důvodů členům a pracovníkům Akademie, pracovním kolektivům a pracovištím, valné shromáždění:

- 8 -

1. bere s uspokojením na vědomí kroky, které až dosud učinily Ústřední komise ČSAV pro nápravu křivd, komise pro nápravu křivd na jednotlivých pracovištích a další orgány Akademie a které vedly mj. k obnovení členství v Akademii členů, kteří jej byli v minulosti neoprávněně zbaveni, k návratu řady politicky postižených pracovníků k vědecké práci, k obnovení zrušených nebo násilně reorganizovaných pracovišť, k vydání dříve zakázaných publikací atd.; zároveň však konstatuje, že řada závažných problémů v této oblasti dosud zůstává nevyřešena;
2. ukládá Ústřední komisi ČSAV pro nápravu křivd, aby neprodleně dořešila otázky nápravy křivd a aby podala podzimnímu zasedání valného shromáždění další zprávu o své práci s návrhem řešení jednotlivých otázek;
3. podporuje plnou morální rehabilitaci prof. dr. Bohumila Ryby in memoriam. Doporučuje uctít u příležitosti nedožitých 90. narozenin vhodným způsobem jeho památku a považovat ho za řádného člena ČSAV.

VI.

K řešení deformací ve sboru členů ČSAV valné shromáždění:

1. vyjadřuje protest proti tomu, že došlo k nepatřičné úpravě zákonného podkladu pro nápravu deformací ve sboru členů Akademie (§ 12 novely zákona o ČSAV),
2. bere na vědomí, že
 - a) na základě výzvy mimořádného valného shromáždění členů ČSAV z 21. 12. 1989 se vzdal členství v ČSAV prof. dr. K. Laco;

- 9 -

- b) na základě jednání Komise pro otázky členství se vzdali členství v ČSAV prof. dr. Z. Češka, prof. dr. O. Hajkr, prof. dr. L. Hrzal, prof. dr. I. Krempa a prof. dr. M. Matouš;
- c) podle výsledků šetření Komise pro otázky členství nespĺňuje zákonné předpoklady pro členství v Akademii řada dalších členů ČSAV. Z těch, s nimiž bylo jednáno, se 7 odmítlo svého členství vzdát.
3. ukládá Komisi pro otázky členství v ČSAV, aby podstatně urychli-la práci, dokončila jednání se členy, k jejichž předpokladům pro členství v Akademii byly vysloveny závažné připomínky a podala podzimnímu zasedání valného shromáždění ČSAV závěrečnou zprávu o své činnosti s návrhem opatření;
4. ukládá prezídiu ČSAV, aby prověřilo činnost zrušené Rady prezí-dia ČSAV pro vědeckou spolupráci s ministerstvem vnitra ČSSR v otázkách vědeckého rozvoje;
5. konstatuje, že úplné nápravy deformací ve složení sboru členů Akademie je možno dosáhnout pouze jeho zásadní diskontinuitní rekonstrukcí v souvislosti s novou zákonnou úpravou Akademie;
6. doporučuje utvoření Komise pro přípravu členství v Akademii věd ČSFR, složené z představitelů ČSAV, Rady vědců SAV, českých a slovenských vysokých škol a dalších vědeckých institucí; za ČSAV do této komise jmenuje M. Katětova, V. Knappa, J. Ko-márka, L. Macha, E. Neustupného, J. Niederleho, V. Schreiberu a J. Svobodu.

- 10 -

VII.

Valné shromáždění schvaluje proklamaci k veřejnosti "O budoucnost naší vědy", která je součástí tohoto usnesení.

LIX. valné shromáždění
Československé akademie věd

V Praze dne 28. června 1990

O budoucnost naší vědy

Provolání LIX. valného shromáždění ČSAV

LIX. valné shromáždění ČSAV se obrací na všechny československé vědce s touto výzvou:

Pokusme se překonat hořkost nad starými křivdami. Spojme své síly při řešení každodenních vědeckých i organizačních úkolů, postupujme jednotně při prosazování oprávněných nároků naší vědy.

Je nutné vytvořit takové uspořádání vědecké činnosti, které nahradí direktivní zásahy účinnými autoregulačními prvky. Je zapotřebí vystavět demokratický systém řízení vědy, který bude založen na tvůrčí soutěživosti a bude zárukou její světové úrovně. Jedině součinnost s celosvětovým vývojem povede k přirozenému využívání vědy a jejích poznatků v každodenním životě naší společnosti.

Vědu nelze oddělovat od výchovy a vzdělávání. Je zapotřebí vytvořit takové podmínky, aby věda byla efektivně spojena s výchovou tvůrčích pracovníků všech oborů - od inženýrů i budoucích vědců přes politiky a zaměstnance státní správy až po nové generace podnikatelů.

Naše věda má před sebou důležitý aktuální cíl: udržet a posílit svou tvořivou schopnost a pomáhat naší vlasti v nadcházejících těžkých letech přechodného období.

Obracíme se také na zákonodárny sbory a nové vlády federace i republik:

Je třeba vytvořit a prosazovat takovou koncepci státní vědní politiky, která by odpovídala situaci obvyklé ve vyspělých demokratických státech. Jinak hrozí v nejbližších letech rozpad vědecké základny a trvalý odliv zkušených badatelů i mladých talentů do zahraničí. Zdá se nám absurdní, aby proces devastace vědy, který zahájil dřívější režim, se v podmínkách svobodného vývoje ještě prohloubil.

O budoucí podobě organizace vědy u nás musí rozhodnout svobodná diskuse vedená vědeckou komunitou. Obracíme se na poslance, ministry a další odpovědné činitele, aby důsledně zvažovali stanoviska vědců a napomohli rychlému schválení nových zákonů.

- 2 -

Je třeba urychleně přijmout zákon o vědě, nový zákon o ČSAV jako federální učené společnosti, zákony o ČAV a SAV jako autonomních soustavách vědeckých pracovišť v obou republikách a nově formulovat vysokoškolský zákon, jehož znění neodpovídá plně potřebám ani výchovy, ani vědecké práce.

Nejen v aparátech ministerstev, ale i jinde se stále udržují síly, které jsou připraveny brzdit a sabotovat všechny změny v naší společnosti včetně nového uspořádání vědy. Je v zájmu nás všech, abychom jim nedali příležitost.

Obracíme se také na naši veřejnost:

Rehabilitace a obnova naší po léta decimované kulturní svébytnosti je jednou z podmínek pro další existenci našich národů. Toho se dá docílit pouze tvůrčím rozvíjením vědecké práce, uměleckých aktivit a kulturní činnosti vůbec.

Mezi problémy, s nimiž se budou naše národy v nejbližších letech potýkat, se podpora vědy může zdát méně důležitou. To je však mylné. Zanedbávání této podpory by se dříve nebo později negativně odrazilo v životě každého občana. Pouze dobře připravení odborníci se totiž mohou kvalifikovaně vyjadřovat k naléhavým otázkám společenského a hospodářského vývoje i životního prostředí.

Naše věda proto musí dosáhnout takové úrovně, aby zaručovala důstojný vstup naší země do 21. století. Podpora vědy je tedy zcela nezbytnou investicí, která se v budoucnosti mnohonásobně vyplatí. Je třeba, aby si tento fakt všichni uvědomili a respektovali jej.

Recenzovali

Doc. PhDr. Vilém Herold, CSc., Filosofický ústav Akademie věd ČR, v. v. i.
PhDr. Miroslav Kunštát, Ph.D., Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.

Resumé

Origins of the transformation of the Czechoslovak Academy of Sciences after 17th November 1989

The author, who was CSAS Presidium Secretariat Chairman during the 1960s, was removed from this position after August 1968 and reassigned as a specialist to what was then the CSAS Central Archive. After November 1989 he played an active role in the basic ideological, organizational and staffing transformation at the Academy, which occurred in association with the changes in the overall political and economic system in Czechoslovakia and then the Czech Republic. In his work on the origins of this transformation from November 1989 to mid-1990 he could thus base himself not only on painstaking utilization of the appropriate archive sources, but also on his own extensive personal experience, memories and notes from this period.

This work is divided into two parts, the first of which, entitled *Šest revolučních týdnů – Six revolutionary weeks*, deals with the period from 17th November 1989 to the extraordinary General Meeting of CSAS members on 21st December 1989, while the second, characteristically entitled *Půlroční dvojládí – Six months of dual government*, with CSAS developments from January 1990 to the ordinary LIX CSAS General Meeting which took place 28th June 1990.

In the first part the intensive and basically unanimous spontaneous reactions of CSAS institute staff are described, as well as the participation of some CSAS members in the events of 17th November 1989. These events gave rise to two of the most important civic activities at the Academy – the CSAS Civic Activities Coordination Centre, which formed the basis for the establishment of what was known as the Chamber of Elected CSAS Institute Representatives as part of the CSAS General Meeting, and the CSAS Members' Consultative Group, which brought about the resignation of the current CSAS Presidium and the convening of an extraordinary General Meeting of CSAS members, which elected a new interim CSAS management and formulated an integrated programme for its subsequent transformation. The feverish activity of both of these centres at the end of 1989 is described in detail, together with their mutual relations, which were remarkable for their successful collaboration over endeavours to achieve their primary joint aims, as well as their many differing opinions and the disputes over the solutions to individual problems.

The second part of the work deals in detail with happenings at the Czechoslovak Academy of Sciences during the first half of 1990, when its activities were jointly managed by two bodies – the interim CSAS Presidium headed by Academician M. Katětov and the Presidium of the Chamber of Elected CSAS Institute Representatives. Although under legal regulations in effect at the time, of the two bodies only the CSAS Presidium, made up of Academy members, had the authority to take decisions, their mutual relations and the procedure behind their negotiations were governed in such a way that authorized decisions were only adopted after the consent of both sides was attained. This solution was fully in harmony with the prevailing agitated atmosphere and surprisingly it brought fewer problems and difficulties in practice than were originally anticipated. The

individual sections of this part then describe in greater detail the actual activities of the CSAS governing bodies and their official apparatus, the commencement of restructuring of the CSAS institutional system and the democratization of their internal life, the elimination of distortions in the CSAS membership base, the rehabilitation of politically persecuted CSAS institute staff, the drafting of legislative amendments for the Czechoslovak Academy of Sciences and its role in the new nationwide arrangements and funding for science and research and the solution to current issues involving CSAS research and editorial activities, its collaboration with institutes of higher education, the training of research workers, international research collaboration and the economic underpinning of research activity. The work concludes with the preparations for, and procedure of, the LIX CSAS General Meeting, which – now in compliance with the amended legislation on CSAS and the new interim CSAS Statutes – elected a new ordinary CSAS Presidium under the direction of Academician O. Wichterle and set out the programme for the subsequent transformation of CSAS to a modern democratic research institute.

Translated by Melvyn Clarke.

Srpen 1968 a pokusy pracovníků ČSAV o legalizaci jejich dlouhodobých pobytů v zahraničí (Edice dokumentů)

JAN HÁLEK

August 1968 and attempts by CSAS staff to legalize their long-term stays abroad (Series of documents)

Abstract: Using documents illustrating three individual stories, this series supplements previous findings on the issue of foreign relations and the emigration of CSAS staff between 1968 and 1970.

Keywords: emigration, Czechoslovak Academy of Sciences, 20th century, international collaboration, history of science.

Úvod a ediční poznámka

Písemnosti zařazené do následující edice dokumentují problematiku dlouhodobých zahraničních pobytů v letech 1968–1970 jako významné součásti vědeckých vztahů Československé akademie věd (ČSAV) se zahraničím.¹

¹ Budou tak doplněny práce publikované v souvislosti s řešením grantového projektu GA AV ČR č. IAAX00630801, *Čeští vědci v exilu 1948–1989*. Srv. *Sto českých vědců v exilu. Encyklopedie významných vědců z řad pracovníků Československé akademie věd*. Ed. Soňa Štrbáňová, Antonín Kostlán. Praha: Academia, 2011; KOSTLÁN, Antonín. Vědecký exil v období komunistického režimu. Emigrace z Československé akademie věd. *Dějiny věd a techniky* (DVT), 2010, roč. 43, s. 153–181; TÝŽ, To je přece pokrok, pokrok, pokrok... *Dějiny – teorie – kritika* (DTK), 2009, roč. 6, s. 339–345; HÁLEK, Jan, HANKOVEC, Václav. Počátky emigrace pracovníků ČSAV v letech 1953–1966 (materiálová studie). *DVT*, 2009, roč. 42, s. 241–255; HÁLEK, Jan. *Ve znamení „bdělosti a ostrážitosti“*. *Zahraniční styky a emigrace pracovníků ČSAV v dobových dokumentech (1953–1971)*. Práce z Archivu Akademie věd. Řada B, sv. 22. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i. (MÚA AV ČR), 2011; JOSEFOVIČOVÁ, Milena. *Z ČSAV do emigrace. Rozhovory s vědci o vědě v exilu*. Práce z Archivu Akademie věd. Řada B, sv. 23. Praha: MÚA AV ČR, 2011; TÁŽ, *Z Československé akademie věd do exilu*. Břetislav Friedrich, *DVT*, 2010, roč. 43, s. 263–286; TÁŽ, „Je jen jedna věda...“. Břetislav Friedrich. II. část, *DVT*, 2011, roč. 43, s. 33–50; *Scholars in Exile and Dictatorships of the 20th Century, May 24–26, 2011 Prague, Conference proceedings*. Ed. Marco Stella, Soňa Štrbáňová, Antonín Kostlán. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i. (ÚSD AV ČR), 2011; ZÁVĚTA, Karel. Čeští vědci v exilu a hodnocení ústavů Akademie věd ČR. *Československý časopis pro fyziku*, 2010, roč. 60, s. 178–179; HERMANN, Tomáš. Úvod:

Problematika zahraniční vědecké spolupráce patřila mezi hlavní úkoly, s nimiž se Československá akademie věd po svém vzniku musela vypořádat. V tomto úsilí však byla limitována řadou faktorů, z nichž zásadní roli hrály probíhající studená válka a stálý nedostatek deviz.² Zahraniční spolupráce ČSAV v tomto období vycházela především z mezistátních kulturních dohod se socialistickými zeměmi. Na přelomu let 1956 a 1957 tuto problematiku ovlivňovala rovněž přímá ujednání o spolupráci mezi akademii věd socialistických států.³ K pozvolnému ožívování vědeckých vztahů s kapitalistickými zeměmi došlo ve druhé polovině padesátých let. V září 1957 se v Praze uskutečnilo Mezinárodní sympozium o makromolekulární chemii, kterého se zúčastnilo 530 zahraničních delegátů, z nichž 217 reprezentovalo kapitalistické státy.⁴ Dalším nezanedbatelným krokem k obnově vztahů se svobodným světem a posílení postavení československých vědců v zahraničí byl podíl ČSAV na přípravě československé účasti na Světové výstavě EXPO '58 v Bruselu.⁵ Na konci padesátých let již byly cesty vědců do SSSR a ostatních socialistických zemí v podstatě běžnou záležitostí a postupně se rozvíjely i vztahy se Západem.⁶ Limity vyplývající z politických zájmů a hospodářských problémů však stále nebyly překonány a postupně se rozvíjející zahraniční vědecké styky nestačily ani zdaleka pokrýt skutečnou potřebu československé vědy. Šedesátá léta přinesla postupné uvolnění politického života a zároveň rozšiřování možností cest do zahraničí včetně výjezdů do kapitalistických zemí. V této souvislosti je na místě zmínit

Setkání s Bedřichem Loewensteinem. *DTK*, 2009, roč. 6, s. 253–256. Součástí prací spojených s řešením projektu byly rovněž rozhovory s některými významnými osobnostmi z řad emigrovaných vědců. Audiozáznamy, které v souvislosti s tím vznikly, jsou uloženy v MÚA AV ČR, kde tvoří součást zde spravované Sbírkky rozhovorů. Srv. SCHWIPPEL, Jindřich, BOHÁČEK, Jan. Pamětníci a spolupůrci dějin ČSAV. Sbírkka rozhovorů v Archivu Akademie věd ČR, *Práce z dějin Akademie věd*, 2011, roč. 3, s. 53–86.

- 2 MÍŠKOVÁ, Alena. Vytváření mezinárodní vědecké spolupráce ČSAV v letech 1952–1961. In *Práce z dějin Československé akademie věd*. Ed. Luboš Nový. Seria Studia A/1. Praha: Ústřední archiv ČSAV, 1986, s. 198; RYCHLÍK, Jan. *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu. Pasová, vízová a vstěhovalecká politika 1848–1989*. Praha: ÚSD AV ČR, 2007, s. 74–75.
- 3 MÍŠKOVÁ, Alena. Vývoj mimouniverzitní vědy v Československu a ČSAV po roce 1945. In *Bohemia docta. K historickým kořenům vědy v českých zemích*. Ed. A. Míšková, Martin Franc, A. Kostlán. Praha: Academia, 2010, s. 437–446; TÁŽ, Vytváření mezinárodní vědecké spolupráce ČSAV v letech 1952–1961, s. 167–176.
- 4 Největší zastoupení z kapitalistických zemí zde měla Francie (56 osob), NSR (54 osob), Velká Británie (27 osob) a USA (21 osob). MÍŠKOVÁ, A. Vytváření mezinárodní vědecké spolupráce ČSAV v letech 1952–1961, s. 194–197.
- 5 BENEŠOVÁ, Emílie, ŠIMÚNKOVÁ, Karolína. *EXPO '58. Příběh československé účasti na Světové výstavě v Bruselu*. Praha: Národní archiv, 2008; *EXPO '58 v číslech a faktech. Dokumenty a dokumentace o úspěších země tábora míru na Světové výstavě v Bruselu*. Praha: Československá obchodní komora, 1959.
- 6 HAVRÁNEK, Jan. Kontakty s vědou východního bloku a první styk se západem. In *Věda v Československu v letech 1953–1963*. Práce z dějin vědy 1. Red. Hana Barvíková. Praha: Archiv AV ČR v nakladatelství Arenga, 2000, s. 27.

účast ČSAV v rámci Mezinárodního biologického programu úzce spojenou s působením akademika Ivana Mála.⁷

Tento vývoj byl doprovázen nejen stále se rozšiřujícími možnostmi vědeckých pracovníků ČSAV vyjet do kapitalistických států, a to i na dlouhodobé badatelské pobyty realizované ve spolupráci se zahraničními institucemi, ale i množícími se případy emigrace československých občanů do zemí svobodného světa. Zlomový okamžik představovala okupace Československa vojsky zemí Varšavské smlouvy v srpnu 1968. Pod dojmem srpnových událostí se z asi 80 000 československých občanů pobývajících po 21. srpnu 1968 v kapitalistických zemích a v Jugoslávii téměř polovina v zahraničí zdržela v rozporu s datem, k němuž se podle výjezdního povolení měla navrátit do vlasti.

Významná část posrpnové vědecké emigrace se rekrutovala z řad československých akademických pracovníků pobývajících v této době na dlouhodobých pracovních pobytech v kapitalistických státech. Vedoucí představitelé ČSAV se této otázce začali podrobněji věnovat počátkem roku 1969, kdy se předseda ČSAV akademik František Šorm obrátil na ředitele pracovišť prostřednictvím hromadného dopisu, v němž žádal o poskytnutí údajů o pracovnících ústavů pobývajících na dlouhodobých zahraničních pobytech, jmen pracovníků, kteří oznámili, že se nehodlají vrátit do ČSSR, a jmen osob, které odešly do zahraničí nebo prodloužily svůj zahraniční pobyt bez souhlasu vedení pracoviště.⁸ Následovala opatření realizovaná jak hlavními politickými představiteli ČSSR, tak reprezentanty ČSAV s cílem zamezit další emigraci.

Editované dokumenty přibližují tři konkrétní, anonymizované lidské osudy, které se vyznačují některými společnými rysy. Vedle působení všech zúčastněných v jednom pracovišti ČSAV – Ústavu teorie informace a automatizace ČSAV – se jedná především o pohnutky, které vedly jejich aktéry k rozhodnutí zůstat v zahraničí i po uplynutí povolené doby. Jak je z editovaných dokumentů zřejmé, k hlavním faktorům ovlivňujícím rozhodování posrpnových emigrantů patřily obavy z dalšího vývoje v Československu vyvolané invazí vojsk zemí Varšavské smlouvy, snaha zajistit sobě i rodině kvalitnější podmínky pro život, dosáhnout vyšší společenské prestiže a lepšího uplatnění.⁹ Shodným momentem je rovněž snaha všech tří aktérů o legalizaci svého zahraničního pobytu vyplývající patrně především ze snahy ponechat si co možná nejdéle možnost svobodného návratu a zároveň nepoškodit svým rozhodnutím emigrovat rodinné příslušníky a kolegy na pracovištích.¹⁰

7 FRANC, Martin. *Ivan Málka a vědní politika 1952–1989 aneb Jediný opravdový komunista?* Práce z Archivu Akademie věd. Řada B, sv. 20. Praha: MÚA AV ČR, 2010, s. 148–149.

8 HÁLEK, Jan. *Ve znamení „bdělosti a ostražitosti“*, s. 234, dokument č. 53.

9 K důvodům nespokojenosti vědců se životem v Československu a k otázce motivace odchodu: KOSTLÁN, Antonín. *Vědecký exil v období komunistického režimu. Emigrace z Československé akademie věd*, s. 166–179.

10 Prezidium ČSAV v reakci na rostoucí počet případů emigrace z řad pracovníků ústavů ČSAV přijalo v prosinci 1966 rozhodnutí, na jehož základě měl být od 1. ledna 1967 pracovištím ČSAV, jejichž pracovníci se ve stanovenou dobu nevrátí ze zahraničního pobytu, krácen o příslušnou částku

Jednotlivé případy se od sebe však liší ve způsobu odchodu do zahraničí. Pracovník skrývající se v edici pod označením „A“ odcestoval do zahraničí několik dnů před událostmi 21. srpna 1968, aby se zúčastnil konference v Jugoslávii. Tam mu byla nabídnuta možnost působit na univerzitě v USA.¹¹ Druhý z námi sledovaných pracovníků („B“) byl od května 1968 na tříměsíčním zahraničním pobytu na Vysoké škole technické ve švédském Lundu. Během této doby se snažil zajistit si další možnost působení na některém zahraničním pracovišti. Třetí vědecký pracovník („C“) působil od 1. října 1968 v rámci Humboldtova stipendia na univerzitě v Karlsruhe v Německé spolkové republice.

Edici tvoří dokumenty uložené v archivním fondu Ústav teorie informace a automatizace ČSAV (dále: ÚTIA ČSAV) v Masarykově ústavu a Archivu Akademie věd ČR, v. v. i. (MÚA AV ČR), a ve fondu Ekonomický odbor Úřadu prezidia ČSAV (Práce a mzdy) v témže archivu. Dokumenty, které tvoří ucelené soubory písemností vztahujících se vždy ke konkrétní kauze, byly vybrány s cílem demonstrovat na takto zvoleném vzorku problematiku dlouhodobých zahraničních pobytů pracovníků ČSAV v daném časovém období. Editované dokumenty byly transkribovány a dále zpracovány v souladu s pravidly pro vydávání novověkých pramenů.¹² Všechny byly opatřeny stručným záhlavím obsahujícím údaj o dataci a lokaci vzniku dokumentu a o jeho obsahu. Jména osob, kterých se písemnosti týkají, byla anonymizována a nahrazena písmeny „A“, „B“ a „C“. Toto označení bylo použito i pro identifikaci jednotlivých dokumentů v edici, kde byly seřazeny chronologicky v rámci tří skupin („A“, „B“, „C“) obsahujících vždy dokumenty týkající se jedné osoby. Ojediněle se vyskytující jména rodinných příslušníků byla vynechána. V případě potřeby byly dokumenty opatřeny textovými a věcnými poznámkami. Veškeré doplňky editora byly označeny prostřednictvím hranatých závorek. Zásahy do textu provedené třetí osobou jsou ohraničeny lomenými závorkami (dokument C 2). Poznámky adresáta jsou vloženy do složených závorek (dokument C 7).

mzdový fond. Sr. HÁLEK, Jan. *Ve znamení „bdělosti a ostražitosti“*, s. 154–155, dokument č. 33, s. 160–161, dokument č. 36.

- 11 V tomto případě si zaslouží mimo jiné pozornost dokument A 4, který ilustruje fungování vnitřní správy ČSAV: Zahraniční odbor Ústřední hospodářské správy pracovišť (ÚHSP) ČSAV se s ročním zpožděním dožaduje vyúčtování zahraniční cesty, ze které se dotýčný pracovník již nevrátil zpět.
- 12 ŠTOVIČEK, Ivan a kol. *Zásady pro vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti*. Praha: Archivní správa ministerstva vnitra ČR, 2002.

Edice dokumentů

Případ A

A 1

Dopis, 1968, 27. září, Vídeň

Pracovník „A“ řediteli ÚTIA ČSAV [Jaroslavu Kožešníkovi]¹

Vážený soudruhu řediteli,

jak víte z mého dřívějšího sdělení, které jsem zaslal svému vedoucímu oddělení, odjel jsem i s rodinou na konferenci do Dubrovníku.² Na zpáteční cestě se mi stala v Rakousku nehoda (automobilová), takže jsem se musel zdržet ve Vídni.

Na konferenci mi byla nabídnuta možnost přednášet na některé americké univerzitě, kde se zabývají problematikou, která mě zajímá. Nyní jsem dostal potvrzení těchto nabídek, a to na Polytechnický institut v Brooklynu a na Universitu of California.

Jak dobře víte, jsou podmínky pro moji práci u nás dosti omezené, a rád bych proto získal nové poznatky a skutečně vhodné, dostatečně dotované pracoviště, kde bych mohl pracovat.

Rád bych i nadále zůstal v rámci ČSAV a po svém návratu pomohl získanými zkušenostmi k dalšímu rozvoji naší vědy.

Obracím se proto na Vás a na ČSAV o povolení asi dvouletého pobytu v USA. Za normálních okolností bych přirozeně tuto žádost předkládal osobně. Bohužel, příchodem cizích vojsk, která střílela na bezbranné civilní obyvatelstvo,³ vznikla situace, která nedává dosti záruk osobní bezpečnosti. Prosim proto, aby poskytnutí neplacené dovolené i výjezdní doložky na uvedenou dobu mi poskytla ČSAV na základě této žádosti.

I když chápu mimořádnost této žádosti, doufám, že mě pochopíte a umožníte mi legálně další práci ve vědecky mimořádně vhodném prostředí. Víím, že obdobné žádosti u nás v ústavu i jinde se vyřizovaly kladně, neboť tak malá země jako naše nemůže poskytnout ve finančně náročných oborech vždy odpovídající možnosti.

Doufám v příznivé vyřízení své žádosti

a jsem s pozdravem

Ing. [„A“]

MÚA AV ČR, fond ÚTIA ČSAV, k. 13, i. č. 57. Originál, strojepis A4, 1 s.

¹ Jaroslav Kožešník (1907–1985). Český technik. V letech 1935–1949 pracoval ve výzkumu Škodových závodů v Praze a Plzni. Od roku 1953 člen korespondent, 1960 akademik ČSAV. Zakladatel (1959) a do roku 1985 ředitel ÚTIA ČSAV. V letech 1970–1981 předseda ČSAV a předseda československé komise Interkosmos.

² Pracovník „A“ se ve dnech 25.–31. srpna 1968 zúčastnil konference *System sensitivity and adaptivity*, pořádané pod záštitou The International Federation of Automatic Control. Svou cestu využil

rovněž k návštěvě Institute for Automation and Telecommunications „Mihailo Pupin“ v Bělehradě ve dnech 20.–23. srpna 1968. Srv. MÚA AV ČR, fond ÚTIA ČSAV, k. 47, i. č. 116, Jugoslávie.

³ Je míněna srpnová invaze vojsk zemí Varšavské smlouvy do ČSSR.

A 2

Dopis, 1968, 2. října, Praha

Zástupce ředitele ÚTIA ČSAV Jiří Nedoma¹ závodnímu výboru ROH

Prosím, aby ZV ROH projednal následující záležitosti:

A) Rozvázání pracovních poměrů s pracovníky, kteří zůstávají v důsledku mimořádných okolností v zahraničí:

[...]

3) Ing. [„A“], CSc.

23. 8.–4. 9. 1968 služební cesta v Jugoslávii, na základě žádosti mu bylo povoleno vybrat si zbytek dovolené od 5.–12. 9. [19]68. Žádá o poskytnutí neplacené dovolené na dobu asi 2 let s tím, že by byl zaměstnán v USA. Ú[stavní] r[ada] souhlasí s povolením neplacené dovolené nejdéle do 15. 10. [19]68. Nevrátí-li se do této doby Ing. [„A“] na své pracoviště, navrhuje Ú[stavní] r[ada] rozvázat pracovní poměr k 16. 10. 1968.

[...]

Dr. Jiří Nedoma, DrSc.
zástupce ředitele ústavu

MÚA AV ČR, fond ÚTIA ČSAV, k. 13, i. č. 57. Originál, strojopis A4, 1 s.

Číslo jednací odesilatele: č.j. 037/68.

¹ Jiří Nedoma (nar. 1925). Český matematik a statistik. V letech 1959–1991 pracoval v ÚTIA ČSAV v Praze. Od roku 1969 profesor Matematicko fyzikální fakulty UK v Praze. V letech 1975–1992 člen korespondent ČSAV.

² Jde o zaslání podkladů pro jednání ve věci pracovníků, kteří se ve stanoveném termínu nevrátili ze zahraniční cesty.

A 3

Dopis, 1968, 9. října, Praha

Zástupce ředitele ÚTIA ČSAV Jiří Nedoma pracovníkovi „A“

Vážený soudruhu,

na základě rozhodnutí ředitele ústavu Vám byla povolena neplacená dovolená do 31. října 1968. Žádáme Vás proto, abyste se do tohoto data vrátil ke své práci v ústavu. Pokud byste tak neučinil, budeme nuceni posuzovat Vaši další nepřítomnost v práci za

hrubé porušení pracovní kázně a vyvodit z toho zákonné důsledky, tj. zrušení pracovního poměru.

S pozdravem
Dr. Jiří Nedoma, DrSc.
zástupce ředitele ústavu

MÚA AV ČR, fond ÚTIA ČSAV, k. 13, i. č. 57. Originál, strojepis A4, 1 s.
Adresát: Dipl. Ing. [„A“], CSc., Wasagasse 24/4, Wien 9, Österreich. Číslo jednací odesilatele: 524/68.

A 4

Dopis, 1969, 16. září, Praha

Vedoucí zahraničního odboru ÚHSP ČSAV Viktor Janata¹ řediteli ÚTIA ČSAV Jaroslavu Kožešníkovi

Věc: vyúčtování zahraniční cesty.

Vážený soudruhu řediteli,

na pokyn zástupce hlavního vědeckého sekretáře ČSAV člena korespondenta Boh[umíra] Rosického² dovoluji si Vás upozornit, že cesta pracovníka Vašeho ústavu soudruha Ing. [„A“] do Jugoslávie nebyla do dnešního dne vyúčtována.

Směrnice ministerstva financí č.j. 204/11.000/60 ukládají povinnost předložit vyúčtování do 14 dnů po ukončení cesty do zahraničí. Jmenovaný pracovník byl s touto povinností před nástupem cesty seznámen v „Pokynech k vyúčtování zahraniční cesty“, které mu byly zahraničním odborem ÚHSP ČSAV předány. Jde o cestu, která měla být podle naší evidence ukončena dne 1. 9. 1968.

Jelikož však uvedený pracovník nepředložil vyúčtování ani po písemné upomínce, dovoluji si Vás, vážený soudruhu řediteli, požádat, abyste svému pracovníkovi laskavě připomenul nutnost urychleného splnění této povinnosti.

Se soudružským pozdravem
Viktor Janata
vedoucí zahraničního odboru
ÚHSP ČSAV

MÚA AV ČR, fond ÚTIA ČSAV, k. 47, i. č. 116, Jugoslávie. Kopie, strojepis A4, 1 s.

Přáno na hlavičkovém papíru: Československá akademie věd, Ústřední hospodářská správa pracovišť, Praha 1, Národní třída 3. Adresát: Vážený soudruh akademik Jaroslav Kožešník, ředitel Ústavu teorie informace a automatizace ČSAV, Vyšehradská 49, Praha 1.

¹ Viktor Janata (nar. 1920). Vedoucí zahraničního odboru Ústřední hospodářské správy pracovišť ČSAV.

² Bohumír Rosický (1922–2002). Český parazitolog. V letech 1950–1962 vědecký pracovník Biologického ústavu ČSAV, 1962–1980 ředitel Parazitologického ústavu ČSAV, 1980–1990 ředitel Institutu hygieny a epidemiologie v Praze, 1960–1970 člen korespondent, 1970–1992 akademik ČSAV; 1961–1977 člen prezidia ČSAV, 1970–1977 místopředseda ČSAV, 1969–1990 poslanec a člen předsednictva České národní rady.

A 5

Dopis, 1969, 6. října, Praha

Zástupce ředitele ÚTIA ČSAV Jiří Nedoma zahraničnímu odboru ČSAV

Věc: Nevyúčtovaná cesta Ing. [„A“], CSc., do Jugoslávie r. 1968

K Vašemu dopisu ze dne 16. 9. 1969 č.j. 13/VH sdělujeme, že Ing. [„A“], CSc., který odejel loňského roku na služební cestu do Jugoslávie, zůstal v cizině a nevrátil se do Československa. Ústav vyzval Ing. [„A“] k návratu na pracoviště, a protože se tak nestalo, byl s ním rozvázán pracovní poměr.

Prof. RNDr. Jiří Nedoma, DrSc.
zástupce ředitele ústavu

Vyřizuje: Hainallová¹

MÚA AV ČR, fond ÚTIA ČSAV, k. 47, i. č. 116, Jugoslávie. Originál, strojopis A4, 1 s.
Adresát: Československá akademie věd, zahraniční odbor – fin[anční] účtárna, k rukám soudruha J. Špůra, Národní tř[ída] číslo 3, Praha 1. Číslo jednací odesílatele: 497/69.

¹ Libuše Hainallová – pracovnice sekretariátu ředitele ÚTIA ČSAV.

Případ B

B 1

Dopis, 1968, 7. února, Praha

Zahraniční odbor ÚHSP ČSAV sekretariátu ředitele ÚTIA ČSAV Jaroslava Kožešníka

Věc: Cesta Ing. [„B“] do Švédska.

Vážení soudruzi,

Královská švédská akademie technických věd odpověděla kladně na návrh ČSAV na pobyt Ing. [„B“] ve Švédsku v rámci dohody obou institucí. Zároveň oznámila, že profesor Åström¹ považuje za nejvhodnější nástupní termín pobytu 1. květen tohoto roku.

Vzhledem k tomu žádáme zdvořile, aby se Ing. [„B“] spojil se soudruhem Konečným² ze zahraničního odboru a domluvil s ním potřebné podrobnosti.

Se soudružským pozdravem
V. Janata
vedoucí zahr[aničního] odboru

MÚA AV ČR, fond ÚTIA ČSAV, k. 52, i. č. 137, Švédsko. Originál, strojopis A4, 1 s.
Psáno na hlavičkovém papíru: Československá akademie věd, Ústřední hospodářská správa pracovišť, Praha 1, Národní třída 3. Adresát: *Ústav teorie informace a automatizace, sekretariát soudruha ředitele, Výšehradská 49, Praha 2.*

¹ Karl Johan Åström (nar. 1934). V letech 1965–2002 profesor katedry automatického řízení na univerzitě v Lundu.

² Je patrně míněn referent zahraničního odboru Sekretariátu Prezidia ČSAV Vladimír Konečný (nar. 1925).

B 2

Dopis, 1968, 20. srpna, Praha

Zástupce ředitele ÚTIA ČSAV Jiří Nedoma Městské vojenské správě v Brně

Věc: Vojenské cvičení soudruha Ing. [„B“].

K Vašemu dopisu č.j. 4282 z 15. 8. 1968 sdělujeme:

Pracovník našeho ústavu soudruh Ing. [„B“], vojín v záloze, odjel do Švédska dne 11. 5. 1968, asi 1 měsíc po ukončení nemoci. Výjezdní doložka je platná do 31. 8. 1968, takže nic nebrání tomu, aby soudruh Ing. [„B“] nastoupil na vojenské cvičení s termínem nástupu 13. 9. 1968. Tento termín mu byl Vámi dopisem oznámen, avšak povolávací rozkaz na toto cvičení ještě neobdržel. Prosíme Vás, soudruhu náčelníku vojenské správy, abyste poštu pro soudruha Ing. [„B“] dal posílat do našeho ústavu, neboť soudruh Ing. [„B“] do svého trvalého bydliště jezdí jen zřídka.

Dále bychom Vás prosili o vyřízení další závažné záležitosti. Soudruh Ing. [„B“] jezdí často do ciziny na různé studijní pobyty, při kterých se zdokonaluje ve využívání výpočetní techniky, a náš ústav má na těchto školeních značný zájem. Prosíme proto, aby při jeho vojenských cvičeních bylo přihlédnuto k této okolnosti. Vyjadřujeme tím obavu, aby některé vojenské cvičení mu tyto zahraniční cesty neznemožnilo.

Se soudružským pozdravem
Dr. Jiří Nedoma, DrSc.
zástupce ředitele ústavu

MÚA AV ČR, fond ÚTIA ČSAV, k. 13, i. č. 57. Originál, strojopis A4, 1 s.

Adresát: *Městská vojenská správa, k rukám soudruha náčelníka vojenské správy, Brno.*
Číslo jednacích odesilatele: 500/68.

B 3

Dopis, 1968, 12. září, Praha

Pracovník „B“ vedení ÚTIA ČSAV

Věc: Žádost o souhlas k 1–2-leté zahraniční praxi

Žádám o souhlas vedení ústavu k 1–2-leté praxi u firmy Schoppe & Faeser GmbH, Minden/Westf[alen], NSR. Tato firma, která je jako součást společnosti Hartmann & Braun a nyní i AEG¹ jednou z vedoucích evropských firem v oboru průmyslové automatizace energetických, chemických a cementářských zařízení, po mnoho let spolupracuje i na automatizaci elektráren v Československu a je známá kvalitou a pokrokovou konstrukcí svých zařízení. V poslední době pracuje i na vývoji řídicích počítačů a číslicových regulátorů.

Zkušenosti získané praxí u této firmy by byly zdrojem podnětů pro mou další teoretickou práci v ÚTIA ČSAV a naopak, mohla by být příležitostí k ověření některých výpočtových metod vyvinutých u nás.

Vedení firmy Schoppe & Faeser GmbH písemně potvrdilo ochotu přijmout mne okamžitě a zajistit mi po dobu praxe práci na úkolech odpovídající mé kvalifikaci.

Firma je rovněž ochotna poskytnout mi byt podle mého přání a zajistit všechny ostatní náležitosti související s mou praxí.

Praxe by byla placena firmou a pro ÚTIA by nevznikly žádné nároky v devizách a korunách.

Děkuji za porozumění a jsem s pozdravem

[pracovník „B“]

vědecký asistent ÚTIA ČSAV

Příloha: Dopis firmy S & F²

MÚA AV ČR, fond ÚTIA ČSAV, k. 13, i. č. 57. Originál, rukopis A4, 2 s.

Adresát: Vedení ústavu ÚTIA ČSAV, Vítězslavská 49, Praha 2. Číslo jednací odesilatele: 500/68.

¹ AEG – Allgemeine Elektrizitäts-Gesellschaft – německá firma vyrábějící elektronická a elektrická zařízení.

² Uvedený dopis firmy Schoppe & Faeser se ve fondu ÚTIA ČSAV nepodařilo dohledat.

B 4

Dopis, 1968, 12. září, Lerbeck

Pracovník „B“ zástupci ředitele ÚTIA ČSAV Jiřímu Nedomovi

Vážený pane doktore,

dovolu, abych navázal na naši rozmluvu o mé zamýšlené praxi u firmy S & F.

Využil jsem části své dovolené k tomu, abych navštívil firmu S & F v Mindenu, abych se pokusil dojednat podrobnosti eventuální praxe u ní. Byl jsem velmi přátelsky přijat a byla mi přislíbena všemožná pomoc, zřejmě také díky dobrým stykům firmy s naším ústavem. Nabídku firmy přikládám k formální žádosti vedení ústavu o souhlas s praxí. Rozmýšlel jsem pečlivě svoji situaci a možnosti a mimo skutečností, uvedených v žádosti, považuji za důležité ještě toto:

Chci se na podzim oženit, a proto bych mohl v Praze a tím i v ÚTIA zůstat i nadále jen v tom případě, že bych v Praze dostal dobrý rodinný byt ještě tento podzim. Podle informací ze Stavebního bytového družstva nepřipadá v úvahu přidělení bytu dříve než za dva až tři roky. Jiné možnosti přidělení bytu neznám.

Další věcí je samozřejmě ostatní materiální situace, protože přes poměrně vysoký plat v ÚTIA musím poskytnout nejméně 450 Kč měsíčně jako výživné pro svého syna [...], takže po odečtení ostatních srážek nemohu ze zbytku ušetřit ani na byt, ani na zařízení. To by znamenalo, že po obhajobě bych stejně musel z ústavu odejít tam, kde bych dostal byt, event. k rodičům.

Pokud bych pracoval u S & F, věřím, že bych za 1 až 2 roky ušetřil tolik prostředků, abych si mohl družstevní byt po jeho přidělení zaplatit v Praze.

Námítku profesora Strejce¹ o údržbě počítače v ústavu lze zodpovědět tak, že naopak bližším kontaktem s S & F bych mohl zajistit operativnější vyřizování našich požadavků zde v Mindenu a podle vyjádření vedoucího servisu od S & F prováděl bych opravy v Praze, pokud bych chtěl, já. Věřím, že pro ústav by to bylo mnohem levnější.

Věřím, že mi rozumíte, a prosím Vás o podporu ve vyřizování této záležitosti.

S díky a pozdravem

Váš

[pracovník „B“]

MÚA AV ČR, fond ÚTIA ČSAV, k. 13, i. č. 57. Originál, rukopis A4, 2 s.

Adresát: Dr. Jiří Nedoma, Dr.Sc., ÚTIA ČSAV, Praha.

¹ Vladimír Strejce (nar. 1921), Český technik. V letech 1956–1990 působil v ÚTIA ČSAV, od roku 1965 externí profesor ČVUT, 1981–1992 člen korespondent ČSAV.

B 5

Dopis, 1968, 23. září, Praha

Zástupce ředitele ÚTIA ČSAV Jiří Nedoma pracovníkovi „B“

Věc: Zahraniční praxe

Váš dopis z 12. 9. 1968

Při svém zasedání dne 19. září 1968 došla ústavní rada ČSAV – ÚTIA k přesvědčení, že za nynější situace Vám ústav nemůže povolit dlouhodobou zahraniční praxi. Žádáme

Vás proto, abyste po ukončení dovolené nastoupil práci v ÚTIA ČSAV. Vaši žádost projedná ústavní rada ÚTIA nejpozději do září příštího roku.

Dr. Jiří Nedoma, DrSc.
zástupce ředitele ústavu

MÚA AV ČR, fond ÚTIA ČSAV, k. 13, i. č. 57. Originál, strojopis A4, 1 s.

Adresát: *Dipl. Ing. [„B“], bei Neugebauer, Unter den Höfen 25, 4952 Lerbeck/Porta, NSR. Číslo jednací odesilatele: 518/68.*

B 6

Dopis, 1968, 4. října, Lund

J. K. Åström (Lund Institute of Technology) V. Peterkovi¹ (ÚTIA ČSAV)

Dear Dr. Peterka,

I was very pleased with [„B“] when he worked with us this summer and I would be interested to have him spend a longer time with us. Naturally I have no intentions to upset your own research plans, but we will pursue some ideas that [„B“] started to work on when he was with us. It would naturally be desirable for us to have [„B“] continue his work. I also believe that an extended stay in our group also can be beneficial for [„B“] scientific development. I hope that we resolve this matter to our mutual benefit.

Yours sincerely,
K-J Åström
Professor

MÚA AV ČR, fond ÚTIA ČSAV, k. 52, i. č. 137, Švédsko. Originál, strojopis A4, 1 s.

Psáno na hlavičkovém papíru: *Lund Institute of Technology, Division of Automatic Control, P. O. BOX 725, Lund 7, Sweden. Adresát: Dr. V. Peterka, Institute of Information Theory and Automation, Vítěšhradská 49, Praha 2, ČSSR.*

¹ Václav Peterka (nar. 1930). Český technický kybernetik. V letech 1961–1992 vědecký pracovník ÚTIA ČSAV v Praze, 1988–1992 člen korespondent ČSAV.

B 7

Dopis, 1968, 4. října, Lund

J. K. Åström (Lund Institute of Technology) pracovníkovi „B“ (ÚTIA ČSAV)

Dear [„B“],

It was a great pleasure to have you working with us this summer. Our research plans for the identification problem have taken a more definite form and we have now decided to

make a concentration on the problems of real-time identification partly along the lines that you started on when you were with us.

A man with your background would be a definite asset to our group and I would therefore like to ask you if you can come and work with us for an extended period of time and continue the work that you started this summer. Please let me know if this is of interest to you. In that case I would like you to send me a copy of your grades, preferably original + english translation, and a personal resumé. This will be needed to handle the administration formalities.

Yours sincerely,
K-J Åström

MÚA AV ČR, fond ÚTIA ČSAV, k. 52, i. č. 137, Švédsko. Originál, strojopis A4, 1 s.
Psáno na hlavičkovém papíru: Lund Institute of Technology, Division of Automatic Control, P. O. BOX 725, Lund 7, Sweden. Adresát: Dr. [„B“], *Institute of Information Theory and Automation, Vítěšhradská 49, Praha 2, ČSSR.*

B 8

Dopis, 1968, 23. října, Praha
Pracovník „B“ vedení ÚTIA ČSAV

Věc: Žádost o souhlas vedení ústavu k zahraničnímu studijnímu pobytu.

Rozhodnutím ústavní rady ze dne 2. 10. 1968 mi byla povolena zahraniční práce u firmy Schoppe & Faeser. Dne 9. 10. 1968 dostal Ing. V. Peterka, CSc., dopis od profesora K. J. Åströma z Vysoké školy technické v Lundu, Švédsko (THL), ve kterém navrhuje, abych pracoval delší dobu v jeho ústavu na dokončení výzkumu metod průběžné identifikace, který jsem nedokončil během svého pobytu na THL v létě tohoto roku.¹

Tematika sledovaná v ústavu profesora Åströma je podobná jako v oddělení teorie soustav v ÚTIA, obě skupiny se shodují v otázce dalšího zaměření a mají zájem na trvalé konkrétní spolupráci.

Žádám proto na doporučení vedoucího svého oddělení vedení ústavu, aby místo praxe u firmy Schoppe & Faeser schválilo můj studijní pobyt v Ústavu pro samočinné řízení na THL (Institutionen för regleringsteknik, Tekniska Högskolan i Lund) na dobu jednoho roku. Po skončení tohoto pobytu se vrátím k práci v ústavu.

[pracovník „B“]

MÚA AV ČR, fond ÚTIA ČSAV, k. 52, i. č. 137, Švédsko. Originál, strojopis A4, 1 s.
Adresát: *Vedení ÚTIA ČSAV, Vítěšhradská 49, Praha 2.*

¹ Viz dokument B 6.

B 9

[1968, 23. října, Praha]

Záznam zahraničního odboru Sekretariátu Prezidia ČSAV o realizaci cesty pracovníka „B“ do Švédska.

Vysílaný bude pokračovat ve výzkumu metod průběžné experimentální identifikace dynamických soustav a optimálního řízení diskrétních stochastických soustav pod vedením profesora Åströma v rámci spolupráce dohodnuté v minulém roce. (Pobyt je plně hrazen zvoucí stranou.)

Tematika sledovaná v ústavu profesora Åströma je podobná jako v oddělení teorie soustav v ÚTIA, obě skupiny se shodují v otázce dalšího zaměření a mají zájem na trvalé konkrétní spolupráci. Profesor Åström proto pozval vysílaného, aby spolupracoval delší dobu s jeho skupinou na výše uvedených problémech a poskytne mu pro tento výzkum potřebné experimentální vybavení.

Vysílaný bere svého syna [...] nar[ozeneho] 1963 s sebou na služební cestu. Jeho matka [...] odjela v srpnových událostech do Rakouska a nyní je patrně v Kanadě. Do konce roku 1968 bude syn navštěvovat internátní školku pro vadně mluvící děti a od 1. ledna 1969 nemá pro něho vysílaný opatrování.

MÚA AV ČR, fond ÚTIA ČSAV, k. 52, i. č. 137, Švédsko. Kopie, strojepis A4, 2 s.

B 10

Dopis, 1968, 27. listopadu, Lund

Pracovník „B“ pracovnícím ÚTIA ČSAV paní Vláškové¹ a Libuši Hainallové

Milá paní Vlášková,
milá paní Hainallová!

Mnohokrát Vás pozdravuji a ještě děkuji jednou za pomoc před odjezdem – díky Vám prošlo vše poměrně hladce.

Jak jsem psal ostatně Peterkovi, chtěl bych se vrátit 14. nebo 15. 12. tohoto roku na obhajobu do ústavu a zůstat doma přes Vánoce.

Než však pojedu, prosil bych Vás, zda byste mi mohli podat zprávu zda:

- 1.) Obhajoba se bude moci určitě uskutečnit v posledním týdnu před Vánoci.
- 2.) Dostanu od prezidia zcela určitě novou výjezdni doložku, abych se sem mohl vrátit na zbytek studijního pobytu.

Pokud by obě tyto podmínky nebyly splněny, bylo by to velmi zlé, protože bych musel jet později. Dostal jsem totiž od profesora Åströma týden volna na udělení obhajoby právě před Vánoce a napsal jsem profesorovi Hanušovi,² aby byl tak dobrý a napsal mi posudek do té doby – věřím, že to udělá.

Buďte tedy tak dobré a pošlete mi dopis resp[ektivě] telegram tak, abych to věděl bezpečně před předpokládaným odjezdem, tj. asi 8.–10. 12. – dopis jde asi 4–5 dní.

Děkuji ještě jednou
Váš
[„B“]

MÚA AV ČR, fond ÚTIA ČSAV, k. 52, i. č. 137, Švédsko. Originál, rukopis A4, 1 s.

¹ Vlášková – pracovnice sekretariátu ředitele ÚTIA ČSAV.

² Je patrně míněn Bořivoj Hanuš (1921–2008). V letech 1956–1967 působil ve Výzkumném ústavu automatizačních prostředků při Závodech průmyslové automatizace v Praze a od roku 1967 jako profesor Vysoké školy strojní a textilní v Liberci.

B 11

Dopis, 1968, 3. prosince, Praha

Pracovnice ÚTIA ČSAV Libuše Hainallová pracovníkovi „B“

Milý pane inženýre,

děkuji za dopis a odpovídám na bod 2:

Žádost o novou platnou výjezdní doložku byla podána okamžitě po Vašem odjezdu a zahrnuje žádost o výjezd Vašeho syna. Dle informací získaných na pasovém oddělení prezidia dojde vyřízení asi 8.–12. prosince tohoto roku.

Váš odjezd do Švédska po Vánocích k dokončení studijního pobytu je dle mého názoru zcela zabezpečen, pokud mi ihned po příjezdu předáte pas k doplnění a vyřídíte si uspokojivě vízové záležitosti pro sebe i svého synka.

Doufám, že jsem nic nevynechala, co potřebujete vědět. O termínu Vaší obhajoby jste jistě dostal již zprávu od paní Vláškové.

Srdečně zdraví
Libuše Hainallová

MÚA AV ČR, fond ÚTIA ČSAV, k. 52, i. č. 137, Švédsko. Originál, rukopis A4, 1 s.

Adresát: Ing. [„B“], Teckniska Högskolan i Lund, Institutionen för Reglerinksteknik, prof. Åström, Sölvegatan 18, Lund, Sweden.

B 12

Dopis, 1969, 5. srpna, Lund

Pracovník „B“ pracovníci sekretariátu ředitele ÚTIA ČSAV paní Vláškové

Milá paní Vlášková,

slyším ze zpráv, že máte v Praze tak krásné počasí, že se mi nechce Vám přidávat práce, ale po návratu jsem zjistil dvě závažné věci, které jsem v Praze nestačil zařadit, že Vás musím poprosit o pomoc.

V první záležitosti Vás prosím, abyste se mi pokusila na „patříčných místech“ zjistit nejbližší možný termín předání kandidátského diplomu a zda opravdu není možné ho sem poslat bez mé účasti, řekněme přes vyslanectví apod., a napsala mi o tom. Přijedu patrně koncem září na pár dní domů a kdyby se to podařilo nějak zařídit, bylo by to výborné. Druhou záležitostí je můj družstevní byt. Požádejte prosím „sociálního referenta ROH“ či jiného odpovědného (nevím, kdo to je, jinak bych mu napsal osobně), aby zjistil u předsednictva Stav[ebního] byt[ového] druž[stva] biol[ogických] úst[avů] a o. p. Škoda, jak to vypadá s mým pořadím a kdy asi byt dostanu. Psal jsem jim sice už v březnu, nedostal jsem však žádnou odpověď. Přesnou adresu družstva zná Josef Böhm,¹ nejlépe je (nebo bylo) mluvit s dr. Vodrážkou.

Nezapomněl jsem poměry doma a nedělám si iluze o tom, že by to ústav mohl urychlit, jde mi spíše o zjištění stavu a (pokud možno písemný) slib typu: „Pokud se bude situace zhoršovat stejným tempem, žádné bydlení před rokem 1999 nemůžete čekat.“, abych se podle toho mohl připravit na budoucnost.

Těším se na zprávu a děkuji předem.

S pozdravem

Váš

[„C“]

Lunds Tekniska Högskola

Inst[itutionen] för regleringsteknik

Box 725

220 07 Lund 7

Sverige

MÚA AV ČR, fond ÚTIA ČSAV, k. 36, i. č. 92. Originál, rukopis A4, 2 s.

Adresát: Sekretariát ÚTIA ČSAV, kr[ukám] paní Vláškové, Vyšehradská 49, Praha 2.

¹ Josef Böhm (nar. 1942). Pracovník ÚTIA ČSAV.

B 13

1969, 28. srpna, Praha

Zdůvodnění dlouhodobého pobytu Ing. „B“, CSc., v zahraničí vypracované patrně pro jednání ústavní rady ÚTIA ČSAV

Ing. [„B“, CSc.], je na dlouhodobém studijním pobytu na univerzitě v Lundu (Švédsko) v ústavu automatického řízení, který je veden známým odborníkem prof. Åströmem. S prof. Åströmem a s jeho spolupracovníky udržuje náš ústav úzké styky již delší dobu, a to z několika důvodů.

1) Ústav prof. Åströma je podle našeho názoru jeden z nejlepších univerzitních ústavů tohoto druhu v západní Evropě. Pěstuje se v něm moderní teorie automatického řízení

a přitom se dbá na praktické aplikace. Je to dáno zejména osobou prof. Åströma, který dříve pracoval jako teoretik u firmy IBM, kdy byl nucen řešit praktické úkoly.

2) Zaměření výzkumu jak co do tematiky, tak co do názoru na další perspektivy je prakticky shodné se zaměřením oddělení teorie soustav v ÚTIA, ve kterém Ing. [„B“] pracuje.

3) Zájem o tuto spolupráci je oboustranný. Tak např. v poslední době byla v Lundu podrobena testu metoda identifikace, vypracovaná v ÚTIA a publikovaná letos na kongresu IFAC¹ ve Varšavě. Výsledky těchto testů jsou pro nás velmi příznivé. V ústavu se využívá i jiných námi publikovaných výsledků. Na druhé straně nám jsou zasilány všechny výzkumné zprávy v ústavu vypracované. Některé tyto jejich výsledky byly úspěšně využity u nás při vypracování adaptivní číslicové regulace stochastických soustav.

Z uvedeného vyplývá, že náš ústav má zájem na udržení a prohloubení těchto vědeckých styků a že dlouhodobý pobyt Ing. [„B“] v Lundu je účelný a v plné shodě se zaměřením našeho výzkumu. Zkušenosti během tohoto pobytu získané určitě budou přínosem pro další práci oddělení.

MÚA AV ČR, fond ÚTIA ČSAV, k. 13, i. č. 57. Originál, strojopis A4, 1 s.

¹ IFAC – International Federation of Automatic Control.

Případ C

C 1

1968, 18. září, Praha

Zápis pro domo vypracovaný zástupcem ředitele ÚTIA J. Nedomou

Ústav teorie informace a automatizace ČSAV, Praha 2, Vyšehradská 49, vysílá svého pracovníka [„C“] dne 1. 10. 1968 do NSR na studijní stipendijní pobyt na Technische Hochschule, 75 Karlsruhe, Kaiserstrasse 12.

Stipendium 1 000 DM měsíčně po dobu 10 měsíců bude vyplácet výše uvedená univerzita přímo vysílanému.

RNDr. Jiří Nedoma, DrSc.
zástupce ředitele ústavu

MÚA AV ČR, fond ÚTIA ČSAV, k. 48, i. č. 125, NSR. Originál, strojopis A4, 1 s.

Číslo jednací: 517/68.

C 2

1969, 9. června, Karlsruhe

Žádost pracovníka „C“ o prodloužení stipendijního pobytu v NSR adresovaná vedení ÚTIA ČSAV

Žádám tímto o prodloužení mého stipendijního pobytu v NSR na univerzitě v Karlsruhe (Lehrstuhl für Regelungs- und Steuerungssysteme) u profesora Föllingera¹ na dobu dalších deseti měsíců od 1. srpna 1969 do 31. května 1970. Mé dosavadní stipendium by mělo končit dnem 31. července 1969. Stipendium mi bylo prodlouženo rozhodnutím Humboldtovy nadace č. VIII/151-V-pf/R ze dne 4. června 1969, jehož fotokopii přikládám.²

O prodloužení stipendia jsem požádal na základě rozhovoru se soudruhem akademikem Kožešníkem koncem března tohoto roku. Akademik Kožešník s mojí žádostí plně souhlasil, rovněž dr. Nedoma a prof. Strejc neměli námitek. Na univerzitě v Karlsruhe pracuji na tématu „Nelineární číslicové obvody“ a chtěl bych svoji práci zde dokončit. Ke své práci potřebuji nutně číslicový počítač, který zde mám kdykoliv k dispozici, a kromě toho mi v práci velmi pomáhá konzultace s pracovníky katedry, kteří se zabývají blízkými problémy. Profesor Föllinger má zájem na tom, abych svoji práci zde dokončil, a moji žádost rovněž plně doporučil.

Po skončení mého pobytu v zahraničí se chci znovu zapojit do práce na úkolech našeho ústavu a využít zkušeností získaných v zahraničí. Prosím o kladné vyřízení mé žádosti a předem děkuji.

S pozdravem

Ing. [„C“],

t. č. 75 Karlsruhe-Durlach

Oberwaldstrasse 20

<Souhlasím, projednáno s akademikem Kožešníkem, 24. 6. [19]69, V. Strejc>

MÚA AV ČR, fond ÚTIA ČSAV, k. 48, i. č. 125, NSR. Originál, strojepis A4, 1 s.

Adresát: Ústav teorie informace a automatizace, vedení ústavu, Vyšehradská 49, Praha 2.

¹ Otto Föllinger (1924–1999). Německý technik. V letech 1965–1990 působil jako vedoucí Institutu für Regelungs- und Steuerungssysteme fakulty elektrotechniky univerzity v Karlsruhe.

² Zmínovaná fotokopie tvoří v archivním fondu přílohu tohoto dokumentu.

C 3

Dopis, 1969, 20. června, Karlsruhe

O. Föllinger vedení resp. řediteli ÚTIA ČSAV

Sehr geehrter Herr Direktor!

Seit 1. Oktober 1968 arbeitet Herr Dipl. -Ing. [„C“] als Stipendiat der Humboldt-Stiftung an meinem Lehrstuhl. Das von ihm bearbeitete Thema aus dem Gebiet der nichtlinearen Abtastsysteme ist für beide Seiten von großem Interesse. Herr [„C“] hat schöne Anfangserfolge erzielt, und es hat sich eine fruchtbare wissenschaftliche Zusammenarbeit entwickelt. In beiderseitigem Interesse wäre es daher sehr wünschenswert, wenn er seine Arbeit bei uns weiterführen könnte.

Ich habe deshalb eine Verlängerung seines Stipendiums bis zum 31. Mai 1970 befürwortet. Die Humboldt-Stiftung ist damit einverstanden. Ich bitte Sie, sehr geehrter Herr Direktor, dazu Ihre Zustimmung zu geben.

Mit freundlichen Grüßen
Ihr
O. Föllinger

MÚA AV ČR, fond ÚTIA ČSAV, k. 48, i. č. 125, NSR. Originál, strojopis A4, 1 s.

Psáno na hlavičkovém papíru: Lehrstuhl für Regelungs- und Steuerungssysteme, Universität Karlsruhe, Prof. Dr. rer. nat. O. Föllinger. Adresát: *An die Leitung des Instituts für Informationstheorie und Automatisierung der ČSAV, Věšhradská 49, Prag 2 (ČSSR).*

C 4

Dopis, 1969, 27. června, Praha

Ředitel ÚTIA ČSAV Jaroslav Kožešník O. Föllingerovi

Sehr geehrter Herr Professor Föllinger!

Es freut uns, dass unser Herr Dipl. Ing. [„C“] sich bei Ihnen gut eingearbeitet hat, und dass die von ihm gelöste Aufgabe für die Entwicklung der Regelungstechnik nützlich sein kann.

Wir haben zur Kenntniss genommen, dass sein Aufenthalt bis Mai 1970 verlängert wurde, und wir sind mit der Verlängerung seines Aufenthaltes in Ihrem Institut völlig einverstanden.

Akademiker Jaroslav Kožešník
Institutsdirektor

MÚA AV ČR, fond ÚTIA ČSAV, k. 48, i. č. 125, NSR. Originál, strojopis A4, 1 s.

Adresát: *An Herren Prof. Dr. rer. nat. O. Föllinger, Lehrstuhl für Regelungs- und Steuerungssysteme, Universität Karlsruhe, 75 Karlsruhe 1, Kaiserstrasse 12, DBR. Číslo jednací odesilatele: 450/69.*

C 5

1969, 28. srpna, Praha

Zdůvodnění dlouhodobého pobytu Ing. „C“ v zahraničí vypracované patrně pro jednání ústavní rady ÚTIA ČSAV

Na základě pozvání z roku 1967 byl Ing. [„C“] vybrán ke studijnímu pobytu na univerzitě v Karlsruhe na dobu od 1. 10. 1968 do 31. 7. 1969. Jeho pobyt je hrazen uděleným Humboldtovým stipendiem pro postgraduální studium. Na univerzitě pracuje v oblasti nelineární číslicové regulace. Poznatky, které dosud na univerzitě získal, jsou velmi cenné a mají velký význam nejen pro náš ústav, ale i pro československou vědu, neboť má možnost styku s předními vědeckými pracovníky, pracujícími v této oblasti. V současné době pracuje na doktorské disertační práci, kterou bude obhajovat na univerzitě v Karlsruhe. Z těchto důvodů mu bylo stipendium uděleno též na další rok a vedení ústavu na základě jeho žádosti souhlasilo s prodloužením pobytu do 31. 5. 1970. Proto doporučuji, aby bylo Ing. [„C“] umožněno setrvat v zahraničí podle dosavadního rozhodnutí. Bude to přínos pro náš ústav i pro československou vědu.

MÚA AV ČR, fond ÚTIA ČSAV, k. 13, i. č. 57. Originál, strojepis A4, 1 s.

C 6

Dopis, 1969, 3. listopadu, Praha

Zástupce ředitele ÚTIA ČSAV Jiří Nédoma (za zástupce Otakar Šefl¹) pracovníkovi „C“

Vážený soudruhu,

z rozhodnutí ředitele ústavu Vám oznamuji, že je třeba, abyste ukončil svůj studijní pobyt a vrátil se do konce roku 1969 do ČSSR a nastoupil do ústavu.

S pozdravem
Dr. Otakar Šefl, CSc.
za zástupce ředitele ústavu

MÚA AV ČR, fond ÚTIA ČSAV, k. 48, i. č. 125, NSR. Originál, strojepis A4, 1 s.

Adresát: *Vážený soudruh Ing. [„C“], 75 Karlsruhe-Durlach, Oberwaldstrasse 20, DBR.*
Číslo jednacích odesílatele: 529/69.

¹ Otakar Šefl (nar. 1922). Pracovník ÚTIA ČSAV, člen Čs. kybernetické společnosti při ČSAV.

C 7

Dopis, 1969, 15. listopadu, Karlsruhe

Pracovník „C“ řediteli ÚTIA ČSAV Jaroslavu Kožešníkovi

Vážený soudruhu akademiku,

na základě dopisu ze dne 3. listopadu 1969, v němž mi ústav sděluje, že na základě Vašeho rozhodnutí se mám do konce roku 1969 vrátit do ČSSR a v lednu 1970 nastoupit do ústavu,¹ žádám o povolení dokončení původně stanoveného studijního pobytu na Universität Karlsruhe u profesora Föllingera.

Žádost odůvodňuji tím, že mi stipendium bylo nabídnuto vedením ÚTIA již v létě 1967, z německé strany mi bylo přiděleno již v lednu 1968 a určen nástup na 1. 10. 1968 po dobu deseti měsíců. V průběhu stipendia jsem pokračoval v práci obdobného charakteru, na níž jsem pracoval i v ÚTIA. Vzhledem k tomu, že jsem na zdejší univerzitě měl k dispozici moderní vědecké i technické vybavení (číslicový počítač, rozsáhlou knihovnu, možnosti konzultací se spolupracovníky, kteří se zabývají obdobným výzkumem atd.), mi práce postoupila natolik, že profesor Föllinger mi nabídl prodloužení stipendia s podmínkou, že dodělám v průběhu dalších deseti měsíců výzkumnou práci v rozsahu německého doktorátu, respektive doktorát. Dříve než jsem o nabídnuté prodloužení požádal Humboldtovu nadaci, mluvil jsem osobně s Vámi, soudruhu akademiku, a Vy jste mi řekl, že v případě, že má pro mne i pro československou vědu můj studijní pobyt v NSR cenu, abych o prodloužení požádal, že proti němu nemáte ani Vy jako ředitel ústavu, ani nikdo jiný z československé strany námitek. Na základě této osobní rozmluvy s Vámi jsem tedy o prodloužení požádal.

K dnešnímu dni mám již podstatnou část výzkumné práce hotovou, částečně i napsanou a zbytek hodlám v nejbližších měsících dokončit. V případě, že bych se vrátil již v lednu 1970 do ČSSR, bych práci dokončoval s velkými obtížemi. Bylo by tedy na škodu nejen mně, ale i československému výzkumu, kdybych zde nemohl práci dokončit, neboť předpokládám, že by se dala aplikovat i v československém průmyslu. Kromě těchto čistě vědeckých ztrát by mně vznikly i finanční ztráty, neboť náklady, které jsem musel vynaložit (kupř. zápisné na vysokou školu, povinné nemocenské pojištění do konce května 1970 a zálohu na byt v téže době), mi již nikdo nevrátí. V neposlední řadě se obávám právního postižení za to, že jsem neodevzdal výzkumnou zprávu v rozsahu doktorské práce, jejíž odevzdání bylo pro prodloužení studijního pobytu v NSR podmínkou. Rovněž ústavu (ČSAV – ÚTIA) vznikne přerušením mého studijního pobytu v NSR finanční ztráta, neboť neobdrží devizové prostředky na nákup zahraničních přístrojů a literatury od Humboldtovy nadace v obvyklém rozsahu 4 000–10 000 DM, o něž, po svém návratu do ČSSR, mám možnost požádat.

Na základě těchto skutečností žádám o nové projednání a přezkoumání Vašeho rozhodnutí. V případě, že by mi snad ústav nemohl povolit dokončení studijního pobytu z finančních důvodů, žádám o udělení neplacené dovolené od ledna 1970 do konce května 1970. V červnu 1970 bych rád opět nastoupil do ústavu.

Prosím, aby má žádost, vzhledem k naléhavosti termínu, byla brzy a kladně vyřízena, za což děkuji předem.

[pracovník „C“]
t.č. 75 Karlsruhe-Durlach
Waldshuterstr[af]e 6

{Souhlas do konce května 1970. 25. XI. 1969 Kožešník}

MÚA AV ČR, fond ÚTIA ČSAV, k. 13, i. č. 57. Originál, strojopis A4, 2 s.

¹ Srv. dokument C 6.

C 8

*Dopis, 1969, 17. listopadu, Karlsruhe
Pracovník „C“ vedení ÚTIA ČSAV*

Obdržel jsem dopis podepsaný zástupcem ředitele ústavu ze dne 3. 11. 1969, v němž mi oznamujete, abych se do konce roku vrátil ze svého studijního pobytu v NSR. Řediteli ústavu jsem zaslal žádost o přezkoumání tohoto rozhodnutí, již Vám v kopii zasílám na vědomí,¹ a prosím vás pokud možno o podpoření mé žádosti. Děkuji vám předem.

S pozdravem
[pracovník „C“]
t. č. 75 Karlsruhe
Waldshuterstr[af]e 6

*MÚA AV ČR, fond ÚTIA ČSAV, k. 13, i. č. 57. Originál, strojopis A4, 1 s.
Adresát: ČSAV – ÚTIA, vedení ústavu, Výšehradská 49, Praha 2.*

¹ Srv. dokument C 7.

C 9

*Dopis, 1969, 17. listopadu, Karlsruhe
O. Föllinger vedení resp. řediteli ÚTIA ČSAV*

Sehr geehrter Herr Direktor!

Mit Erstaunen habe ich vernommen, dass Herr Dipl. -Ing. [„C“] zum Jahresende 1969 nach Prag zurückkehren soll.

Wie Sie wissen, arbeitet Herr [„C“] seit dem 1. Oktober 1968 an meinem Lehrstuhl. Er ist auf einem Gebiet tätig, das für beide Seiten sehr interessant ist und gegenwärtig ein

stark beachtetes Thema der internationalen regelungstechnischen Forschung darstellt. Es handelt sich um den Entwurf nichtlinearer Abtastsysteme. Dabei ist vor allem an die Verwendung des Digitalrechners zur Steuerung von Prozessen der chemischen Industrie, Stahlindustrie und dergleichen gedacht.

Nach vorbereitenden Studien hatte Herr [„C“] im Sommer dieses Jahres eine sehr gute Idee zum Entwurf solcher Abtaststeuerungen. Sie hängt eng mit den von uns benutzten Methoden zusammen. Daher halte ich es für vernünftig, ihre weitere Ausarbeitung in Karlsruhe durchzuführen.

Aus diesem Grunde hatte ich eine Verlängerung des Aufenthalts von Herrn [„C“] bis zum 31. Mai 1970 befürwortet. Diese Verlängerung ist von der Leitung des Instituts für Informationstheorie und Automatisierung genehmigt worden. Ich bin daher sehr überrascht, dass Herr [„C“] jetzt zum Jahresende 1969 zurückkehren soll.

Ich bitte Sie, sehr geehrter Herr Direktor, Ihre Entscheidung noch einmal zu überprüfen. Bis zu dem von mir vorgeschlagenen Termin, dem 31. Mai 1970, ist ein gewisser Abschluß der von Herrn [„C“] durchgeführten Arbeiten zu erwarten. Ich würde es sehr bedauern, wenn durch seine vorzeitige Abberufung eine Zusammenarbeit unterbrochen würde, die für unsere beiden Länder sehr nützlich sein könnte.

Mit vorzüglicher Hochachtung
O. Föllinger

MÚA AV ČR, fond ÚTIA ČSAV, k. 48, i. č. 125, NSR. Originál, strojopis A4, 1 s.

Psáno na hlavičkovém papíru: Lehrstuhl für Regelungs- und Steuerungssysteme, Universität Karlsruhe, Prof. Dr. rer. nat. O. Föllinger. Adresát: *An die Leitung des Institutes für Informationstheorie und Automatisierung der ČSAV, Výšehradská 49, Prag 2 (ČSSR).*

C 10

Dopis, 1969, 26. listopadu, Praha

Zástupce ředitele ÚTIA ČSAV Jiří Nedoma (za zástupce Otakar Šefl) pracovníkovi „C“

Vážený soudruhu,

ředitel ústavu znovu uvážil Vaši žádost o prodloužení Vašeho pobytu na univerzitě v Karlsruhe a rozhodl se souhlasit s jeho prodloužením do konce května 1970.

Těším se, že na začátku června nastoupíte v našem ústavu, kde s Vámi nadále počítáme.

S pozdravem
Dr. O. Šefl, CSc.
za zástupce ředitele ústavu

MÚA AV ČR, fond ÚTIA ČSAV, k. 13, i. č. 57. Originál, strojopis A4, 1 s.

Adresát: *Vážený soudruh Ing. [„C“], Waldshuterstr[aße] 6, 75 Karlsruhe – Durlach, DBR. Číslo jednací odesilatele: 565/69.*

C 11

Dopis, 1969, 8. prosince, Karlsruhe

Pracovník „C“ pracovníci sekretariátu ředitele ÚTIA ČSAV L. Hainallové

Paní Hainallová,

obracím se na Vás s prosbou, zda byste byla tak laskavá a vyřídila mi novou výjezdni doložku se třemi výjezdy, s platností do konce května 1970 a zařídila její zaslání na naše obchodní zastupitelstvo ve Frankfurtu. Promiňte prosím, že Vás žádám o doložku s těmito komplikacemi, ale v současné době je v NSR také manželka, která má novou výjezdni doložku platnou od 15. 10. 1969 do 15. 2. 1970, a proto bychom chtěli vánoční svátky prožít zde. Do Prahy bych chtěl přijet až koncem ledna, respektive v únoru a to již asi bude na novou výjezdni doložku pozdě.

Současně s Vaším dopisem zasílám žádost o doložku do Frankfurtu a připojuji k ní kopii dopisu čj. 565/69,¹ již mi byl pobyt v NSR znovu povolen. Doufám, že Vy máte tento dopis k dispozici a nemusím Vám proto kopii zasílat.

Děkuji za vyřízení

[„C“]

75 Karlsruhe-Durlach

Waldshuterstr[aße]

BRD

MÚA AV ČR, fond ÚTIA ČSAV, k. 48, i. č. 125, NSR. Originál, strojopis A4, 1 s.

¹ Srv. dokument C 10.

C 12

Dopis, 1969, 19. prosince, Praha

Pracovnice sekretariátu ředitele ÚTIA ČSAV L. Hainallová pracovníkovi „C“

Pane inženýre,

Vaše výjezdni doložka bude vyřízena koncem tohoto roku a odeslána na naše obchodní zastupitelstvo ve Frankfurtu, jak jste si přál. Bude to vlastně potvrzení platnosti Vaší původní výjezdni doložky, která původně byla v tomto rozsahu. Bohužel Vám nemohu vyhovět a obstarat Vám výjezdni doložku se třemi výjezdy, jak píšete ve svém dopise, protože takovýto druh doložek byl zrušen a prozatím se nevydává. Budete-li chtít na-

vstítvit během svého pobytu v NSR rodinu v Československu, napište předem tak, abych mohla 14 dní před Vaším příjezdem podat novou harmoniku[!]¹ se žádostí o novou výjezdní doložku. Takovýmto způsobem budete mít pas včas v pořádku.

Se srdečným pozdravem a přáním hezkých vánočních svátků
Hainallová

MÚA AV ČR, fond ÚTLA ČSAV, k. 48, i. č. 125, NSR. Kopie, strojepis A4, 1 s.

¹ Harmonika – v úřednické řeči slangový výraz.

C 13

Dopis, 1970, 13. června, Karlsruhe

Pracovník „C“ Ústavu teorie informace a automatizace ČSAV

Věc: Žádost o neplacenou dovolenou.

Žádám o udělení neplacené dovolené do konce roku 1970, se zpětnou platností od 1. června 1970.

V pátek 29. května 1970, když jsme již měli věci připravené k odjezdu do ČSSR, onemocněla dcera [...]. Původní diagnóza, která zněla na akutní zánět slepého střeva, se ukázala jako chybná a zdálo se, že bude třeba ústavního ošetření. Vzhledem k tomu, že nám dnem 31. 5. 1970 skončilo nemocenské pojištění, musel jsem přijmout dočasné zaměstnání u firmy Siemens, a tak získat nové nemocenské pojištění. Vzhledem k zapracování mne ovšem firma nemůže přijmout pouze krátkodobě, a proto jsme požádali o prodloužení výjezdní doložky do konce roku 1970. V panice při onemocnění dcery jsme si neuvědomili, že bylo možné požádat o dodatečné prodloužení stipendia, a tím i pojištění DAAD.¹

Doufám, že mé žádosti bude vyhověno. Pokud by tak nebylo možné, žádám o rozvázání pracovního poměru. I v tomto případě bych však byl rád, kdyby po našem návratu do ČSSR bylo v ústavu volné místo, kdybych mohl opět do ústavu nastoupit.

Děkuji mnohokrát předem za vyřízení mé žádosti a za sdělení stanoviska vedení ústavu.

[pracovník „C“]

MÚA AV ČR, fond ÚTLA ČSAV, k. 13, i. č. 57. Originál, rukopis A4, 1 s.

Adresát: *Ústav teorie informace a automatizace ČSAV, Vyšehradská 49, Praha 2.* Odesílatel: *[Pracovník „C“], 75 Karlsruhe 41, Waldshuterstraße] 6.*

¹ DAAD – Deutscher Akademischer Austauschdienst.

C 14

Dopis, 1970, 26. června, Praha

Zástupce ředitele ÚTIA ČSAV Jiří Nedoma místopředsedovi ČSAV B. Rosickému

Vážený soudruhu akademiku,
v době od 1. 10. 1968 do 30. 5. 1970 dlel na stipendijním pobytu v Karlsruhe náš pracovník Ing. [„C“]. Po uplynutí studijního pobytu zůstal v Karlsruhe a zaslal nám telegram, že se nemůže vrátit, protože má nemocnou dcerku, která s ním byla v Karlsruhe. V dopise z 13. 6. 1970 nám sdělil, že musel přijmout dočasné zaměstnání u firmy Siemens, aby si zajistil další nemocenské pojištění. Žádá nás proto o neplacenou dovolenou do konce roku 1970 s tím, že pokud by tak nebylo možné, žádá o rozvázání pracovního poměru.¹ Na základě rozhodnutí ředitele ústavu probíhá v současné době řízení o rozvázání jeho pracovního poměru.

S pozdravem
Prof. Dr. Jiří Nedoma, DrSc.
zástupce ředitele ústavu

MÚA AV ČR, fond Ekonomický odbor Úřadu prezidia ČSAV (Práce a mzdy), k. 32, Systemizace, č. 16 – ÚTIA. Originál, rukopis A4, 1 s.

Psáno na hlavičkovém papíru: Československá akademie věd, Ústav teorie informace a automatizace, Praha 2 – Nové Město, Vyšehradská 49. Adresát: *Vážený soudruh akademik Bohumír Rosický, místopředseda ČSAV, Národní tř[ída] 3, Praha 1.* Číslo jednací odesílatele: 410/70.

¹ Srv. dokument C 13.

C 15

Dopis, 1970, 3. července, Praha

Vědoucí hospodářské správy ÚTIA ČSAV Vlastimil Ruml¹ Ústřední správě pracovišť ČSAV

Věc: Vrácení funkčního místa do rezervy ČSAV.

Do rezervy ČSAV vracíme

1 funkční místo samostatného odborného pracovníka, MF 2 500, po Ing. [„C“], s nímž byl rozvázán pracovní poměr dnem 31. května tohoto roku. Ing. [„C“] byl na studijním pobytu v NSR. Ředitel ústavu mu nepovolil prodloužení a Ing. [„C“] se k práci do ústavu nevrátil.

S pozdravy
Ing. Dr. Vlastimil Ruml
hospodářsko-správní vedoucí

MÚA AV ČR, fond Ekonomický odbor Úřadu prezidia ČSAV (Práce a mzdy), k. 32, Systemizace, č. 16 – ÚTIA. Originál, rukopis A4, 1 s.

Psáno na hlavičkovém papíru: Československá akademie věd, Ústav teorie informace a automatizace, Praha 2 – Nové Město, Vyšehradská 49. Adresát: *Ústřední správa pracovišť ČSAV, plánovací odbor – Dr. Melichar, Národní tř[ída] 3, Praha 1 – Staré Město.* Číslo jednací odesilatele: 1217/70.

¹ Vlastimil Ruml (nar. 1924). Vedoucí hospodářské správy ÚTIA ČSAV.

C 16

Dopis, 1970, 6. července, Praha

Zástupce ředitele ÚTIA ČSAV Jiří Nedoma místopředsedovi ČSAV B. Rosickému

Vážený soudruhu akademiku,

dovoluji si Vám sdělit, že ústav rozvázal pracovní poměr s Ing. [„C“] ke dni 31. května 1970. O jeho setrvání v NSR po skončení studijního pobytu jsem Vás informoval již dopisem č.j.: 410/70 ze dne 26. června 1970. Současně jsme zařídili vrácení příslušného funkčního místa do rezerv ČSAV.

S pozdravem
Prof. Dr. Jiří Nedoma, DrSc.
zástupce ředitele ústavu

MÚA AV ČR, fond Ekonomický odbor Úřadu prezidia ČSAV (Práce a mzdy), k. 32, Systemizace, č. 16 – ÚTIA. Originál, rukopis A4, 1 s.

Adresát: *Vážený soudruh akademik Bohumír Rosický, místopředseda ČSAV, Národní tř[ída] 3, Praha 1.* Číslo jednací odesilatele: 415/70.

Recenzovali

PhDr. Jan Mervart, Ph.D., Historický ústav Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové

PhDr. Jindřich Schwippel, Národní filmový archiv, Praha

Resumé

August 1968 and attempts by CSAS staff to legalize their long-term stays abroad (Series of documents)

The gradual relaxation of rules on foreign relations was *inter alia* characteristic of 1960s Czechoslovakia even in relation to capitalist bloc countries. The occupation of Czechoslovakia by Warsaw Pact state troops in August 1968 marked the end of that trend and the beginning of a wave of departures of Czechoslovak citizens, including some prominent CSAS staff members. This series, which presents documents illustrating three individual stories, focuses on events between 1968 and 1970 and adds the issue of long-term foreign stays of CSAS staff members to the issues surrounding CSAS foreign relations during this period as a factor which in the context of the August 1968 events and subsequent developments played a significant role in the decision-making of academic staff regarding emigration.

Sbírka Jana Fialy v archivním souboru Ústavu T. G. Masaryka

Ke šťastným chvílím pracovníků archivů jistě patří pěkná, hodnotná akvizice. Završený výběr archiválií u fyzické osoby v mimoskartačním řízení, jak je záležitost převzetí písemné pozůstalosti odbornou terminologií nazývána, avizuje, že se při vhodné konstelaci sešel zájem jednotlivce a instituce, který vedl k uložení uchovánihodného celku do specializovaného zařízení. To v souladu se svým posláním zabezpečuje archiváliím náležitou péči a lze předpokládat, že v něm uložené archivní dokumenty unikly možnému budoucímu nezájmu a zkáze a že vydrží dlouhou dobu. Dobří archiváři sledují dokumenty, které by chtěli pro archiv získat, někdy dlouhé roky; jindy jsou mile překvapeni nečekanou výzvou. Překvapením byl i případ Sbírky Jana Fialy, která byla v roce 2011 uložena do archivního souboru vlastněného Ústavem T. G. Masaryka, o. p. s., který je na základě smlouvy o součinnosti v péči Masarykova ústavu a Archivu Akademie věd České republiky, v. v. i., v Praze. Sbírka vhodně doplňuje skupinu archivních fondů a sbírek, jež se v něm ustavily okolo fondu Edvard Beneš. Cílem stati je tuto sbírku představit.

Původce sbírky MUDr. Jan Fiala se narodil 19. srpna 1912 v rodině rolníka v Žatčanech u Brna, po celý život si k rodnému místu zachoval vřelý vztah.¹ Vystudoval gymnázium a lékařskou fakultu Masarykovy univerzity v Brně (1939, promován 1945). V roce 1943 se ze Zlína přestěhoval do Sezimova Ústí, kde se oženil. Po praxi na jihu Moravy se v roce 1947 vrátil do jižních Čech. Po válce se zde seznámil s Edvardem a Hanou Benešovými. Při úmrtí bývalého prezidenta republiky Beneše 3. září 1948 vystavil jako obvodní lékař jeho úmrtní list. Později byl nucen měnit působiště (např. Písek, Dívčí, Soběslav, Jindřichův Hradec), ale s Hanou Benešovou zůstal ve styku.² Po roce 1989 o ní pořádal řadu přednášek s vlastními diapositivy a napsal řadu článků.³ Život bohatě naplněný mnoha činnostmi opíral o záviděníhodný elán. Zemřel 16. ledna 2008 v Jindři-

- 1 SEDLÁČEK, Josef. Zemřel náš nejstarší rodák MUDr. Jan Fiala. *Obecní zpravodaj* [Žatčany], únor 2008, nestr.
- 2 BÍLEK, Jan. Met peynen owe de weerelt 1567. *Bulletin Společnosti Edvarda Beneše*, 2001, č. 14, s. 25–26.
- 3 Například FIALA, Jan. Vzpomínka na paní prezidentovou Hanu Benešovou. *Věstník Historicko-vlastivědného kroužku v Žarošicích*, 1996, č. 6, s. 36–38; TÝŽ. O první dámě Pražského hradu [Hana Benešová]. *Věstník Historicko-vlastivědného kroužku v Žarošicích*, 2006, č. 15, s. 118–119.

chově Hradci.⁴ V roce 2011 darovala rodina (syn Jana Fialy žijící v Jindřichově Hradci) sbírku Ústavu T. G. Masaryka, o. p. s., a to prostřednictvím Společnosti Edvarda Beneše a laskavostí její místopředsedkyně doc. dr. Evy Brokové.⁵ Současně s archiváliemi darovala rodina knihy, které byly delimitovány oddělení knihovny.

Dokumenty před převzetím do archivu mají svůj vývoj, své dějiny, které je třeba pro pochopení archivního fondu nebo sbírky poznat a popsat. Metafondové informace mj. říkají, co mezi archiváliemi nenalezneme. Sběrka obsahuje archiválie z let 1906–2004 vztahující se k osobám původce a prezidenta Beneše a jeho manželky Hany, s nimiž byl původce v přátelském styku. Hlavní část sbírky vztahující se k tématu manželé Benešovi soustředil Fiala z darů od Hany Benešové. Tvořena je především výstřižky a fotografiemi; další částí jsou archiválie vzešlé ze styku Jana Fialy s Hanou Benešovou (korespondence a diapozitivy vytvořené pořadatelem sbírky). Archiválie byly uspořádány podle schématu pro archivní osobní fondy do následujících věcných skupin: korespondence přijatá, rukopisy vlastní, tisky, výstřižky – periodický tisk, fotografie. Fyzické uložení archiválií odpovídá pořadí podle inventárního seznamu. U katalogu fotografií byly vytvořeny umělé signatury (1–161); fotografie byly zpracovány také v samostatné databázi pro zpřístupnění v aplikaci Digitální fotoarchiv na internetové stránce Masarykova ústavu a Archivu AV ČR, v. v. i.⁶ Vnitřní skartace byla provedena v nepatrném rozsahu, vyřazeny byly pouze duplikáty a multiplikáty, nikoli jedinečné dokumenty, a proto nebyl vypracován protokol. Archiválie jsou v českém jazyce.

Archivní sbírka spjatá s evidenčním listem Národního archivního dědictví číslo 5024 byla zpracována v roce 2011 Erikem Maršounem a v roce 2012 k ní tyž pracovník dokončil archivní pomůcku.⁷ Úvod pomůcky zpracovali Jan Bílek a Erik Maršoun. Stalo

- 4 BEDNÁŘOVÁ, Judita. Vesnický lékař. Rozhovor s MUDr. Janem Fialou. *Mladý svět*, 1993, roč. 3 (35), č. 38, 17. 9., s. 55–57; RIEDL, Jaroslav. Nelehký život venkovského lékaře. *Československé listy*, 1996, roč. 5, č. 248, 22. 10., s. 6; SLOMEK, Jaromír. Byla to opravdová první dáma. MUDr. Jan Fiala, lékař ze Sezimova Ústí, vzpomíná na svá setkání s Hanou Benešovou. *Lidové noviny*, 3. 11. 2001, s. 25; CHMELÍK, Jan. Trávil život ve službách jiným. *Věstník Historicko-vlastivědného kroužku v Žarošicích*, 2005, č. 14, s. 60–61; KINŠT, Lubor. MUDr. Jan Fiala – 95 let. *Tempus medicorum. Časopis České lékařské komory*, 2007, roč. 16, č. 7–8, s. 31.
- 5 Srv. Archiv Ústavu T. G. Masaryka, spis o sbírce.
- 6 K fotografiím srv. příslušný oddíl Benešova fondu IV/3 (osobní – fotografie), který je zpracován formou katalogu. Viz MARŠOUN, Erik. *Edvard Beneš, oddíl IV, svazek 3. Katalog Archivu Ústavu T. G. Masaryka*, evidenční číslo pomůcky 5030. Praha 2004.
- 7 BÍLEK, Jan, MARŠOUN, Erik. *Fiala Jan (sbírka). Inventář Archivu Ústavu T. G. Masaryka*, evidenční číslo pomůcky 5036. Praha 2012, 7 s. Pomůcka byla lektorována Hanou Kábovou a Zdeňkem Poustou. Vytvořena byla v programu Inventáře (od firmy Bach systems s.r.o. z Olomouce). Z důvodu malého rozsahu sbírky nebyly zpracovány rejstříky. Inventární seznam s klasicky uspořádanými údaji o inventárním čísle, obsahu inventární jednotky, jejím časovém rozsahu a čísle hlavní evidenční jednotky (kartonu) je tištěn na straně 6. Dále je pomůcka opatřena titulním listem, obsahem a tiráží. Text zde předkládaný se opírá o úvod této archivní pomůcky (strany 3–5), který je zpracovaný v podobě požadované podle přílohy číslo 2 k vyhláše Ministerstva vnitra České republiky číslo 645/2004 Sběrky zákonů v aktuálním znění, kterou se provádějí některá ustanovení zákona o archivnictví a spisové službě.

se tak v budově Masarykova ústavu a Archivu Akademie věd České republiky v Gabčíkově ulici v Praze 8. Sbíрка Jan Fiala obsahuje celkem 12 inventárních jednotek, které jsou rozděleny do 5 věcných skupin. Počet evidenčních jednotek: 1 karton, 41 fotografií, 25 diapozitivů a 1 album mimo karton. Inventarizovaná sbírka má rozsah 0,2 metru.

Při rozboru obsahu a při hodnocení sbírky zjišťujeme, že její význam tkví hlavně v dokreslení osobnosti Hany Benešové. Sbíрка obsahuje korespondenci Hany Benešové s Janem Fialou a jeho manželkou. Cenný je soubor fotografií Hany Benešové, Edvarda Beneše a jejich sídla v Sezimově Ústí, obsahuje i snímky od Karla Hájka nebo Josefa Sudka. Část fotografií (např. rok 1994) dokumentuje Fialovu přednáškovou činnost. Z rukopisů jsou zajímavé jeho vzpomínky na pohřeb Edvarda Beneše. Součástí sbírky je malý soubor výstřižků většinou s námětem T. G. Masaryk a E. Beneš. Sbíрка je přístupná pro badatelské nahlížení. Částečně byla využita ještě před uložením v archivu.⁸ Dobře poslouží k výzkumu osobností manželů Edvarda a Hany Benešových.

Jan Bilek – Erik Maršoun

J. F., 28. 11. 64.

Drabí pane doktore,
 se spíše přeaproblov, je bce
 chati je velle velle vdrina, přeji vám
 všem chybě štěstí byi vyhledat: de
 nevěleke posvima a pěkne nřik:
 žiti-tek nřiprotych paprku pš.
 nřik.
 Že sbírky ubrji vám i pan
 Petřikov. Srdce vane Benešovi.

Dopis Hany Benešové Janu Fialovi z roku 1964. (AÚTGM, Fiala Jan /sbírka/, k. 1, i. č. 1.)

8 KOLÁŘ, Michal, DRHA, Vladimír. *Edvard Beneš v Sezimově Ústí. Vila, zahrada, domov*. Praha: Prostor, 2004.

Hana Benešová a Jan Fiala před vilou manželů Benešových, Sezimovo Ústí, 1970, barevný inverzní film, 3,5x2,5 cm. (AÚTGM, Fiala Jan /sbírka/, k. 1, i. č. 11, sign. 43.)

Uvítání manželů Benešových před vilou v Sezimově Ústí (vrchní strážmistr Suchý, domovnice Barbora Buřičová), 16. června 1945, pozitiv, 12x17 cm; na snímku podpisy E. Beneše a H. Benešové. (AÚTGM, Fiala Jan /sbírka/, fotoalbum, i. č. 12, sign. 90.)

*Manželé Benešovi na zahradě své vily, Sezimovo Ústí, [1945–1948], pozitiv, 17x12 cm.
(AÚTGM, Fiala Jan /sbírka/, k. 1, i. č. 10, sign. 9.)*

*Hana Benešová před rozhlasovým mikrofonem, b. m., b. d., pozitiv, 11x17 cm. (AÚTGM,
Fiala Jan /sbírka/, k. 1, i. č. 10, sign. 16.)*

HANABENEŠOVÁ
ex libris

*Exlibris Hany Benešové od Jiřího Švengsbíra.
(AÚTGM, Fiala Jan /sbírka/, k. 1, i. č. 8.)*

150 let Jednoty českých matematiků a fyziků

Jeden z nejstarších profesních spolků v českých zemích – Jednota českých matematiků a fyziků (JČMF) – letos slaví významné jubileum, 150 let činnosti. Vznikl v březnu 1862, kdy jej pod názvem Spolek pro volné přednášky z matematiky a fyziky ustavili posluchači Filozofické fakulty Univerzity Karlo-Ferdinandovy v Praze. Během své existence prošel několika proměnami: 1862 se transformoval ze studentského v profesní spolek Jednota českých matematiků, 1912 v Jednotu českých matematiků a fyziků, 1921 v Jednotu československých matematiků a fyziků (přičemž za druhé světové války fungoval jako Jednota českých matematiků); po roce 1948 byly jeho aktivity oklešťovány a začátkem padesátých let přerušeny, ale již v roce 1955 vznikla při Československé akademii věd vědecká společnost Jednota československých matematiků a fyziků, k jejímuž rozdělení na českou a slovenskou došlo v roce 1993.

Stěžejní aktivitou Jednoty byla vedle vědecké práce (prezentované na domácích a mezinárodních sjezdech) publikační a vydavatelská činnost. Spolek patřil za první republiky mezi největší nakladatele české odborné literatury. Vydával časopisy, učebnice, vědecké a populární spisy. Kromě toho založil v roce 1935 firmu Fysma, vyrábějící vědecké a učební přístroje a pomůcky (po roce 1946 si ponechala pouze výrobu celuloidových pomůcek, kterou v roce 1949 převzal národní podnik KOH-I-NOOR, České Budějovice). Od sedmdesátých let fungují v rámci Jednoty dvě vědecké a dvě pedagogické sekce s celostátní působností (dnes: Česká matematická společnost, Česká fyzikální společnost, Společnost učitelů matematiky, Fyzikální pedagogická společnost), koordinací specifických aktivit jsou pověřeny odborné komise (např. terminologické, komise pro historii matematiky a fyziky atd.), redakční rady časopisů, organizační rady konferencí aj. Jednota se tradičně účastní diskusí o odborných, terminologických a didaktických otázkách matematiky a fyziky.

Hlavní oslavy JČMF proběhly během března 2012: 5. března byla slavnostně otevřena výstava v posluchárně Matematicko-fyzikální fakulty Univerzity Karlovy, 7. března byla pokřtěna známka, kterou u příležitosti 150. výročí Jednoty vydala Česká pošta (autorem známky je grafik Pavel Hrach), v den výročí – 28. března – se konalo slavnostní shromáždění v Aule Karolina, následně v Modré posluchárně Karolina proběhla panelová diskuse na téma Maturitní zkouška, historie a současnost a večer koncert v Betlémské kapli. Během celého roku se uskutečňují odborné semináře, popularizační přednášky a slavnostní setkání, organizovaná jednotlivými pobočkami či sekcemi Jednoty. U příležitosti výročí vyšel jubilejní almanach a bylo digitalizováno několik starších knih věnovaných historii Jednoty (zprávu viz <http://www.jcmf.cz/?q=cz/node/327>;

konkrétní tituly viz Czech Digital Mathematics Library: <http://dml.cz/handle/10338.dmlcz/401905>).

Výstavu JČMF, kterou bylo možné si prohlédnout opět od 13. července do 14. října 2012 v Národním technickém muzeu, připravili Jan Valenta a Jiří Fiala. Na devíti panelech zachytili výstižně dějiny spolku a prezentovali jeho současné aktivity: I. Spolek pro volné přednášky a vznik Jednoty; II. Hospodářský vzestup Jednoty po roce 1918 (tiskárna, knihkupectví a budování sídla Jednoty v Žitné ul. 25); III. Výroba pomůcek a přístrojů – Fysma; IV. Odborná knihovna – chloubka Jednoty (historie významného knihovního fondu od založení v roce 1863 až po vznik České digitální matematické knihovny v letech 2005–2009); V. 150 let Jednoty v datech (grafické zachycení vývoje členské základny spolku, funkční období jednotlivých předsedů JČMF, včetně jejich portrétů); VI. Vydavatelská činnost Jednoty (slovem, obrazem i graficky výstižně podané charakteristiky vydávaných časopisů a edic); VII. Osobnosti české matematiky a fyziky v řadách JČMF (Emil Weyr, Čeněk Strouhal, Karel Petr, František Nušl, Bohumil Bydžovský, František Závíška; péče o památku významných členů); VIII. Olympiády a jiné odborné soutěže pro studenty, IX. Současná Jednota – organizační struktura (pobočky, sekce, odborné komise atd.). Autoři výstavy využili nejen relativně bohatou dosavadní literaturu k dějinám JČMF, ale i archivní prameny, zvláště fond spolku, uložený v Masarykově ústavu a Archivu Akademie věd ČR: písemnosti z let 1862–1952 (1959) v rozsahu 82 kartonů a dvě kartotéky jsou zpřístupněny inventářem, fond JČMF při ČSAV, obsahující písemnosti z let (1952) 1956–1992 (2004), je zatím nezpracován (4,85 bm).

Jubilejní almanach Jednoty českých matematiků a fyziků ke 150. výročí založení (ed. Jiří Dolejší, Jiří Rákosník, Praha 2012, 48 s.) přináší základní informace o dějinách spolku z pera Martyiny Bečvářové (jedná se o překlad jejího článku Union of Czech mathematicians and physicists. *Notices from the ISMS* [The International Society for Mathematical Sciences] (Novae Scientiae Mathematicae), January 2011, s. 1–9), jinak se zaměřuje především na průřez současnou činností JČMF. Přehlednou a obsažnou studii Martyiny a Jindřicha Bečvářových 150 let Jednoty českých matematiků a fyziků nalezneme ve sborníku z 33. mezinárodní konference *Historie matematiky*, konané ve Velkém Meziříčí 24.–28. srpna 2012 (s. 11–118; recenzi uveřejníme v následujícím čísle našeho časopisu). Jubileum rovněž připomíná příspěvek Martyiny Bečvářové a Jiřího Rákosníka v červnovém čísle *Akademického bulletinu* (viz <http://abicko.avcr.cz/2012/06/08/index.html>) nebo celé první číslo 57. ročníku časopisu *Pokroky matematiky, fyziky a astronomie*; o akcích průběžně informují webové stránky spolku (viz <http://www.jcmf.cz/>). JČMF je jak svými současnými aktivitami, tak zpracováním vlastní historie daleko před humanitně zaměřeným spolky, jež vznikaly ve stejné době a také se udržely dodnes.

Hana Kábová

Rozloučení s PhDr. et Mgr. Václavem Babičkou (* 28. 5. 1949 Čáslav, † 12. 5. 2012 Nesvačily, okr. Beroun)

Václav Babička byl jedním z mých nejbližších přátel, v jisté životní etapě dokonce ten úplně nejbližší. Měl jsem možnost jej poznat jako dobrého kamaráda a přítele, kolegu a spolupracovníka i jako svého dlouholetého nadřízeného. Snad mě tato skutečnost opravňuje k místy poněkud osobnějším ladění následující vzpomínky psané jako rozloučení při jeho odchodu.

Poznali jsme se krátce po jeho nástupu do Státního ústředního archivu v Praze v roce 1972. Byly mi blízké jeho názory osobní i jeho kritický postoj k tehdejšímu politickému systému, se kterým se netajil. Blízký mi byl i jeho imponující zájem o obor archivnictví, který se snažil teoreticky rozvíjet.

Paradoxem vlastně bylo, že ani Václav, ani já jsme původně na dráhu archiváře nepomýšleli. Václav Babička, narozený 28. května 1949 v Čáslavi v rodině právníka, nemířil původně k archivní profesi. Dle vlastních slov jej od středoškolských studií provázela zájem o archeologii, nejen pravěkou, ale i klasickou. Tento zájem byl umocňován četbou knih Vojtěcha Zamarovského nebo C. W. Cerama a dalších popularizátorů. Studium archeologie však nebylo v příslušném roce otevřeno, a tak vystudoval v letech 1967–1972 kombinaci historie – čeština na pražské filozofické fakultě. K archeologii se však přece jen ještě jednou vrátil ve své obsáhlé a dodnes nepublikované diplomové práci věnované osobnosti vlasteneckého kněze, spisovatele a amatérského archeologa Václava Krolmuse (1790–1861).

Po ukončení studií přijal Václav Babička místo archiváře v tehdejším Státním ústředním archivu v Praze, dle vlastních slov dílem náhody, protože v dalších institucích, kde se zajímal o zaměstnání, dostal negativní odpověď. Od 1. srpna 1972 tak nastoupil do tehdejšího III. oddělení Státního ústředního archivu v Praze spravujícího fondy ústřední správy našeho státu z let 1918–1945. Velice rychle se zapracoval do zatím neznámé problematiky a byl pověřen správou i zpracováním fondů. Je autorem úctyhodného počtu 37 archivních pomůcek nejrůznějších fondů a sbírek. Mezi nimi zaujímají zvláštní skupinu fondy sportovních spolků a svazů, které byly během sedmdesátých let 20. století do archivu předávány z Muzea tělesné výchovy a sportu a Václavu Babičkovi byly i svým obsahem blízké. Svým rozsahem a závažností jsou mimořádné inventáře fondů *Klub československých turistů 1888–1948* (1977), *Československá obec sokolská 1889–1952* (1978) nebo *Sokol Pražský 1861–1959* (1980). Babičkovy inventáře vynikají logickou

a přesnou strukturou pořádacího schématu a precizností archivního popisu, který prozrazuje jeho vzdělání bohemisty a značný cit pro jazyk a význam slov.

V polovině sedmdesátých let došlo i k našemu sblížení, oba jsme se výrazně angažovali v tehdejší pobožce České vědeckotechnické společnosti při Státním ústředním archivu (Václav byl dokonce v letech 1985–1990 předsedou pobožky). Spojovalo nás i to, že jsme svou práci chtěli dělat pořádně, snažili jsme si klást náročné odborné cíle a pobožka vědeckotechnické společnosti byla pro tuto snahu ideální platformou. Velmi výrazně jsme oba cítili podporu tehdejšího ředitele archivu PhDr. Jaroslava Vrbaty. Mezník v této snaze představovala naše účast na Mezinárodní archivní stáží v Paříži (Václav Babička v roce 1979, já v roce 1980). Pro oba z nás byla stáž ohromným impulzem k teoretické aktivitě a snaze přenést do našich podmínek poznané nové trendy archivní práce.

Na rozdíl od jiných českých absolventů zanechal Václav Babička u řady zajímavých osob v Paříži (nejen mezi archiváři) silný dojem. Klíčový byl kontakt s archivářkou Aviation civile paní Ambrosini, původem z Korsiky, jejíž okruh známých jsme sdíleli společně. Zažil jsem dlouhá sezení do noci v kavárnách a vinnárnách, kde tito přátelé vzpomínali na Václavovy pochyby o rychlém konci komunistického režimu v tehdejší Československu. Oceňovali zároveň jeho široký kulturní rozhled. Další zajímavou osobností, kterou mi Václav doporučil, byl tehdejší archivář města Marseille Armand Ramière de Fontanier, pocházející ze starobylého šlechtického rodu a sám náležející ke křesťanské části francouzských socialistů; později působil jako poradce F. Mitteranda během jeho prezidentské kampaně. On i jeho paní pocházející z rodu Bourbonů vzpomínali při mé návštěvě u nich na Václavův překvapivý povahový rys, kdy na jedné straně byl velmi vážným a důstojně se chovajícím archivářem projevujícím výrazně rysy silně věřícího katolíka, na druhé straně dovedl rozveselit vyprávěním veselých příběhů a kuriozit ze socialistického života a hlavně zapět písně.

Podobně zapůsobil Václav i v roce 1993, kdy jsem ho, tehdy už jako ředitele Státního ústředního archivu, doprovázel na improvizovanou návštěvu francouzského Národního archivu. Ubytovali jsme se u pana Ramiéra, tehdy již generálního inspektora francouzských archivů, ve Versailles a Václav se stal hvězdou večera zpěvem při večerním ohni na zahradě ústředního francouzského archivu ve Fontainebleau. Současně ale, přestože to nebylo úplně společensky korektní, překvapil francouzské kolegy velmi ostrou reakcí na jednoho z přítomných účastníků, který propagoval své komunistické přesvědčení a znevažoval význam nedaleko bydlicího Pavla Tigrida.

Připomínám si Václava i jako muže v nejlepších letech fyzicky velmi dobře vybaveného a přes svůj konzervativní vzhled podávajícího překvapivé výkony. V roce 1994 jsem se zúčastnil spolu s ním jeho první cesty ve funkci ředitele do Spolkového archivu v Koblenci, kde jsme získávali nejnovější informace k novostavbám archivních budov a využití výpočetní techniky v archivnictví. Především u druhého tématu projevoval Václav rozsáhlé znalosti zahraniční literatury. Mimořádná důslednost, která byla další z Václavových výrazných vlastností, se projevila tehdy, kdy obhajoval své přesvědčení

o užitečnosti tzv. tezaurů (řízených slovníků), zatímco němečtí partneři mu výrazně oponovali. Dodnes vzpomínám s úžasem na jeho neuvěřitelnou vytrvalost, kdy řídil starobylý vůz žiguli téměř nonstop až do Koblence a hnal jej nejvyšší rychlostí v záplavách deště, že skoro nebylo vidět na cestu. Přesto byl již večer schopen společenského setkání s německými archiváři.

Projev jeho osobní odvahy si vybavuji i z doby trochu starší, kdy jsem byl svědkem, jak oděn v konzervativním zimníku a vysoké beranici se spustil neuvěřitelnou rychlostí kolmo z kopce na saních na klíně se svým synkem Václavičkem, takže ostatní rodiče zděšeně uskakovali a s úžasem pozorovali divokého jezdce.

K vážnějším stránkám jeho povahy patřila přesnost, pečlivost a v některých případech až do krajnosti dovedená důslednost v pracovních a odborných záležitostech. Jako jeho dlouholetý podřízený jsem se s těmito vlastnostmi seznámil a respektoval je především jako pracovník úseku informatiky, později jako účastník gremiálních porad Státního ústředního archivu. V prvním případě vzpomínám například na okamžik, kdy jsme vypracovávali velmi obsáhlé připomínky k projektu novostavby archivní budovy, a Václav nás držel v zajetí kanceláře v Karmelitské 2 asi do tří hodin do rána, přičemž jeho žena Marie nás zásobovala vlastnoručně vyrobenými pokrmy a zabráňovala konzumaci alkoholických nápojů.

I sám na sebe dovedl být Václav velmi přísný a nekompromisní, jak prokázal při přípravě lokačního plánu novostavby archivní budovy, kdy, ač nemocen, vyplňoval do předtištěných formulářů rozmístění všech archivních fondů v konkrétních depotních sálech, regálech a policích. Podle tohoto schématu se posléze více než 80 běžných kilometrů archiválií přestěhovalo.

Jako spoluautor několika jeho archivně teoretických a menších historických studií vzpomínám především na neústupnost, s níž mě donutil již poněkolkáté přepracovat mou část náročného článku o provenienčním principu během velikonočních svátků, kdy sám, domnívaje se, že jeho úkol je splněn, odjel s rodinou do Nesvačil, zatímco já jsem trpěl v takto vzniklém domácím vězení.

Zatímco historicky zaměřené studie vycházející z práce se sčítacími operáty inicioval Václav a důvodem byla často účast na nějaké konferenci, např. *Nouzová obydlí na jižní Moravě v roce 1930* (in XVI. Mikulovské sympozium, Praha 1987, s. 369–385) nebo *Využití sčítacích operátů 1930 a 1950 k poznání dějin mužských benediktinských klášterů v českých zemích ve 20. století* (in Břevnov v českých dějinách, Praha 1997, s. 127–132), některé naše archivně teoretické práce vznikaly při společných diskusích při výletech, roubování stromů nebo v širším okruhu přátel v tehdy oblíbeném Černém pivovaru na Karlově náměstí.

Jsem dodnes vděčný Václavově důslednosti, s jakou jsme téma často i s dalšími kolegy předběžně probírali; tyto diskuse bývaly spojeny i s příjemnými prožitky kulinářskými a vyústily v sestavení textu, jehož úroveň vždy Václav přísně pohlídal. V tomto ohledu se projevovala rovněž jeho odbornost češtináře. K nejzávažnějším zde patřily studie *Jednotný formulář archivního inventáře* (Zpravodaj pobočky ČsVTS při SÚA,

1981, č. 18, s. 87–147) a zejména *Provenienční a historický princip v archivnictví* (Archivní časopis, 1988, roč. 38, s. 137–153, 193–206; 1989, roč. 39, s. 2–18).

Václav Babička byl výrazným archivářem i archivním teoretikem a autorem desítek pronikavých prací. Postupně objevoval nová témata, ke kterým patřila hlavně automatizace a využití výpočetní techniky v archivnictví. Tato oblast, o kterou se Václav Babička zasloužil skutečně průkopnicky, mu konvenovala i s ohledem na jeho filologické vzdělání a nadání pro přesnou definici termínů. K nejdůležitějším zde patří úvahové studie *Vědeckotechnická revoluce a archivnictví* (Archivní časopis, 1982, roč. 32, s. 129–144) a *Archivální informace* (Zpravodaj pobočky ČsVTS při SÚA, 1985, č. 30, s. 31–51) související rovněž s již zmíněným Václavovým zájmem o sémantickou analýzu odborných termínů. V osmdesátých letech 20. století opět iniciativou Jaroslava Vrbaty vyústil tento výzkum k vytvoření samostatného úseku (od roku 1988 samostatného oddělení) informatiky pod Václavovým vedením. Oddělení mělo od počátku výrazně výzkumný charakter a snažilo se o formulaci a vytváření automatizovaných informačních systémů, zejména v oblasti předarchivní péče, zpracování a popisu archiválií. Řada z těchto výzkumů byla později aplikována i legislativně a do metodických předpisů, a stala se tak trvalou součástí našeho archivnictví.

Nová životní etapa přišla pochopitelně v souvislosti se společenskými změnami po roce 1989. Bylo přirozené, že se Václav stal vzhledem ke své erudici i obecnému respektu nejprve zástupcem ředitele archivu, v letech 1992–2000 zastával funkci ředitele Státního ústředního archivu v Praze a v letech 2000–2011 funkci ředitele Odboru archivní správy a spisové služby MV ČR. Rozsáhlé aktivity mu přinesly i řadu členství v odborných grémiích (např. v dozorčí radě Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, radě pracoviště Masarykova ústavu a Archivu Akademie věd ČR), redakčních radách; důležitá byla jeho práce v České křesťanské akademii i v různých komisích pro církevní dějiny.

V období po roce 1989 zvýšil Václav Babička výrazně svou publikační činnost. Vedle témat archivně teoretických, která dále sledoval, zde například uvedu významné studie *Vymezení archivního fondu* (Archivní teorie, metodika a praxe, 1994, č. 8, s. 41–47), *Lingvistické aspekty automatizovaných informačních systémů v archivnictví* (Zpravodaj pobočky ČIS při SÚA, 1996, č. 44, s. 57–64), *Hledá se nový Muller, Fruin a Feith. 100 let holandské archivní příručky* (Archivní časopis, 1998, roč. 48, s. 201–212) nebo *Terminologie jako svědectví o oboru a jako úkol* (Zpravodaj pobočky ČIS při SÚA, 2004, č. 48, s. 90–99), vzrůstá postupně zájem o problematiku archivní legislativy, např. *Koncepce budoucí organizace a řízení českého archivnictví* (Zpravodaj pobočky ČIS při SÚA, 1991, roč. 38, s. 1–16), *Legislativní úpravy církevního archivnictví* (Archivní časopis, 1994, roč. 44, s. 129–136) nebo *Legislativní úprava archivnictví – východiska a cile* (Archivní časopis, 2004, roč. 54, s. 1–21). Václav Babička se věnoval rovněž dějinám archivnictví, zejména mateřského Státního ústředního archivu, mimořádný význam mají i jeho studie o dějinách archivnictví na Slovensku. Také výrazně zasáhl řadou objevených studií do bádání v oblasti církevních dějin.

Určitý rys neústupnosti, kterou jsem osobně většinou obdivoval, projevil i ve svých řídicích funkcích. Pověstné byly jeho gremiální porady trvající přes protesty účastníků v podstatě bez přestávky někdy až sedm hodin.

Jako ředitel Státního ústředního archivu v Praze například proti vůli většiny vedoucích pracovníků a přes varování Archivní správy realizoval nakonec od vzniku archivu jeho nejzásadnější reorganizaci. Vyzbrojen znalostí organizace řady zahraničních národních archivů a vycházející z ryze teoretických úvah, prosadil v letech 1996–1997 vznik samostatných oddělení předarchivní péče, fondů nestátní provenience, foto-, fon- a kinodokumentů a využívání archiválií.

Václav Babička byl osobností mimořádného rozhledu, dovedl však zároveň odhadnout, kdy je třeba názor uzavřít. Díky těmto vlastnostem a již zmiňované osobní statečnosti, nesmírné pracovitosti a jisté neústupnosti dosáhl pro české archivnictví řady důležitých výsledků. Kromě již zmíněných šlo například o výstavbu archivního areálu na Chodovci, reorganizaci výuky archivnictví na pražské filozofické fakultě, organizaci celostátních archivních konferencí nebo vypracování a schválení archivního zákona v roce 2004.

Pro osobnost Václava Babičky byla charakteristická i jeho silná katolická víra vyjádřená v závěru života absolvováním Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy a zejména přijetím jáhenského svěcení z rukou pražského světícího biskupa Václava Malého v roce 2011.

„Václav Babička byl moudrý a vysoce vzdělaný muž pevných zásad, který zůstával velkomyslný a tolerantní. Měl obrovské charisma, přesto se vždy vyhýbal pompéznosti. Na laskavého, tichého a jemného člověka bude vzpomínáno s velkou láskou všemi, kteří ho znali, pro jeho poctivost a čestnost v profesním i soukromém životě,“ zní část nekrologu, který zveřejnila na své internetové stránce Mezinárodní archivní rada. Na vrcholné úrovni světového archivnictví byla tak připomenuta osobnost muže, který podstatným způsobem určoval podobu našeho archivnictví v posledních dvaceti letech a významně napomohl jeho transformaci v nových společenských podmínkách. Je zajímavé, že nejpronikavějších výsledků v určitých oborech dosáhnou lidé, kteří jsou na počátku své kariéry zaměření zcela jinak. Čest jeho památce!

Tomáš Kalina

Odešel Jiří Špět (1928–2012)

Jiří Špět se narodil 25. září 1928. V letech 1939–1947 vystudoval žižkovské gymnázium a v letech 1947–1951 češtinu a dějepis na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Svou státní závěrečnou práci podstatně rozšířil a v roce 1952 obhájil jako disertační pod názvem *Vědecké působení Antonína Rezka (Studie literárně historická)*. Jednalo se o Rezkův zevrubný životopis a rozbor jeho díla. Trochu matoucí podtitul *Studie literárně historická* byl dílem kompromisu, neboť práce vznikala pod vedením Václava Chaloupeckého, po jehož náhlém úmrtí se studenta ujal jeho další pedagog, literární historik Albert Pražák.

V letech 1951–1962 Jiří Špět působil jako středoškolský profesor (Damníkovo, Chotěboř, od roku 1954 Praha), poté přechodně v Muzeu tělesné výchovy a sportu, v letech 1963–1972 byl vědeckým pracovníkem a zástupcem ředitele Ústředního muzeologického kabinetu, v letech 1972–1990 pracoval jako referent pro muzejnictví na Ministerstvu kultury. Věnoval se také pedagogické činnosti (1968–1990 pomaturitní studium muzejnictví a konzervátorství při Národním muzeu, 1975–1995 postgraduální studium muzeologie na brněnské univerzitě) a spolkovým aktivitám, zejména v Historickém klubu (1949–1972, postupně knihovníkem, tajemníkem, jednatelem a členem výboru) a ve Společnosti přátel starožitností (1963–1988, postupně jednatelem, členem výboru, místostarostou).

Již v počátcích své odborné činnosti se zaměřil na dějiny české historiografie. Zabýval se Antonínem Rezkem, Jaroslavem Gollem a tzv. Gollovou školou; v roce 1957 ukončil rukopis *Dějiny Historického klubu v Praze*, v němž zachytil vývoj spolku v letech 1872–1955. V roce 1967 obhájil kandidátskou práci *Historická věda na univerzitě a Národní muzeum zejména v letech osmdesátých a devadesátých 19. století (Příspěvky k dějinám české historiografie a muzejnictví)*. V období následujícím směřoval k muzejnictví a bibliografii. Ve všech oblastech, jimž se důkladně věnoval, byl patrný jeho zájem o minulost vědecké práce a jejího institucionálního zázemí. Měl ambici zpracovat vývoj univerzitní a mimouniverzitní vědy druhé poloviny 19. a první poloviny 20. století, zmapoval dějiny českého muzejnictví (jeho *Přehled vývoje českého muzejnictví I. (do roku 1945)* vyšel dvakrát – 1979 a 2003; vytištěný druhý díl zachycující vývoj muzejnictví v letech 1945–1988 už nebyl po listopadu 1989 distribuován), zabýval se správou muzejních sbírek a muzejní metodikou, historií, teorií a praxí bibliografické

práce. Špětova vlastní bibliografie je obsáhlá (čítá téměř 800 záznamů) a vyšla v nedávné době péčí Jana Doláka a Marie Gilbertové (*Historik Jiří Špět. Život a dílo*. Brno: Masarykova univerzita, 2010, bibliografie na s. 7–51).

Jiří Špět byl rovněž zdatným redaktorem, připomeňme alespoň jeho podstatný podíl na několika časopisech a titulech: *Dějepis (a zeměpis) ve škole* (člen redakční rady 1954–1969/1970), *Zprávy Společnosti přátel starožitností* (1965–1978), *Acta regionalia* (1965–1974), *Bibliografie muzeologické literatury* (za léta 1963–1978) a *Bibliographia museologica 1818–1967* (vyd. 1968).

V závěru svého života se podílel autorsky i radou na podobě třetího čísla našeho časopisu, věnovaného poválečnému Historickému klubu a osobnosti Jaroslava Werstadta. Napsal pro něj vzpomínkově laděný příspěvek *Historický klub za starostování Jaroslava Werstadta* (Práce z dějin Akademie věd, 2010, roč. 2, s. 13–28) a byla zde otištěna jeho vzájemná korespondence s Werstadtem (ed. H. Kábová. Práce z dějin Akademie věd, 2010, roč. 2, s. 35–70). Naše kontakty neustávaly, občas jsme se vidali a diskutovali spolu o českém dějepiscetví, nezapomenutelné byly Špětovy výstižné charakteristiky osobností, s nimiž se poznal, i těch, o nichž se dozvěděl při důkladném studiu archivních pramenů. V roce 2010 Jiří Špět předal část svých písemností k trvalému uložení do Masarykova ústavu a Archivu Akademie věd. Byl tehdy potěšen a poctěn, že budou v archivním depozitáři ve společnosti písemností Jaroslava Golla, Václava Chaloupeckého, Jaroslava Werstadta a dalších, a časem poslouží následujícím generacím badatelů. Jiří Špět zemřel po delší nemoci 29. května 2012, rozloučení se konalo v rodinném kruhu.

Hana Kábová

Zemřel Vilém Herold (1933–2012)

Po redakční uzávěrce našeho časopisu nás překvapila smutná zpráva o úmrtí docenta Viléma Herolda, jenž po dlouhá léta se zájmem sledoval činnost našeho pracoviště. V poslední době např. recenzoval příspěvek dr. Šmidáka (jehož druhá část vychází v tomto čísle časopisu) a zvažoval, že napíše rovněž o Šmidákově nové knize, věnované institucionálnímu vývoji ČSAV v letech 1960–1969.

Archiv Akademie věd ČR byl Vilému Heroldovi (15. září 1933 v Kraslicích – 10. září 2012 v Praze) blízký, neboť na FF UK v Praze vystudoval pomocné vědy historické a historii (1951–1956). Archivnictví se ale věnoval krátce, v letech 1952–1958 v Archivu hlavního města Prahy. V roce 1968 obhájil disertaci na téma *O nejstarší městské knize lounské z let 1347–1362*, v roce 1982 kandidátskou práci *Česká filosofie doby předhusitské a Wyclif*. Od roku 1958 působil ve Filosofickém ústavu ČSAV, nejprve

v jeho knihovně (1958–1976), poté v oddělení dějin filozofie (tehdy Ústavu pro filosofii a sociologii ČSAV; 1977–1989), dále byl vedoucím pracovní skupiny dějin starší české a evropské filozofie Filosofického ústavu AV ČR (1990–2001, 2005–2012), v letech 2001–2005 stál v čele Filosofického ústavu AV ČR. V roce 2001 byl po úspěšném habilitačním řízení na Husitské teologické fakultě UK jmenován docentem.

Ve vědecké práci se zaměřil na edice středověkých filozofických a teologických textů (*Mistra Stanislava ze Znojma „De vero et falso“*, 1971; *Iohannis Milicii de Cremsir „Tres sermones synodales“*, 1974, s Milanem Mrázem), zabýval se studiem českých dějin pozdního středověku v evropském kontextu (*Pražská univerzita a Wyclif. Wyclifovo učení o ideách a geneze husitského revolučního myšlení*, 1985; spoluautor četných publikací).

Od roku 1990 se zapojil rovněž do činnosti vrcholných orgánů Akademie, nejprve jako člen Prezidia ČSAV (1990–1993), poté člen Předsednictva Akademické rady AV ČR zodpovídající za oblast humanitních a sociálně ekonomických věd (1993–2001). Působil ve vědeckých společnostech, v redakčních radách, poradních orgánech apod. – mj. v Dozorčí radě Masarykova ústavu a Archivu AV ČR a v Komisi pro soupis a studium rukopisů.

Čest jeho památce!

hkb

František Václav Mareš (1922–1994)

(Připomenutí nedožitých devadesátin legendy české slavistiky)

O Františku Václavu Marešovi, který ovládal několik světových jazyků, se tradovalo, že umí i všechny slovanské jazyky kromě slovinštiny. Byla to humorná, ale pravdivá poznámka, která se přesně hodila k osobnosti vynikajícího českého slavisty, jazykovědce, filologa a mezinárodně uznávané kapacity. Hlavní oblastí Marešova badatelského zájmu byla srovnávací slovanská jazykověda, nejstarší dějiny slovanských jazyků a otázky cyrilometodějské.

Stejně jako řada dalších vynikajících českých osobností byl F. V. Mareš známější a oceňovanější v zahraničí než doma, ve své vlasti. Od roku 1968 žil ve Vídni, kam byl pozván jako profesor na nově zřízenou katedru slavistiky (tehdy Institut für Slawische Philologie und Altertumskunde, nyní Institut für Slawistik). Na univerzitě ve Vídni působil pak

čtvrt století, napsal řadu odborných prací, vychoval generaci slavistů a zanechal za sebou ve svém oboru nesmazatelnou stopu. „Z dnešního časového odstupu je možno říct, že to byla ona dvě a půl desetiletí Marešova působení ve Vídni, která výrazně přispěla k obnově předních pozic vídeňské slavistiky a k pokračování v oné tradici, kterou reprezentují slavná jména F. Miklošiče, V. Jagiče a N. S. Trubeckého.“¹

F. V. Mareš se narodil 20. prosince 1922 v Benešově jako jediný syn majitele drogerie U černého psa.² Svě rodiště miloval a stal se doživotním patriotem rodného města i Benešovska. Veškeré dění svého regionu soustavně sledoval, o čemž svědčí mj. řada odborných a vlastivědných prací v jeho knihovně. V lednu 1993 byl jmenován čestným občanem města Benešova. Překvapivým faktem v jeho životopisu je údaj, že se vyučil u svého otce drogistou, a mohl tak převzít rodinnou živnost. Donutily ho k tomu dobové okolnosti. Po maturitě v roce 1941 nemohl dále studovat, protože vysoké školy byly za protektorátu zavřeny. Zanedlouho však získal učitelskou aprobaci a od roku 1942 začal vyučovat němčinu a francouzštinu na učňovské škole v Benešově. Přitom si rozšiřoval své jazykové znalosti (ruština a angličtina). Aktivně působil v místním hasičském sboru. Na konci války se zapojil do odboje.

Již v době svého „drogistického učení“ psal pro docenta Josefa Kurze v Praze excerptní listky do kartotéky staroslověnského slovníku. J. Kurz byl zároveň Marešovým učitelem polštiny. Po válce Mareš vystudoval na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy obor čeština a ruština, v roce 1948 získal kvalifikaci středoškolského profesora (1948–1950 působil jako profesor ruštiny na žižkovském gymnáziu). V roce 1950 obhájil doktorát disertací o hláskosloví a slovní zásobě Pražských hlaholských zlomků, od září 1950 začal pracovat jako vědecký pracovník v Komisi pro staroslověnský slovník České akademie věd a umění. Po převedení tohoto pracoviště do Slovanského ústavu ČSAV se stal pracovníkem tohoto ústavu. Od roku 1955 byl Mareš redaktorem *Slavie* (v roce 1975 vyškrtnut a znovu přijat až 1990). V roce 1957, kdy se v Praze sešel Mezinárodní komitét slavistů, se osvědčil ve funkci tajemníka Československého komitétu slavistů.³ V roce 1956 se měl habilitovat, ale Filozofická fakulta UK jeho habilitaci z politických

- 1 VINTR, Josef. František Václav Mareš – životopis. In MAREŠ, František Václav. *Cyrlometo-dějská tradice a slavistika*. Ed. Emilie Bláhová, Josef Vintř. Praha: Torst, 2000, s. 659–665. Srv. BLÁHA, Ondřej. Mareš, František Václav. In ČERNÝ, Jiří, HOLEŠ, Jan. *Kdo je kdo v dějinách české lingvistiky*. Praha: Libri, 2008, s. 411–414.
- 2 Tento údaj přebíráme stejně jako většinu dalších životopisných dat a informací z textu prof. Josefa Vintra František Václav Mareš – životopis (viz předchozí pozn.). Bohemista Josef Vintř (nar. 1938) byl Marešovým profesním kolegou. Pojilo je celoživotní přátelství. V roce 1968 si mohl F. V. Mareš při svém příchodu na vídeňskou univerzitu vybrat dva asistenty, Rakušana a Čecha. Vybral si tehdy Johannese Reinhardta a Josefa Vintra, který působil v Brně. J. Vintř byl poté prvním Marešovým habilitantem. Na vídeňské univerzitě působil do roku 2003, kdy byl emeritován.
- 3 „Mnohdy vzpomínal na to, jak ho v roce 1957 při návštěvě světznámého, tehdy už amerického slavisty Romana Jakobsona při jejich procházce po vltavském nábřeží sledoval ‚tajný‘ stín a jak za ním ještě několik dní po Jakobsonově odjezdu jezdilo jisté auto (jeho poznávací značku uchoval ve své precizní paměti až do posledních let, uvedl ji 1994 v rozhovoru pro *Historické listy*).“ VINTR, Josef. František Václav Mareš – životopis (viz pozn. 1), s. 660.

(zvláště ideologických) důvodů zamítla. Po prověrkách v roce 1958 směl zůstat v ČSAV, nebylo mu však povoleno vycestovat do zahraničí (kromě SSSR). V roce 1967 komise vídeňské univerzity a rakouského ministerstva pro vědu a kulturu vybrala F. V. Mareše na místo profesora srovnávací slavistiky na vídeňské univerzitě. Působil zde od března 1968 jako mimořádný a od roku 1972 jako řádný profesor. „*Po celých 26 let bez přerušení, ba dokonce i po emerituře (v říjnu 1993), přednášel charismatický a imponující vysokoškolský učitel Mareš svým zvučným hlasem stovkám studentů z Rakouska a desítkám často kvůli němu hostujícím studentům z jiných zemí v průhledně jasném podání nejsložitější problémy gramatiky a vývoje slovanských jazyků, které až na jednu výjimku všechny aktivně ovládal [...]. Každý rok měl přednášku o gramatice staroslověnštiny a přednášku ze srovnávací slovanské jazykovědy, každý semestr lingvistický jazykový seminář. V dlouhé řadě dalších přednášek přinášel v každém semestru nějaké nové téma, a obsáhl tak celou slovanskou filologii včetně starších slovanských reálií.*“⁴ Přednesl okolo dvou set přednášek na univerzitách v Evropě a USA. Je smutnou skutečností, že ani po změně politických poměrů v roce 1989 nebyl jako klíčová osobnost slavistiky pozván přednášet na Filozofickou fakultu UK v Praze.⁵ Velice ho to mrzelo. Vedle své pedagogické činnosti na vídeňské univerzitě byl řádným členem Rakouské akademie věd (1987–1992 předsedou Balkánské komise), dále zahraničním členem Makedonské akademie věd, Chorvatské akademie věd a Polské akademie věd. V roce 1992 obdržel od ČSAV zlatou medaili Josefa Dobrovského za zásluhy ve společenských vědách. Byl také hlavním redaktorem slovníku charvátské církevní slovanštiny, který byl vydáván v Záhřebu, kam proto poměrně často jezdil.

Předčasné úmrtí F. V. Mareše 3. prosince 1994 bylo velkou ranou pro slavistiku a samozřejmě pro jeho blízké a přátele. „*Nejen ve vědě a pro kolegy v oboru, ale i v osobním životě a pro všechny bližní byl Mareš jedinečný, přímý, dojemně obětavý člověk širokého vzdělání, vřelého srdce a skálopevného charakteru. Opravdová osobnost. Monument.*“⁶

Přestože Mareš nemohl v době před listopadem 1989 jezdit do Československa (naposledy tam byl v roce 1973), neztratil se svou vlastní kontakt. Měl v Čechách řadu věrných přátel a kolegů, se kterými zůstal ve styku i po svém odchodu do Rakouska. Šlo především o pracovníky bývalého Slovanského ústavu a dalších ústavů Československé akademie věd. Patřili k nim zejména Slavomír Wollman, Zoe Hauptová, Emilie Bláhoová, Václav Konzal, Igor Němec, Pavel Vyskočil, Karel Hora, Karel Haderka a Felicitas Wünschová. Mezi Marešovy přátele se řadila rovněž Milada Nedvěďová ze Slovanské knihovny NK v Praze, která se s ním seznámila na jedné z dnes již legendárních letních škol makedonštiny v Ochridu. K jeho blízkým osobám patřil i Alexandr Stich, který se stal iniciátorem vydání souboru Marešových studií *Cyrlometodějská tradice a slavis-*

4 Tamtéž, s. 661.

5 V budově FF UK v Celetné ulici se přece jen konala jedna Marešova přednáška. Tu však nepořádala FF UK, ale Husitská teologická fakulta UK – zorganizoval ji profesor Jan Blahoslav Lášek.

6 VINTR, Josef. František Václav Mareš – životopis (viz pozn. 1), s. 663.

tika. Knihu vydalo v roce 2000 nakladatelství TORST a obsahuje mj. Marešovu bibliografii. Stich se snažil i ve svých přednáškách a seminářích na FF UK připomínat jméno a dílo slavného slavisty a upozornit tak mladší generaci studentů na tuto významnou osobnost. Z moravských přátel je nutno zmínit alespoň dva – byli jimi Jaroslav Ludvíkovský z Masarykovy univerzity v Brně a Antonín Satke z Opavy.

Osobností, neoddělitelně spjatou s Marešovým životem a dílem, je jeho žena Dagmar Marešová. Stala se nepostradatelnou pomocnicí a oporou svého muže. Domácnost Marešových byla pověstná svou pohostinností a otevřeností. Mnoho přátel a zahraničních hostů důvěrně znalo vídeňský byt Marešových v devatenáctém okrese v Bauernfeldgasse, jemuž se výstižně říkalo „Hotel Mareš“. O bohatém společenském životě svědčí i zajímavý detail, že na Vánoce a Velikonoce Marešovi rozesílali okolo dvou až tří set dopisů a pohledů.

Dagmar Marešová (roz. Kolářová, nar. 1928) pochází z Prahy. Vystudovala češtinu a francouzštinu na FF UK v Praze. Jejimi prvními působišti po ukončení studia byly Zemědělské nakladatelství a Nakladatelství Československé akademie věd. Poté se stala pracovnící Slovanského ústavu ČSAV, kde působila až do roku 1973, kdy byla nucena ústav opustit. Odešla za svým mužem do Vídně (předtím za ním pravidelně dojížděla v době neplacené dovolené) a stala se jeho nejbližší spolupracovnicí. Diktovala mu do psacího stroje jeho práce, které psal v první verzi ručně, pomáhala mu s korekturami děl a vytvářela dobré zázemí pro jeho práci. V Československu byla před listopadem 1989 naposledy v roce 1974.

Profesor Mareš se vedle své bohaté odborné a pedagogické činnosti věnoval ornitologii. K této zálibě ho přivedl JUDr. František Váňa z Benešova. V Marešově osobní pozůstalosti se dnes nachází nejen řada odborných ornitologických časopisů, ale také obálky s ptáčím „kroužky“ – Mareš je osobně aplikoval ptactvu, chycenému a znovu propuštěnému na ornitologických stanicích na rybnících Blatec, Malý a Velký Tisý v jižních Čechách (u Lužnice), později na balkoně vídeňského bytu nebo v Mayerlingu ve Wienerwaldu. Do Mayerlingu, kam jezdil zároveň odborně pracovat, si s sebou vozil dva psací stroje, jeden s normálními typy písma, ale upravený, resp. doplněný o slovanské typy, a druhý s písmeny azbuky. Do Opatije, kam manželé Marešovi jezdili řadu let na dovolenou v únoru a březnu, v době akademických prázdnin, si však stroje a práci nevozil.

V Marešově životě měla své místo hudba, zvláště hra na varhany, které se naučil již v mládí: „*Další láskou věřícího katolíka Františka Václava byl církevní zpěv a hudba. Jako varhaník začínal svou celkem padesátiletou službu v Benešově, pak hrával v Praze u Maltézských rytířů, na Vyšehradě a u sv. Pankráce, a pokračoval ve Vídni, od začátku až do posledních týdnů v kostele Maria am Gestade, Panny Marie Na nábreží, při českých i německých bohoslužbách.*“⁷ Dagmar Marešová dodnes udržuje tradici svého muže. Na Květnou neděli a Velký pátek tak ve zdejším kostele pod jejím osobním vedením znějí starobylé české nápěvy Pašijí podle sv. Matouše a sv. Jana.

7 Tamtéž, s. 662.

V současné době dochází k postupnému předání pozůstalosti F. V. Mareše do Masarykova ústavu a Archivu Akademie věd ČR v Praze. Tato instituce zároveň připravuje ve spolupráci se Slovanskou knihovnou Národní knihovny v Praze a Slovanským ústavem AV ČR výstavu k životu a dílu F. V. Mareše, která se bude konat od poloviny listopadu 2012 do ledna 2013. Výstava by měla nejen připomenout nedožití devadesátiny, ale upozornit na celoživotní záslužné dílo F. V. Mareše na poli slavistiky. „*Projdeme-li mnohostránkový seznam jeho publikací, obsahující několik knih a stovky článků v časopisech a sbornících celého světa, je téměř nepředstavitelné, jak takový opus mohl vytvořit jeden člověk. Převážná část jeho studií má trvalou hodnotu a patří dnes k základní slavistické literatuře.*“⁸

Hana Klinková

8 Tamtéž, s. 663.

DVOŘÁČKOVÁ, Věra. *Osudy Ústavu pro jazyk český. Dějiny ÚJČ ČSAV a jeho předchůdců ve světle archivních pramenů.* Praha: Ústav pro jazyk český Akademie věd ČR, v. v. i., 2011, 273 s. ISBN 978-80-86496-53-5.

Pro každého, kdo se zajímá o dějiny Akademie věd, je vždy vítaným počínem práce, která se věnuje historii některého z akademických ústavů. A vyjde-li práce, založená na studiu dochovaných pramenů, je historikova radost dvojnásobná. Právě to platí pro knihu Věry Dvořáčkové, která spojila pohled historičky, archivářky a především bohemistky.

Ústav pro jazyk český patří mezi nejstarší kameny ze základny pracovišť AV ČR, jeho kořeny sahají do České akademie věd a umění, kdy byly v letech 1905–1906 podniknuty první kroky ve vydávání Slovníku jazyka českého. Pro kancelář nabídl prostory administrátor Hlávka nadání v lednu 1911 a plodný zárodek ústavu byl na světě. Autorka sleduje genezi krok za krokem, a to jak z hlediska pracovní náplně budoucího ústavu, tak i po stránce technického zabezpečení jeho práce, stranou nezůstává ani personální zajištění. Postupně se tak před námi odvíjí pestrý děj spojený se sbíráním materiálu pro slovník, vytváření výpisků na základě „sít“, tj. abecedních soupisů slov s výkladem významu, mezi nimiž fungovala pro léta 1855–1876/1877 například Němcové Babička. Zcela nová kapitola dějin ústavu se začala psát po druhé světové válce, kdy už v červnu 1945 zaznělo, že by se původní Kancelář Slovníku jazyka českého měla změnit v ústav při České akademii věd a umění. Cesta k modernímu ústavu dnešního typu byla ještě daleká. Zde se Věře Dvořáčkové podařilo objevit dosud neznámý koncept budoucí možné struktury ústavu z pera významného jazykovědce Vladimíra Šmilauera, člena Kruhu přátel českého jazyka. Československá akademie věd v roce 1953 nový ústav přejala do své struktury pod vedením prvního ředitele Bohuslava Havránka, tehdejšího rektora Vysoké školy ruského jazyka a literatury a profesora Karlovy univerzity. V této době již komunistický režim zasahoval i do slovníkové práce, neboť na přední místa excerptovaných prací se dostala budovatelská díla a naopak díla proskribovaných či jinak nepohodlných autorů byla vyřazena. V téže době se bohemisté museli vyrovnávat se Stalinovými pracemi o jazykovědě a s kritikou strukturalismu, za jehož čelného představitele byl pokládán Pražský lingvistický kroužek. Vedle systémových změn však autorka upozornila i na zcela konkrétní personální postihy, především na případ pracovníka dialektologického oddělení ÚJČ ČSAV Františka Ondráše, jehož rehabilitace zůstala v roce 1968 nedokončena. Vzdor skutečnosti, že ústav plnil nezastupitelnou roli v české společnosti, která intenzivně vnímala jeho existenci (připomeňme alespoň *Příruční slovník jazyka českého*), zacházelo se s ním tak trochu jako s nechtěným dítětem. Od počátků, jak autorka popisuje, začala nekonečná anabáze ústavu z hlediska jeho umístění, pro jejíž názorné vyjádření musela být vytvořena v příloze zvláštní mapka s dvaceti (!) lokalitami, kde ústav sídlil. Zdá se, že z tohoto hlediska skutečně neměl konkurenci. Situace ústavu se jen pomalu začala zlepšovat po roce 1989, kdy se pro něj otevřela nová etapa vlastních dějin.

Autorka postupovala ve svém výzkumu chronologicky a v tomto rámci podle struktury ústavu v souvislosti s jeho tematickou orientací. Základním východiskem byla pramenná základna Archivu AV ČR (Masarykův ústav a Archiv AV ČR), a to nejen fondy ÚJČ ČSAV a jeho předchůdců, ale i materiály dalších relevantních orgánů Akademie a jejich předchůdců. Tyto „*dějiny ve světle archivních pramenů*“ byly konfrontovány s výpověďmi řady pamětníků, které pomohly dotvořit finální obraz existence ústavu. Je příjemné zjistit, že Věra Dvořáčková má „svůj ústav“ opravdu ráda, jeho činnost vysoce oceňuje, i když se nevyhýbá kritice období, kde je to zcela na místě (padesátá léta, normalizace).

Práce patří – doufejme – mezi první vlašťovky mezi studii věnovanými dějinám akademických ústavů. Věra Dvořáčková čtenáře přesvědčila, že Ústav pro jazyk český za námahu, kterou vynaložila, jistě stál.

Alena Mišková

SOMMER, Vítězslav. *Angažované dějepiscevtví. Stranická historiografie mezi stalinismem a reformním komunismem (1950–1970)*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny – Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2011, 509 s. ISBN 978-80-7422-134-7 (NLN), 978-80-7308-378-6 (FF UK).

Publikace vychází jako druhý svazek nové edice *České dějiny*, společného projektu Ústavu českých dějin FF UK a Nakladatelství Lidové noviny, a je na místě hned v úvodu – bohužel – zmínit, že ne zcela dostatečná péče o formální stránku textu představuje určitou slabinu recenzované knihy. Dále je snad vhodné uvést, že téma stranické historiografie padesátých a šedesátých let 20. století vykristalizovalo na základě autorova původního odborného zájmu o dějiny meziválečné KSČ: v průběhu práce se Sommer rozhodl transponovat těžiště svého výzkumu k uchopení toho, jak o dějinách KSČ psala „zakládající“ marxistická generace historiků „soudobých“ dějin. Autor ve své knize předkládá příběh historiků, kteří v padesátých letech „dobrovolně i s nadšením“ odevzdali svoji dějepiseckou práci do služeb politické propagandy, prošli – někdy morálně bolestným – procesem destalinizace a „*kriticky odpoutání od minulosti 50. let*“ přesto neodolali „*ušpinit se*“ znovu polednovou politikou, ačkoli povolání historiků „*umožňovalo i vyžadovalo*“ opak, aby autorka recenze parafrázovala jejich vlastní „poučení“ z roku 1969 (s. 454).

Sommerovu knihu je třeba posuzovat v kontextu výzkumu marxistické historiografie a jeho dosavadních publikovaných výsledků.¹ Je evidentní, že autor se metodologicky

1 Z nejnovějších např. JIROUŠEK, Bohumil a kol. *Proměny diskursu české marxistické historiografie*. České Budějovice: Historický ústav Filozofické fakulty Jihočeské univerzity, ve spolupráci s Novou tiskárnou Pelhřimov, 2008; KOPEČEK, Michal. *Hledání ztraceného smyslu revoluce*. Pra-

pečlivě připravil a promyslel východiska, ze kterých chce problematiku zkoumat. Vědomě ji posouvá z rámce institucionálního či biografického přístupu a co je zejména třeba vyzdvihnout, vymaňuje ji z normativního pohledu prezentujícího vědu a politiku (ideologii) jako entity, jež by měly být striktně odděleny („*historie mezi vědou a politikou*“). Naopak Sommer vychází z přesvědčení, že společenskovědní obory byly pevnou součástí politického a ideologického rámce, svými výsledky dobový společenský kontext spoluvytvářely, a postuluje autorský přístup psaní o „*historii jako vědě a politice*“ (s. 52). Na základě sociálního studia vědy zkoumající společenskou úlohu vědy a vědce a jeho přístupů, přidržuje se strukturálního konceptu vědeckých revolucí Thomase S. Kuhna, definuje autor vnitřní chronologii zkoumaného období jako vývoj od „revoluční fáze“ první poloviny padesátých let, v níž šlo o institucionální etablování „nové historiografie“ a její jasné ideologické vymezení vůči historiografii „buržoazní“, k ustavení paradigmatu „normální vědy“ v její druhé polovině, které však bylo od počátku šedesátých let vystaveno postupné kritice silícího reformního komunismu, jež vyústilo v nový historiografický projekt, nové paradigma. Pozornost věnuje také sociálnímu zakotvení historikovy práce a jeho proměnám v průběhu padesátých a šedesátých let – společenskému zadání, institucionálnímu zázemí, přístupu k dokumentům atd.

Sommer celkem přesvědčivě dokládá existenci úzkého a souběžného vztahu stranického dějepiscetví (stranického ve smyslu badatelského zaměření a institucionálního zakotvení) a politiky po celé zkoumané období. Tento vztah zásadnějším způsobem narušilo ani „odhalení“ XX. sjezdu KSSS, ani nastolení požadavku emancipace vědy od ideologie formulovaného některými intelektuály jako nutnou součást destalinizačního procesu. V prostředí stranické historiografie vedlo k postupnému formování a prosazování „*kritické stranické inteligence*“, distancující se od prvoplánové intervence do politických kampaní propagandistickými historickými texty, jak to bylo typické pro období první poloviny padesátých let. Stranické dějepiscetví mělo i nadále přispívat k politice budování socialismu (respektive v této fázi jeho završování) a plnit úlohu „*vědeckého zázemí*“ stranické politiky, což nebylo jeho protagonisty nijak zpochybňováno. Proces „zvědečtění“ historické práce o dějinách KSČ a dělnického hnutí a vydání první syntézy, základního paradigmatického textu, s sebou přinesly také posílení pozice Ústavu dějin KSČ jako centra stranického historiografického výzkumu. Současně však *Dějiny Komunistické strany Československa* (1961) představovaly historiografický narativ, vůči němuž se začal vymezovat rodící se proud reformního dějepiscetví. Za jednoho z prvních kritiků učebnice dějin KSČ (a dalších textů) označuje Sommer Karla Kreibicha (jeho články ovšem nebyly publikovány). V této souvislosti by bylo možné zmínit případ Charloty Kreibichové, Vladimíra Kusína a Karla Kühnla z roku 1956, resp.

ha; Argo, 2009; HUDEK, Adam. Najpoliticejšia veda. Slovenská historiografia v rokoch 1948–1968. Bratislava: Slovenská akadémia vied. Historický ústav, vo vydavateľstve Typoset, 2010; DE-VÁTA, Markéta, OLŠÁKOVÁ, Doubravka, SOMMER, Vítězslav, DINUŠ, Peter. *Vědní koncepce KSČ a její institucionalizace po roce 1948*. Ed. Antonín Kostlán. Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR, v. v. i., 2010.

1957, kteří museli opustit Vysokou školu ekonomickou, kde působili (Kreibichová jako učitelka jazyků, Kühnl a Kusín jako učitelé stranických dějin na katedře marxismu-leninismu). Základ jejich „protistranické činnosti“, za níž byli také vyloučeni z KSČ, představovaly požadavky zásadní revize dosavadního výkladu dějin komunistických stran ve světle výsledků XX. sjezdu KSSS, pro které se vyslovovali ve veřejných diskusích na škole.²

Těžiště Sommerovy práce spočívá v kapitole věnované vývoji stranického dějepisectví v šedesátých letech. Je to přirozené, neboť zde se formuje historiografický narativ, na nějž – jak je autor přesvědčen – navazuje dodnes částečně sdílený výklad „obrodného procesu“, jež protagonisté stranické historiografie předložili veřejnosti v devadesátých letech v rámci rehabilitace československé reformy šedesátých let a jejich osobního angažmá v ní (s. 469). Autor poukazuje na fakt, že ačkoli byla na první pohled pro šedesátá léta charakteristická snaha historiků emancipovat se od úzké stranické perspektivy, ve skutečnosti většina z nich tendovala k zapojení a přímé podpoře reformního politického procesu (od účasti ve stranických rehabilitačních komisích, přes neformální vztahy s reformními politiky až k přímému politickému angažmá v polednovém období). Druhou „reformní“ rovinu Sommer spatřuje v uvědomění stranických historiků o potřebě rozšíření tematického záběru badatelského zájmu (tj. vymaňení se z rámce „pouze“ stranických dějin), překročení hranice jediného možného výkladu minulosti (tj. možnosti interpretační plurality) a decentralizace historického výzkumu (tj. především vznik tzv. výborů sdružující historiky z různých pracovišť), tedy v „*pokus o reformu historické vědy*“ (s. 255).

Autor pečlivě analyzuje produkci reformního dějepisectví a předkládá příběh „*hledání československé cesty k socialismu*“, na níž historici nalézali dějinnou kontinuitu (československého) „*demokratického socialismu*“. Historiografická koncepce „*československé cesty k socialismu*“ (Sommer tento termín používá ve smyslu konstrukt), jak ji formulovalo reformní dějepisectví, stavěla na třech klíčových jevech a nová akcentace byla současně podmíněna jejich částečnou či širší reinterpetací oproti výkladům předchozího období. První představovalo „nalezení“ tradice „*demokratického* [tj. nejen revolučního] *socialismu*“ meziválečného komunismu, spojené především s rehabilitací historického obrazu Šmerala a Švermy. Druhým zásadním momentem byly odboj a revoluce, na jehož rozpracování se podílel zejména Československý výbor pro ději-

2 „Provinění“ aktérů – ačkoli jejich názory nijak zvlášť nepřekračovaly rámec „jarních diskusí“ – byla posuzována přísně zejména pro jejich přímý vliv na studenty a zpráva o případu byla na pokyn ÚV KSČ povinně projednávána na všech historických katedrách vysokých škol. Šetření postojů Kreibichové, o jejíž úloze „*podněcovatelky protistranických názorů*“ na škole byl ÚV KSČ přesvědčen, představovalo pro stranické orgány delikátní záležitost – jednak pro její pozici předválečné členky strany a manželky stranického doyena, jednak pro spojitost s oběma asistenty, neboť Kusín i Kühnl byli absolventi Vysoké školy politických a hospodářských věd, na které Kreibich přednášel. Srv. DEVÁTÁ, Markéta. *Kulturně-vědní politika KSČ a ideologizace společenskovo-vědních oborů v letech 1945–1960*. Disertační práce. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, 2011, s. 186an.

ny protifašistického odboje jako nejvýznamnější z již výše zmíněných výborů a jehož součástí se stala historická rehabilitace tzv. slovenských buržoazních nacionalistů. Historici z okruhu výboru se soustředili na vylíčení proměny myšlenkové hegemonie ve prospěch socialistického projektu, k níž ve společnosti došlo během válečných let díky ústřední úloze komunistů v odboji. Slovenské národní a pražské květnové povstání byly v tomto narativu považovány nejen za politický převrat spojený s osvobozením, ale také za (pokojnou) sociální revoluci a přímý počátek „československé cesty k socialismu“. Období let 1945–1948 představovalo přirozeně třetí klíčový moment „specifické“ cesty přechodu k socialismu, jenž byl reformními historiky zobrazován jako demokratický, neboť se uskutečňoval na základě většinového společenského konsensu, a ústavní (s výjimkou činnosti akčních výborů a Lidových milicí, která však tvořila „neplánovaný“ prvek revoluční strategie KSČ).

Jak Sommer konstatuje, výše naznačený historiografický narativ „československé cesty k socialismu“ vytvořený v průběhu šedesátých let byl příspěvkem historiků k československé reformě. Naznačoval totiž, že návrat na tuto cestu, jež byla po roce 1948 opuštěna v důsledku stalinských „deformací“ (které způsobily negativně reflektované jevy spojené s budováním socialismu – kolektivizace, procesy atp.), nabízí právě československý reformní projekt (s. 428). Představoval „kritické odpoutání od minulosti padesátých let“, tj. vyrovnání se historiků se stalinismem, legitimizoval reformní ideje a současně vyjevoval připravenost stranických historiků k nové pozitivní politické angažovanosti, neboť ta se v průběhu šedesátých let „vyčerpávala“ ve vnitřních konfliktech s „novotnovským“ stranickým vedením. Nebyla to jen potřeba „být stále, u toho“, bylo to i vnitřní přesvědčení o tom, že historická věda má nezastupitelnou úlohu v řízení společnosti. (Nejen) pro historiky může být tedy Sommerova zdařilá kniha o angažovaném dějepisectví stále zdrojem poučení.

Markéta Devátá

PIORECKÁ, Kateřina. O českou literaturu naukovou. Diskuse o úloze a organizaci českých humanitních věd v letech 1885–1900. Prameny k dějinám českého literárního dějepisectví, sv. 11. Praha: Academia 2012, 219 s. ISBN 978-80-200-2084-0.

Předložená kniha obsahuje především cennou edici textů, které se objevily na konci 19. století a v česky psaných periodikách (Athenaeum, Český časopis historický, Literární listy, Naše doba) řešily formou úvah, polemik, ale i konkrétních návrhů problém úlohy a postavení humanitních věd v tehdejší společnosti. Byly výrazem úsilí o vyšší stupeň autonomie vědy i projevem rostoucího sebevědomí mladších generací vědců, hlásících se tehdy postupně o své „místo na slunci“. Je charakteristické, že editované texty řeší spíše praktické problémy vědy než složité teoretické a metodologické otázky

jejího rozvoje a orientace. Inklinace k pracovním problémům všedních dnů a odpor k „plané“ spekulaci představují možná typický rys nezanedbatelné části českého myšlenkového proudu moderní doby. Autoři se zamýšleli především nad problémy budování institucionální základny humanitních věd i nad edičními a vzdělávacími projekty, jež měly pozvednout jejich úroveň a ohlasnost.

Pozitivní fakt představuje, že antologie textů je doplněna zasvěcenou úvodní studií Kateřiny Piorecké, zasazující editované texty do kontextu a odkazující i na příspěvky, které do edice nezahrnula, ale které se k ní vztahují. Autorka upozorňuje na zahraniční inspirace příspěvků, jež v českém vědeckém životě na konci 19. století zazněly. Podrobné hodnocení zejména mezinárodních analogií tehdejších českých vědeckých diskusí by ovšem vyžadovalo větší prostor, než jaký měla editorka k dispozici. Edici by měl čtenář číst zároveň s touto studií. Ta představuje jejího užitečného „průvodce“. Více než solidní orientaci v dané tematice autorka ostatně prokázala již v minulosti, zčásti již pod svým původním příjmením (srv. zejm. BLÁHOVÁ, Kateřina. *České dějepisectví v dialogu s Evropou (1890–1914)*. Praha: Academia, 2009, 194 s. ISBN 978-80-200-1723-9).

V čelo antologie postavila autorka Masarykovu studii *Jak zvelebovat naši literaturu naukovou*, uveřejněnou v červnu 1895 v časopise Athenaeum. Úvaha vyvolala polemiku, jejíž část je podchycena recenzovanou edicí (jde kromě Masarykových a redakčních článků o příspěvky Antonína Rezka a Augusta Seydlera), další související texty jsou analyzovány ve studii Kateřiny Piorecké. Podle názoru editorky právě diskuse o cestách „zvelebení naukové literatury“ vyvolala další podstatné diskuse, mající zásadní význam pro vývoj české vědy na přelomu 19. a 20. století (srv. s. 25 a 151). Je otázkou, zda lze Masarykem inspirovanou diskusi klást do lineární řady s dalšími polemickými konfrontacemi, například s autorkou zmíněnou polemikou o pravost Rukopisů. Souvislost mezi nimi nesporně existuje, při jejich vzniku však působily i jiné impulzy. Z časově následných diskusí zprostředkovala editorka čtenáři čtyři studie Jaroslava Golla (spoluautorem jedné z nich byl Antonín Rezek) o úkolech historických věd. Ve stejné době vyvstala potřeba stanovit koncepci bádání literárněvědného a zamyslet se nad jeho organizací. Kateřina Piorecká vybrala k tomuto tématu dvě studie Jana Jakubce, jeden příspěvek Huberta Gordona Schauera a jeden článek autora, skrývajícího se (a dodnes skrytého) pod šifrou S. P.

Recenzovaná antologie textů o dobových cílech humanitních věd na konci 19. století se stane užitečnou pomůckou zejména pro historiky a literární vědce. Může posloužit jako „čítanka“ při výuce na vysokých školách. Nejedná se vždy o pozapomenuté studie, skryté v obtížně dostupných časopisech. Konkrétně například Masarykovy texty byly před nedávnou dobou znovu zpřístupněny v moderních edicích. Je však užitečné, že jsou texty soustředěny v jednom svazku, doplněny kvalitní studií, komentáři a vysvětlivkami, soupisem pramenů a literatury a v neposlední řadě i rejstříky: jmenným a názvovým (ten obsahuje názvy knih, zmiňovaných v editovaných textech). Publikace je vybavena ediční poznámkou, jež čtenáře stručně informuje o zásadách, uplatněných editorkou při

zpracování textů. Dodejme ještě, že četba článků T. G. Masaryka, Jaroslava Golla a dalších je někdy překvapivě aktuální. Jakoby se v průběhu diskusí o současných reformách vědy a vzdělávání některé problémy vracely s nepředpokládanou palčivostí.

Jiří Křesťan

„Drahý pane kancléři...“ *Vzájemná korespondence Milady Paulové a Přemysla Šámala. I. díl (1921–1935)*. Ed. Daniela BRÁDLEROVÁ, Jan HÁLEK. Praha: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i., 2011, 638 s. ISBN 978-80-86495-85-9.

Milada Paulová (1891–1970) patří k zajímavým osobnostem české historické vědy z mnoha důvodů – jako mezinárodně uznávaná a respektovaná byzantoložka a znalkyně Balkánu na přelomu 19. a 20. století, mj. srbských moderních dějin, se těšila jistě vážnosti v historické obci, zároveň však ve své době – zejména ve dvacátých letech 20. století – byla i jakýmsi prototypem moderní ženy v širší veřejnosti. Jako první docentka a posléze profesorka Univerzity Karlovy a v tehdejší Československu vůbec byla svého druhu ikonou emancipačního ženského hnutí, v tomto směru je zajímavým tématem bádání i pro genderová studia; ostatně možná za svou kariéru zaplatila tím, že jí obětovala víceméně celý svůj život. Přemysl Šámal (1867–1941) pak jako kancléř T. G. Masaryka (a jeho nástupců, neboť v čele prezidentské kanceláře stál do sklonku roku 1938) patří k předním osobnostem československé meziválečné politiky – a samozřejmě i jejího zákulisí. Nepřehlédnutelná je i jeho role v odboji za první i druhé světové války.

Rozsáhlá korespondence mezi dvěma takto výraznými osobnostmi jednoznačně stojí za studium, navíc je z dopisů patrné, že oba jejich aktéry spojovalo důvěrné přátelství. Korespondenci jednoznačně dominuje emotivní osobnost Milady Paulové, což se odráží i v úvodní zasvěcené studii obou editorů (*Vzájemná korespondence Milady Paulové a Přemysla Šámala – svědectví o českém a jihoslovanském odboji, o pojetí historie a první ženské profesuře v Československu*, s. 7–34) a v tématech, jež epistolografii propustují. Paulové zájem o domácí i jihoslovanský odboj za první světové války (Maffii) byl nepochybně tím, co Miladu Paulovou a Přemysla Šámala, jako aktivního účastníka tohoto odboje, sblížovalo, třebaže za daným badatelským úkolem stál původně spíše její bývalý profesor Jaroslav Bidlo, jeho zadání. Vedle studií ze starších dějin (byzantologie), k nimž Jaroslav Bidlo Miladu Paulovou v zájmu její budoucí univerzitní kariéry tehdy spíše nutil, je zde patrný její zájem o jihoslovanské prostředí, k němuž – i díky četným setkáním s politiky Království SHS (Jugoslávie) – získala vřelý vztah a mnoho i pro Československou republiku cenných kontaktů. Ve třicátých letech pak v listech Milady Paulové narůstá obava o osud její připravované profesury (objevují se zde ovšem i vědecké aspirace dalších českých historiků – zvl. Karla Stloukala či Josefa

Macůrka a dalších méně známých osobností naší vědy), daný mj. problémy státního rozpočtu, a samozřejmě hledání pomoci na místech, jež měla na rozhodování minister-
ských kabinetů vliv – v prezidentské kanceláři na Pražském hradě.

Výsledek výzkumů Daniely Brádlkové a Jana Hála je tak nejen vzorně připrave-
nou edicí, vypracovanou s důkladnou znalostí archivních pramenů a literatury, s pečlivě
uplatněnými edičními zásadami. Snad ještě více je zajímavým „románem v dopisech“
vypovídajícím o jednom přátelství, o zákulisí vědy i politiky, o historiografii i o dějinách
univerzit. Očekávat lze nepochybně i rezonanci v evropské slavistice, neboť v mnoha
směrech práce přesahuje národní rozměr vědy a politiky, zejména směrem k jihoslo-
vanskému prostředí a jeho meziválečné politice. Osobně oceňuji kromě vzájemné ko-
respondence i některé další prameny (interní záznamy Přemysla Šámala, dopisy obou
aktérů Jaroslavu Bidlovi a jeho odpovědi apod.), jež editoři čtenáři zpřístupňují, a příběh
tak v mnohém dokreslují.

Bohumil Jiroušek

**Korespondence T. G. Masaryk – Josef Kaizl. Ed. Jan BÍLEK, Helena KOKEŠOVÁ, Vlasta QUAGLIATOVÁ, Marie RYANTOVÁ. Korespondence TGM, [sv. 7]. Pra-
ha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2011, 344 s. ISBN 978-80-86495-82-8.**

Zajímáme se o to, jak naši politici mezi sebou komunikují? Nelze se divit, že jejich
řečmi je řada lidí unavena. Jádro problému dnešní české politiky spočívá také v tom,
o kterých informacích a v jakých kontextech čteme, o čem naopak nevíme. A co jsme
dosud nevěděli o světě české politiky v době, kdy se řešila otázka pravosti Rukopisů?

V nedávné době vyšla edice vzájemné korespondence dvou českých politiků T. G.
Masaryka a Josefa Kaizla. Jen minimum bylo publikováno dříve historikem a politikem
Z. V. Tobolkou (jde o části šesti dokumentů). Recenzovaná edice obsahuje celkem 149
dohledaných dopisů, dopisnic, telegramů a navštívenku z let z let 1884–1895 a umož-
ňuje nahlédnout, jakými přerody procházela česká politická kultura na konci 19. století
a jak vznikal okruh realistů.

Na Masaryka (1850–1937) hledíme jako na prezidenta Osvoboditele, sociologa ná-
boženství a autora *České otázky*. Běžně se stává, že pod vlivem obrazu „tatička Masary-
ka“ si vykládáme, ba omlouváme jeho kroky z doby, kdy do aktivní poslancecké politiky
poprvé vstupoval a zase z ní vystupoval. Není-li naším cílem relativizovat Masarykův
přínos, nabízí nám čtení jeho dopisů Kaizlovi možnost poznávat silnou osobnost, se
kterou lze obtížně diskutovat. Josefu Kaizlovi (1854–1901), předlitavskému ministru
financí a vůdci mladočechů, se zpravidla dostává méně pozornosti (slibně uchopil téma
Luboš Velek, ale monografie stále nevyšla). Kaizlovo předčasné úmrtí však nebylo tím,
co ukončilo jeho korespondenci s Masarykem. Oba tvůrci a vůdci politického realismu

se rozcházeli postupně. Čtenář edice si klade otázku, co mohlo způsobit rozchod dvou politiků, kteří se v politickém programu jinak shodovali?

Knihu uvádí studie historika Martina Kučery *Cesta Tomáše G. Masaryka a Josefa Kaizla od souhry ke konfrontaci*. Autor otevírá téma obecným filozofujícím úvodem. To svým způsobem odpovídá jak Masarykově osobě (tehdy více filozofa než politika), tak postavě koncepčně a synteticky uvažujícího Kaizla. Dále autor přechází k podrobnému popisu dobových událostí. Tehdy okruh realistů zvažoval, jestli se v aktivní (zastupitelské) politice přidá do strany staročechů, mladočechů, nebo zda vytvoří vlastní stranu. Kaizl mínil, že na třetí českou občanskou stranu nezbývalo moc prostoru. Toto nakonec chápal i Masaryk a pustil se koncem roku 1889 do vyjednávání se starořechy.

Jejich komunikaci zpřístupnili editoři Masarykova ústavu a Archivu AV ČR v edici korespondence Masaryka se starořechy (vyd. 2009). Tyto „starořecké“ dopisy přinesly nový pohled na Masaryka v tom, jak přes vídeňského chirurga Eduarda Alberta dojednával pakt s Riegrem a krátce nato otočil k mladočechům. Některé otázky nám však z minulé edice zůstaly nezodpovězeny. Jde právě o rozdíly v politickém stylu a strategii jednotlivých realistů. Nová edice korespondence Masaryka s Kaizlem je ukazuje v sytých barvách.

Dobře je to patrné v poměru realistů k Albertovi, který je sám „vychoval“. Masaryk dlíci v Praze vůbec nedoporučoval další kontakt s ním. Kaizl, říšský poslanec ve Vídni, poznal způsoby, jimiž se vyjednávalo ve vládě a u dvora. Z jeho dopisů se zdá, že v politické strategii byl realističtější. Leckdy jemně naznačoval, že politikum v parlamentu a politických žurnálech vypadá trochu jinak, než jak se Masaryk domníval. Nové pohledy na vztah Alberta a Masaryka naznačuje také Martin Kučera v úvodní studii, ačkoli by bylo vhodné zasadit je do širšího kontextu celkového významu Albertovy osobnosti.

Markantní proměna politické orientace realistů souvisela s postojem k tzv. punktacím v roce 1890. Šlo o projekt česko-německého vyrovnání, který rozděloval území Čech na německé a jazykově smíšené. Je známo, že starořeši se podporou punktací zdiskreditovali. Mladořeši vyhráli, ale neměli zcela ujasněný program. A hlavně v rámci obou stran fungovalo několik různých křídel. Z předložené edice je patrné, jakou roli hráli tzv. škardovci – skupina reformních poslanců ve starořecké straně. Když se mladořecká strana v roce 1890 snažila vytvořit širokou politickou reprezentaci, chtěla integrovat jak mladé nacionální radikály, tak realisty a škardovce. Ti zdá se měli snad větší politický význam než realisté. Možná i toho se Masaryk s Kaizlem obávali. V jejich dopisech z léta a září 1890 je dobře čitelná nervozita pisatelů, napětí, jak vše dopadne, a nejistota, zda se realistům právě teď podaří do aktivní politiky dostat.

Editorům tohoto svazku se tak podařilo autenticky rekonstruovat více, než lze zasadit do historické studie. V knižnici Korespondence TGM už vyšly tituly věnované písemnému kontaktu s Karlem Kramářem, Antonínem Rezkem, Bedřichem Hlaváčem, Edvardem Benešem v letech 1914–1918, se starořechy a se slovenskými národními činiteli před rokem 1918. Díky dlouholeté pečlivé práci týmu editorů a prostřednictvím výzkumného záměru Masarykova ústavu AV ČR se tak podařilo poskládat mozaiku

základních obrazů českých realistů. Konkrétní osobnosti a události teď dostávají v komunikaci mezi jednotlivými realisty různé rysy.

Koordinátor pracovního týmu Jan Bílek sepsal ediční úvod tohoto svazku Masarykovy korespondence. Pečlivá heuristika v různých archívech a osobních pozůstatostech pomohla, že původně známý rozsah dopisů se během projektu rozrostl asi o 70 nových dokumentů. Zachované původní členění pramenného textu i vnější popis každého dokumentu působí graficky přehledně. Poznámkový aparát je proveden podrobně. Editoři pracovali pečlivě také s jazykem pramene. Na základě edičního úvodu je čtenáři jasné, které jazykové jevy byly standardně upraveny podle současné pravopisné normy a ediční praxe a které zůstaly zachovány jako autorské zvláštnosti. Upraveny a sjednoceny byly např. písařské chyby, interpunkce, velká písmena, psaní s/z. Ponechána byla autorsky příznačná nestandardní kvantita samohlásek (Masaryk; jinak, Kaizl: poklésky, oba: všimnout si), koncové *t* u feminin (malichernost') nebo koncovka *-ův* v genitivu plurálu (důvěrníkův). Jazyk historického aktéra tak zní čtenáři autenticky. Zdá se mi to důležité právě u Masaryka, který to s psanou češtinou neměl jednoduché. Hojně užíval cizích slov. Masarykovy dopisy by v rámci jiného výzkumu bylo možné srovnávat s jeho knižními texty a ptát se, do jaké míry byl tehdejšímu čtenáři srozumitelný?

Vraťme se však k otázce v úvodu: Co završilo rozchod Masaryka s Kaizlem? Masarykovu knihu *Naše nynější krize* vydanou v červnu 1895 vnímal Kaizl jako otevřenou kritiku mladočeské politiky a strany, kterou vedl. Masaryk sice dopisy Kaizla chlácholil, že kniha nestřílí kritiku vůči straně, nýbrž proti „oficiálnímu mladočeštví“ prezentovanému Národními listy, ale Kaizlovi bylo jasné, že ve veřejném prostoru kniha zazní jako kritika celé mladočeské politiky v Čechách i ve Vídni. Masaryk nenechal nit suchou na žádném mladočechovi kromě Kaizla (dopis 7. 7. 1895). To ovšem vůdci strany Kaizlovi nedávalo smysl, nabízel argumenty (dopisy 8. 7. a 10. 7.). Definitivně tuto (ale i další) komunikaci však utnul Masaryk odpovědí dne 8. 7. Končí stroze: „[...] to je ve věci mé poslední slovo přátelské“.

Martin Kučera uvádí, že cesty obou aktérů se začaly rozcházet už v roce 1893. Když však pozorně čteme dopisy z léta 1890 plného napětí a nejistoty, je v nich kromě nervozity patrná také nerovnost vzájemného komunikačního vztahu. Masaryk píše z Prahy. Cítí se osamocen. Čeká na návrat Kaizla (a Kramáře) do Prahy k vzájemné poradě. Ale svoje hodnocení politické situace sděluje direktivním způsobem, nenechává adresátovi prostor pro svobodnou diskusi. Kaizl se pokouší jemně nesouhlasit, opatrně uvádět, že na věc lze mít i jiný pohled. Naznačuje, že ho některá Masarykova slova zarazila nebo že ne vždy Masarykovi rozumí. V odpovědi však dostává argumenty s definitivním tónem.

A tak se ukazuje, jaké jsou limity písemné komunikace. Dokonce starý osvědčený dopis nesé úskalí nepochopení a konfliktu. Edice korespondence nám umožňují nahlédnout do životních světů historických aktérů lépe než mnohé popisné dějepisné práce.

Tomáš W. Pavlíček

KAHUDA, Jan. Personal- und Familienarchive in der Tschechischen Republik. Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs, 2011, sv. 56, s. 539–575.

Zatím poslední 56. svazek ústředního periodika rakouských archivů je věnován péči o osobní, rodinné a rodové archivy, přičemž sleduje danou problematiku rovněž v nástupnických státech Rakousko-Uherska. Jednotlivé studie přináší relativně stručnou souhrnnou charakteristiku sledovaného typu fondů v konkrétních zemích a především přehledy nejdůležitějších fondů uložených v archivech. Ne zcela snadného úkolu prezentovat naše osobní a rodové archivy se ujal Jan Kahuda. Nejprve se zabývá osobními fondy, sleduje otázky terminologické, teoretické a metodické s odkazy na základní literaturu, poté podává přehled institucí, ve kterých je uloženo nejvíce osobních fondů. Zvláště se věnuje Archivu Národního muzea, Literárnímu archivu Památníku národního písemnictví, Masarykovu ústavu a Archivu Akademie věd České republiky a Archivu Národního technického muzea. Upozorňuje na některé uložené fondy a v případě Archivu Akademie věd otiskuje pořadací schéma pro osobní fondy. Závěrem popisuje strategie získávání osobních fondů a obtíže spojené se zpřístupněním písemností mladších třiceti let. Množství odkazů na literaturu odpovídá rozsahu hlavního textu, snad jen u fondu E. Beneše chybí informace o zásadní studii o jeho zpracování z pera Ivana Šťovíčka a Jana Bílka (Sedmdesát let archivního fondu Edvard Beneš. *Archivní časopis*, 2004, roč. 53, s. 173–195, 250–264). Mohl být také připomenut příspěvek H. Kábové na téma Vývoj zpřístupňování osobních archivních fondů v Archivu AV ČR, Archivu NM a Literárním archivu Památníku národního písemnictví, jež původně zazněl na 10. konferenci archivářů ČR. Teorie, praxe a věda v archivech a poněkud zapadl ve *Zpravodaji pobočky České informační společnosti* (2004, sv. 48, s. 51–73).

Více místa je celkem opodstatněně věnováno rodovým archivům, o něž mohou mít zahraniční badatelé větší zájem. Historie jejich zpřístupňování sahá do raného novověku, jejich soustavná evidence začíná v 19. století: Kahuda se zastavuje u podstatných mezníků v jejím vývoji u nás – popisu šlechtických archivů na přelomu 19. a 20. století, pozemkové reformy za první republiky, situace po roce 1945 a po roce 1989. Sleduje diskusi o zpracování rodových archivů a přináší jejich pořadací schéma. Nedílnou součástí příspěvku je přehled nejdůležitějších rodových archivů uložených ve státních archivech České republiky, doplněný informacemi o člancích resp. diplomových pracích věnovaných jednotlivým fondům.

Kahudův obsáhlý článek zahrnuje vše podstatné o rodových i osobních archivech a velmi dobře poslouží jak zahraničním badatelům v konkrétních fondech, tak případným zájemcům o archivně teoretické i metodické aspekty sledované problematiky.

Hana Kábová

AUTOŘI PŘÍSPĚVKŮ

Mgr. Jan **Bílek**, Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.
e-mail: bilek@mua.cas.cz

Mgr. Markéta **Devátá**, Ph.D., Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR, v. v. i.
e-mail: devata@usd.cas.cz

PhDr. Martin **Franc**, Ph.D., Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.
e-mail: franc@mua.cas.cz

PhDr. Jan **Hálek**, Ph.D., Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.
e-mail: halek@mua.cas.cz

Doc. PhDr. Bohumil **Jiroušek**, Dr., Historický ústav Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích
e-mail: jirousek@ff.jcu.cz

PhDr. Hana **Kábová**, Ph.D., Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.
e-mail: kabova@mua.cas.cz

PhDr. Tomáš **Kalina**, Národní archiv
e-mail: tomas.kalina@nacr.cz

PhDr. Hana **Klínková**, Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.
e-mail: hanaklinkova@seznam.cz

PhDr. Helena **Kokešová**, Ph.D., Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.
e-mail: kokesova@mua.cas.cz

PhDr. Jiří **Křest'an**, CSc., Národní archiv
e-mail: jiri.krestan@nacr.cz

PhDr. Miroslav **Kunštát**, Ph.D., Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.
e-mail: kunstat@mua.cas.cz

Mgr. Erik **Maršoun**, Ústav T. G. Masaryka, o. p. s.

Doc. PhDr. Alena **Mišková**, Ph.D., Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.
e-mail: miskova@mua.cas.cz

PhDr. Tomáš W. **Pavlíček**, Ústav českých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy
(doktorand)
e-mail: Tomas.Pavlicek1@seznam.cz

JUDr. Miroslav **Šmidák**, Praha
e-mail: mirsmidak@seznam.cz

www.mua.cas.cz

NABÍDKA PUBLIKACÍ

Masarykova ústavu a Archivu AV ČR, v. v. i., a Ústavu T. G. Masaryka, o. p. s.

Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., Na Florenci 3, 110 00 Praha 1

Tel. odbyt publikací: 234 612 203

e-mail: dedeciusova@mua.cas.cz; tichy@mua.cas.cz

KNIHY U NÁS S 25% SLEVOU

možné též objednat prostřednictvím e-shopu <http://www.mua.cas.cz>

(kompletní a aktualizovaná nabídka publikací)

Z NEJNOVĚJI VYDANÝCH PUBLIKACÍ

Daniela BRÁDLEROVÁ – Jan HÁLEK (ed.)

„Drahý pane kancléři...“

Vzájemná korespondence Milady Paulové a Přemysla Šámala.

II. díl (1936–1939 [1945])

2011. ISBN 978-80-86495-85-9.

Jiří GABRIEL – Milan JELÍNEK – Helena PAVLINCOVÁ – Jan ZOUHAR (ed.)

*T. G. MASARYK. Univerzitní přednášky I. Praktická filozofie
(Praktická filozofie na základě sociologie. Etika).*

Spisy TGM, sv. 4. Ústav T. G. Masaryka, o. p. s., Masarykův ústav a Archiv AV ČR,
v. v. i., 2012. ISBN 978-80-86142-39-5 (ÚTGM). ISBN 978-80-86495-83-5 (MÚA).

Milena JOSEFOVIČOVÁ (ed.)

Z Československé akademie věd do exilu. S vědci o vědě.

Práce z Archivu Akademie věd, řada B, svazek 23, 2011.

ISBN 978-80-86495-88-0.

Alena MÍŠKOVÁ

*Josef Pfitzner (1901–1945). Prameny k životu a dílu
sudetoněmeckého historika a politika / Quellen zu Leben
und Werk des Sudetendeutschen Historikers und Politikers*

Práce z Archivu Akademie věd, řada D, svazek 3, 2011.

ISBN 978-80-86495-92-7.

OBSAH ČÍSLA

STUDIE

- Martin Franc – Miroslav Kunštát, Jak psát dějiny Akademie věd? 141
Helena Kokešová, Chirurg o chirurgovi. Arnold Jirásek a jeho práce
o Eduardu Albertovi 163

MATERIÁLOVÁ STUDIE

- Miroslav Šmidák, Počátky transformace Československé akademie věd po
17. listopadu 1989. II. Půlroční dvojvládlí (leden – červen 1990) 187

EDICE

- Jan Hálek, Srpen 1968 a pokusy pracovníků ČSAV o legalizaci jejich
dlouhodobých pobytů v zahraničí (Edice dokumentů) 239

ARCHIVNÍ FONDY

- Sbírka Jana Fialy v archivním souboru Ústavu T. G. Masaryka
(*Jan Bílek – Erik Maršoun*) 267

KRONIKA

- 150 let Jednoty českých matematiků a fyziků (*Hana Kábová*) 273
Rozloučení s PhDr. et Mgr. Václavem Babičkou (*Tomáš Kalina*) 275
Odešel Jiří Špět (1928–2012) (*Hana Kábová*) 280
Zemřel Vilém Herold (1933–2012) (*Hana Kábová*) 281
František Václav Mareš (1922–1994) (*Hana Klínková*) 282

RECENZE A ZPRÁVY

- Věra Dvořáčková, Osudy Ústavu pro jazyk český (*Alena Mišková*) 287
Vítězslav Sommer, Angažované dějepiscectví (*Markéta Devátá*) 288
Kateřina Piorecká, O českou literaturu naukovou (*Jiří Křest'an*) 291
„Drahý pane kancléři...“ Vzájemná korespondence Milady Paulové
a Přemysla Šámala, I. (*Bohumil Jiroušek*) 293
Korespondence T. G. Masaryk – Josef Kaizl (*Tomáš W. Pavlíček*) 294
Jan Kahuda, Personal- und Familienarchive in der Tschechischen Republik,
Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs, 2011 (*Hana Kábová*) 297